

Inkijk in de geest van geëngageerde jongeren

De 10 beste essays van de Emile Zola-prijs 2016

Amélie HURKENS - Je m'excuse

Kasper OSSENBLOK - De illusie van de aanvaarding

Tim DUERINCK - Cultuur, verman uzelf!

Klaas TIEBOUT - Pleidooi voor een ware democratie

Maarten DE BOUSSER - Over de islam in het Westen

Sander VERWERFT - Tegen het verstoten van de humaniora

Tim VAN DYCK - Van de(n) vakbond niets dan kwaad

Laurens VAN DER STEEN - Het islamisme als ideologie: crisis, vacuüm en progressieve politiek

Dieter BRUNEEL - Wij willen leven in het derde millennium!

Christoph DE SPIEGELEER - Het verleden en de ochtendstond van het avondland

Inhoudstafel

Wim VERMEERSCH - Juryverslag Emile Zola-prijs 2016	p.3
Amélie HURKENS - Je m'excuse	p.5
Kasper OSSENBLOK - De illusie van de aanvaarding	p.11
Tim DUERINCK - Cultuur, verman uzelf!	p.16
Klaas TIEBOUT - Pleidooi voor een ware democratie	p.20
Maarten DE BOUSSER - Over de islam in het Westen	p.25
Sander VERWERFT - Tegen het verstoten van de humaniora	p.31
Tim VAN DYCK - Van de(n) vakbond niets dan kwaad	p.37
Laurens VAN DER STEEN - Het islamisme als ideologie: crisis, vacuüm en progressieve politiek	p.42
Dieter BRUNEEL - Wij willen leven in het derde millennium!	p.48
Christoph DE SPIEGELEER - Het verleden en de ochtendstond van het avondland	p.54

Juryverslag Emile Zola-prijs 2016

Wim Vermeersch

Hoofdredacteur *Samenleving en politiek*

Juryvoorzitter

Om de twee jaar schrijft *Samenleving en politiek* de politieke essaywedstrijd 'Emile Zola-prijs' uit. We gaan daarmee op zoek naar een beklijvend en maatschappijkritisch essay geschreven door een -28 jarige, meer dan 100 jaar na het beroemde artikel *J'accuse* van de Franse schrijver Emile Zola, met de volgende evaluatiecriteria: maatschappelijke relevantie, oprechte verontwaardiging, goede schrijfstijl en originele invalshoek.

De Emile Zola-prijs is ondertussen aan haar 10de editie toe, en springlevend. We kregen voor deze 'editie 2016' maar liefst 59 inzendingen binnen; dat is zo'n 3 keer meer dan normaal. Dit enorme aantal voelt als een verfrissend tegengif tegen de verhalen dat onze jongeren niet meer betrokken of dat ze apolitek zouden zijn. De jury staat er op alle auteurs die een essay inzonderd uitdrukkelijk te bedanken voor zoveel engagement.

Maar een prijs heeft natuurlijk een winnaar nodig. De drie winnende essays van de Emile Zola-prijs 2016 zijn: op 1/ een betoog om moslims en moslima's echt een volwaardige plek in onze samenleving aan te bieden (door Amélie Hurkens), op 2/ een oproep om onze houding ten aanzien van globale onrechtvaardigheid te wijzigen (door Kasper Ossenblok) en op 3/ een pleidooi om te durven vernieuwen in de muziekinstrumentenwereld (door Tim Duerinck). De winnende essays verschijnen in bijlage bij het maartnummer van *Samenleving en politiek*. De drie auteurs worden op 12 maart tijdens het Mind the Book-festival in de bloemetjes gezet.

Het nomineren van de winnaars bleek voor de jury echter allerm minst een eenvoudige opdracht. Heel wat essays met uiteenlopende thema's en benaderingen, maar vaak ook met vergelijkbare kwaliteit, passeerden de revue. Tussen de 59 inzendingen die we deze editie mochten lezen, zaten nog een aantal andere interessante essays die de jury uitdrukkelijk in de bloemetjes wil zetten. Daarom besloten we in deze elektronische publicatie de 10 beste inzendingen te bundelen. Het is een mooie inkijk in de geest van geëngageerde jongeren.

Hieronder leest u de abstracts van de 10 beste essays van de Emile Zola-prijs 2016. Veel leesplezier!

Amélie Hurkens (20 jaar) - 'Je m'excuse' (pp. 5-10). Het essay is een meeslepend verhaal vol kritische reflecties over actuele thema's zoals de radicalisering van Syriëstrijders, het wij-zij denken, discriminatie en racisme, het hoofddoekendebat, de islam als vijand, enzovoort. Dit is wat een essay moet zijn: fantastisch goed geschreven, zonder pretentie en concreet, vanuit een persoonlijk standpunt, vol met herkenbare anekdotes en verwijzingen naar actuele politieke debatten.

Kasper Ossenblok (27 jaar) - 'De illusie van de aanvaarding' (pp. 11-15). In een gedurfde redenering wijst de auteur op een waanbeeld waar velen onder ons zich halsstarrig aan vastklampen: de illusie van de aanvaarding die ons doet geloven dat we de bestaande ongelijkheid en armoede in de wereld zowel moeten als mogen aanvaarden. Dit essay is een goed opgebouwd en geëngageerd pleidooi voor blijvende verontwaardiging en verzet. Het houdt ons een spiegel voor; en roept ons op om onze houding ten aanzien van globale onrechtvaardigheid te wijzigen.

Tim Duerinck (24 jaar) - 'Cultuur, verman uzelf!' (pp. 20-24). Dit essay wist iedereen in de jury te bekoren omwille van originaliteit en stijl. Het verhaal van deze jonge instrumentenbouwer, over hoe nieuwe muziekinstrumenten minder goed verkopen dan oude instrumenten en hoe onterecht dit is, leest als een trein. Op een erg persoonlijke manier doet de auteur een oproep om de gebaande paden te verlaten. De auteur spreekt over de nichewereld van de muziekinstrumentenwereld, maar zijn essay kan ook gelezen worden als een kritiek op de behoudsgezinde mechanismen in de hele cultuursector.

Klaas Tiebout (27 jaar) - 'Pleidooi voor een ware democratie' (pp. 20-24). De auteur neemt ons mee op een politieke ruimtereis naar een nieuw model voor onze democratie. Hij doet interessante voorstellen - zoals het themagewijs indelen van de stembiljetten, verkiesbaarheidsvereisten voor politici of de rechtstreekse verkiezing van de uitvoerende macht - om de

partijmacht te breken. Het essay bevat vernieuwende ideeën en is goed beargumenteerd in een rijk taalgebruik.

Maarten De Bousser (27 jaar) - 'Over de islam in het Westen' (pp. 25-30). Deze inzending bekoorde de jury door de originele benadering. De auteur doet een erg verdienstelijke poging om een leesbaar essay te schrijven dat drie filosofische theorieën loslaat op hedendaagse problemen van radicalisering. Het stuk maakt duidelijk dat aanzetten tot oplossingen in de moeilijke verhouding Westen-islam een wederzijdse verantwoordelijkheid zijn.

Sander Verwerft (25 jaar) - 'Tegen het verstoten van de humaniora' (pp. 31-36). Deze jonge leerkracht houdt een goedgeschreven en verontwaardigd pleidooi tegen het ondergeschikt maken van het onderwijs aan de noden van de arbeidsmarkt. Door leerlingen angstvallig te dwingen 'de beste' te zijn, houden we hen klein. Voor de auteur moeten leerlingen groeien in vrijheid en openheid, dan zullen ze zonder problemen de lijstjes gaan aanvoeren.

Tim Van Dyck (27 jaar) - 'Van de(n)vakbond niets dan kwaad' (pp. 37-41). Dit essay werd in de huidige politieke context door de jury als erg verfrissend ervaren. De auteur keert zich tegen het veel gehoorde argument dat de vakbonden maar eens de sprong naar de 21ste eeuw dienen te maken. Het essay is lekker tegen de stroom in. Provocerend maar onderbouwd.

Laurens Van der Steen (25 jaar) - 'Het islamisme als ideologie: crisis, vacuüm en progressieve politiek' (pp. 42-47). Heel wat inzendingen hadden, in de nasleep van de aanslagen in Parijs, betrekking op de problematiek van de moeizame relatie tussen het Westen en de islam, maar deze auteur slaagt er echt in om de platgetreden paden wat te verlaten. De auteur is kritisch voor links. Hij ziet de huidige staat van beleg als een waarschuwing voor de toekomst als de progressieven verkiezen te volharden in theoretische passiviteit.

Dieter Bruneel (22 jaar) - 'We willen leven in het derde millennium!' (pp. 48-53). De jury was aangenaam verrast door de optimistische boodschap, die - op een allesbehalve simplistische manier - afsteekt tegen het heersende doemdenken. Het is een goedgeschreven essay, met een boeiend uitgangspunt: de millenniumgeneratie is zowel dader als slachtoffer van conflicten en problemen die deze tijden zo moeilijk maken.

Christoph De Spiegeleer (27 jaar) - 'Het verleden en de ochtendstond van het avondland'. De auteur laakt het karikaturaal zienercomplex dat de pennenstrijd en de televisiedebatten domineert. In een erg omvattende analyse pleit hij voor meer historisch besef en intellectuele eerlijkheid. Er moet volop ingezet worden op dialoog en onderwijs om de immigratiesamenleving in goede banen te leiden en geen kans mag onbenut worden om godsdienstfanatisme in te dijken.

Wim Vermeersch, in naam van de Jury.

Jury Emile Zola-prijs 2016: Yves Desmet (*Humo*), Ann Peuteman (*Knack*), Filip Rogiers (*De Standaard*), Peter Van den Eede (Kunstencentrum Vooruit), Liesbeth Van Impe (*Het Nieuwsblad*), Paule Verbruggen (Amsab-ISG), Liesbet Walckiers (ex-vrt) en Sampol-redactieleden Ferdi De Ville, Mil Kooyman, Anne Van Lancker en Wim Van Lancker.

Je m'excuse

Amélie Hurkens

1e laureaat Emile Zola-prijs 2016

Tussen de beslagen ruiten en de werkmensen die ostentatief hun tas op het zitje naast zich positioneren op mijn vaste De Lijn-bus, tref ik een oude vriend. Op de vaalgrijze zetels die door onze dubbel gevoerde winterjassen heen jeuken halen we twee jaar aan radiostilte in: van blokvooruitzichten tot Indische hackers, van Molenbeek tot Sinterklaas.

Thuis doe ik verslag van mijn onverwachtse ontmoeting.

“En hoe ging het met hem?” vroeg een vriendin van me.

“Geslaagd op zijn examen Recht, natuurlijk. Even geleden had de Rechtenfaculteit trouwens een lezing van Jan Peumans. Tijdens die lezing bleek er terreuralarm te zijn en heeft de politie de zaal moeten ontruimen. De schrik zat hem precies nog steeds op de hielen.”

“Gek toch hè,” zegt ze, met geen enkele intentie om zich neerbuigend uit te laten. “Dat die mensen eigenlijk evenveel angst hebben voor IS als wij.”

Die mensen, maar een halve traprede verwijderd van het label *die moslims*, *die vreemdelingen*, *die allochtonen*. Ongeacht levensbeschouwelijke of politieke kleur, of wij ons nu scharen achter mijnheer De Wever en zijn doorwrochte voorstellen om onze democratie aan banden te leggen of dat we na onze 9-to-5-werkdag voedselpakketten uitdelen in het Maximiliaanpark, voor de ‘doorsnee’ - lees: autochtone - Belg zijn de moslims een homogeen, hermetisch afgesloten geheel *over* wie wij kunnen spreken zonder al te veel *met* hen te moeten spreken. Zonder er eerder die avond acht op te hebben geslagen, moest ik mijn oude vriend plots definiëren in termen van zijn kleur, *die bruine*, zijn afkomst, *die Turk*, zijn volk, *die Arabier*, alvorens hem te classificeren tot *die mensen*.

In onze pluralistische samenleving maakt religie niet langer deel uit van je identiteit, maar is het geworden tot een stigma - althans, voor één geloofsovertuiging. Meer zelfs, het vormt een indicator voor een inferieure positie, een scheidingslijn die *die mensen* die het islamitisch geloof aanhangen ondubbelzinnig afbakt van *wij mensen*, wiens verontrusting voor terreur wel een vanzelfsprekend gegeven is. Aan onze kant van die scheidingslijn echoot nog altijd, weliswaar op gedempt volume, *The White Man's Burden* uit onze borst, de ‘morele verplichting’ om *die mensen* aan de andere kant volledig onder te brengen onder ‘onze’ waarden. Simpler gesteld: of je neemt voldoende afstand van je moslimidentiteit om de rest van

Maar is er ooit plaats voor hen geweest? Is er hier plaats voor die mensen die het islamitisch geloof belijden?

je leven te mogen doorgaan voor ‘knuffelallochtoon’, of je bent onaangepast, onbeschaafd - *en bol het dan maar af*. Meer en meer moslims bollen het vandaag dan ook af, het merendeel omdat ze de decennialange xenofobie en racisme niet langer kunnen slikken, maar, en zeker niet te vergeten, een minderheid om te vertrekken naar een kalifaat van jihadi's en misschien op een dag de wapens op te nemen tegen de westerse samenleving. “Er is geen plaats voor wie onze grondvrijheden in bloed wil smoren,”¹ betoogde *De Morgen*-redacteur Bart Eeckhout na de aanslagen in Parijs. Maar is er ooit plaats voor hen geweest - voordat zij, evenzeer producten van de samenleving als u en ik, zich keerden tegen ónze grondvrijheden? Is er hier plaats voor *die mensen* die het islamitisch geloof belijden?

TEL ‘ZIJ’ EN ‘WIJ’ OP, EN JE KOMT BIJ EEN ‘ONS-VERHAAL’

“Het hoofddoekenverbod, het verbod op het dragen van de nikab (gezichtssluier), op straat, discriminatie op de arbeidsmarkt, racisme bij de politie in Antwerpen. Ons geloof wordt voortdurend beledigd. Zelfs een hond zou weglopen uit Antwerpen.”² (Abu Uhtman, Al-Nusra-strijder in Syrië, 2014)

Als Duitsland ‘vluchtelingen’ (*Flüchtlinge*) uitroept tot woord van het jaar, *Sie schaffen das*, dan zal in België de herkauwde

term 'radicalisering' zonder twijfel in de prijzen vallen. Een term die na de aanslagen in Parijs het object is geworden van een spelletje 'in-elkaars-schoenen-schuiven', waarin *wij mensen* maar weer eens lijnrecht komen te staan tegenover *die mensen*.

"Het is de schuld van de islam!" roept het ene kamp. "Het is de schuld van de Koran, van de barbaarse voorschriften die de sharia (islamitische wetgeving) oplegt, van de orthodoxe moslims, van hun onaangepastheid, van de niet-Nederlands-sprekende imams, van het gebrek aan een *Europese islam*, van de vluchtelingen..."

"Niet waar!" roept het andere kamp. "Het is de schuld van de *War on Terror*, van de militaire onrechtvaardigheden in het Midden-Oosten, van de onderdrukking van het Arabische volk..." En van onze eigenste samenleving, zoals Abu Uhtman beweerde tegen jihadexpert Montasser AlDe'emeh.

Even uitgesloten als het is om dé Syriëstrijder in een profielschets te dwingen - niet alleen *dat stukske crapuul* is gevoelig voor de lokroep van het kalifaat, maar net zozeer de volgende generatie potentiële knuffelallochtonen -, kunnen we onmogelijk met de vinger wijzen naar die éne oorzaak of die éne schuldige. In plaats daarvan schotelen islamexperts, historici en psychologen ons een waslijst voor van op elkaar inwerkende drijfveren om te expliciteren waarom de haat voor de westerse samenleving zich nestelt in de mensen: de geopolitieke context, de invloed van de media, imams die geen Nederlands spreken, het gebrek aan een behoorlijke moslimvertegenwoordiging... Haat voor de samenleving kan echter niet beginnen groeien als diezelfde samenleving er niet voor iets tussen zit. Om dat te onderkennen, daar hoef je geen islamexpert, historicus of psycholoog voor te zijn. Je ogen opendoen is al voldoende.

In oktober 2015 berichtten de Verenigde Naties dat er al circa vijfhonderd Belgen naar Syrië en Irak zijn getrokken.³ Hoofdzakelijk jongens, maar in toenemende mate ook meisjes, gemiddeld drieëntwintig jaar oud, in de eerste plaats een tweede generatie immigranten of bekeerlingen. Onze jongens en meisjes - zeg het hoe het is. Zonen en dochters van de mannen die we als gastarbeider 'uitnodigden' om het werk te verrichten waarvoor het leeuwendeel van de autochtone inwoners hun neus ophaalden - klauter immers maar eens dag in dag uit een mijnschacht in - of mensen die op de vlucht sloegen voor onderdrukking, terreur en de oorlogsgruwel. Iets wat iedereen met een overlevingsinstinct zou doen - of u niet soms? Jongens en meisjes geboren en getogen in België. De jongens en meisjes die ons rakelings voorbijfietsen op straat, ons met ons enkel pakje aardbeien voor laten gaan in de rij van de supermarkt, of de deur voor ons openhouden als we de trein op één haar na dreigen te missen. Wanneer we het klaslokaal, de universiteitsaula of het kantoor betreden, zijn deze jongens en meisjes plotsklaps als sneeuw voor de zon verdwenen - op een enkele uitzondering na -, en trekken we ons terug achter de scheidingslijn - wij aan onze zijde, zij aan hun zijde. "Spreek niet over radicalisering, maar over een vertrouwenscrisis," zegt socioloog Nadia Fadil. "Deze mensen geloven niet meer in onze maatschappij, haar instellingen en haar waarden."⁴

ZEIDEN WE INTEGRATIE? EIGENLIJK BEDOELDEN WE ASSIMILATIE

Artikel 11 in de Belgische Grondwet kent aan alle Belgen "het genot van de rechten en vrijheden zonder discriminatie"⁵ toe. Een gelijkheidsbeginsel waarvoor we ons op de borst mogen kloppen: iedereen gelijk voor de wet, en als u moslim bent, krijgt u er een pretpakket aan verboden bij. Moslima? Dan is het jackpot. Van de hoofd-doekenkwesie tot de twist omtrent onverdoofd slachten, het ene verbod is nog niet goed en wel geïmplementeerd of we breien er een volgende onenigheid aan vast. Redenen voor en tegen zijn aangetegen door mensen deskundiger dan ik, maar twee zaken liggen me iets te zwaar op de maag om gewoonweg te laten verteren.

Allereerst toveren ministers, opiniemakers en het halve internet spandoeken, fluitjes en megafoons tevoorschijn om voor het eerst publiekelijk te demonstreren tegen dierenleed, vrouwenongelijkheid, maar, bovenal, tegen de barbaarsheid van een religie die zij hoogstpersoonlijk de beschaving moeten bijbrengen. In de discussies omtrent de geloofsbelijdenis van de moslims mankeert er echter één stem - die van de moslims. Toen Vlaams minister van Dierenwelzijn Ben Weyts in september 2015 stappen ondernam tegen onverdoofd slachten op tijdelijke slachtvloeren, sloeg hij het verzoek van de moslimorganisaties voor een constructieve dialoog tussen beide partijen in de wind en voelden de organisaties zich gedwongen Weyts te dagvaarden.⁶ Nog geestdriftiger trekken de koene ridders der man-vrouw gelijkheid ten strijde voor de emancipatie van de moslima. Er hoeft, bijvoorbeeld, nog maar verzet aangetekend te worden tegen het boerkini-verbod of Antwerps schepen van Diversiteit Fons Duchateau werpt zich op als een feminist eerste klas. "Ik zal niet accepteren dat vrouwen zich als minderwaardige wezens moeten wegsteken onder een boerkini. De eis om het verbod af te schaffen, is een regelrechte aanval op onze waarden en normen".⁷ Indien meneer Duchateau eens aan tafel had willen zitten met de

vrouwen voor wie hij deze emancipatiestrijd voerde, hadden zij hem misschien aan de man kunnen brengen dat emancipatie voor een moslima in de Belgische samenleving bitter te weinig te maken heeft met het uitlaten van een boerkini. Of een moslima al dan niet met een hoofddoek door het leven gaat of crawlslag doet in een boerkini, dat is haar vrije keuze. Nog crucialer is dat het niet de mannen, hun ‘tiranniserende, misogyne echtgenoten’, zijn die van leer trekken tegen elke nieuwe beknutting van hun geloofsbelijdenis, maar moslima’s zelf, wat hen meer emancipeert dan eender welk kledingverbod. Dat hun stemmen geluidloos blijven voor de blanke mannen en vrouwen die wel degelijk voorschrijven hoe een moslima er moet uitzien, of toch in hún definitie van een goed geïntegreerde moslima, is wél een reden om de emancipatiewapens op te nemen.

Bijgevolg kan er immers aan de (godsdiens)t vrijheid geknipt worden, maar alleen aan de religie van *die mensen*. Discriminatie? Welnee, slechts als u tussen de regels doorleest. Minister Weyts heeft alleen een slechte nachtrust wanneer het de niet zo snelle slachting van de schaapjes in tijdelijke slachthuizen betreft, die zijn opgezet voor het Offerfeest. In de tussentijd hoeven joodse en commerciële ‘erkende’ slachthuizen geen verdovingspuitjes te bestellen, en schijnt de praktijk plots veel minder barbaars als het om de lamsbout op ons bord gaat, zodat het moeilijk wordt om de kluwen onverdoofd slachten en islam nog uit elkaar te halen. En wanneer de vrijheid van een moslima niet in de huiskamer wordt uitgevochten, namelijk de vrijheid om haar hoofddoek af te zetten, maar in de samenleving, voor de vrijheid om haar hoofddoek óp te mogen zetten, staan het gelijkheidsbeginsel en de godsdiensvrijheid haaks op elkaar. Als men het verpakt in een blanke beschavingsmissie, kunnen wíj, de mensen die zich nooit moeten bekommeren om de keuze gesluierd door het leven te gaan, naar hartenlust de belijdenis van de islam aan banden leggen. En een strik van misplaatst feminisme eromheen, graag!

Zo heeft de hoeksteen van integratie niet in de eerste plaats te maken met de beheersing van de Nederlandse taal of de bereidwilligheid om hun artistieke, intellectuele en andere capaciteiten in dienst te stellen van het Belgisch onderwijs of carrièrewereld, maar kunnen moslims zich pas integreren als je niet langer aan hen kunt zien dat ze moslim zijn. Schenk ik de badmeesters panoramisch uitzicht op mijn achterste, waarbij mijn bikinibroekje niks meer aan de verbeelding overlaat, dan zal ik dat doen vanuit mijn vrijgevochten positie als vrouw die over haar eigen lijf beschikt. Beslist Aïsha tegelijkertijd om zich te tooien in een boerkini, dan zal deze onaangepaste vrouw, die zich láát onderdrukken, niet alleen de toegang tot de meeste zwembaden geweigerd worden, maar kan ze maar best zo snel mogelijk oprassen naar ‘haar eigen land’. Dingen Aïsha en ik tijdens een sollicitatiegesprek naar dezelfde job, bijvoorbeeld als nieuwslezer, waar ik tijdens de voorleestest om de vijf woorden mijn tong breek, terwijl zij vlekkeloos over de zinnen huppelt, maar haar hoofddoek heeft opgezet, dan zal ik toch met de prijs gaan lopen. Als de hoofddoek of de boerka ons niet de ogen hoeft uit te steken, heeft de man

Hoeveel verscheidene kleuren aan hoofddoeken heeft uw tv-scherf geteld? Inderdaad, njet.

met de moslimidentiteit dan toch een streepje voor op de moslima? Herinnert u zich nog de oude schoolvriend die ik op de bus ontmoette? Op onze ‘multiculturele’ middelbare school was hij de enige moslim die tussen de andere zesdejaars ASO-leerlingen zijn afstudeerpetje in de lucht gooide. “Logisch,” betuigde de vader van een van mijn jaargenoten. “Zo bruin is hij nu ook weer niet, om hier niet als Turk te kunnen zitten. Je ziet het zelfs bijna niet.” In twee zinnen stelde hij niet slechts de intelligentie van mijn vriend gelijk aan zijn kleur, maar toetste hij zijn slaagkansen en recht op óns ASO-onderwijs aan de zichtbaarheidsgraad van die kleur. Met andere woorden: als je ons je moslimidentiteit niet laat zien, kunnen wij jouw aanwezigheid op onze schoolbanken en in ons koffielokaal misschien door de vingers zien. Dat noemt men geen integratie, maar assimilatie. Wie worstelt er eigenlijk met een correcte beheersing van de Nederlandse taal?

U hoeft de deur zelfs niet uit om tegen de lacune aan *die mensen* in uw vertrouwde habitat op te botsen. Ook binnen de vier hoeken van de ochtendkrant of computerscherf worden moslims verhinderd een aanslag te plegen op onze westerse liberale bewegingsvrijheid. Dan spreek ik niet van de berichtgeving óver moslims, maar van de berichtgeving en media-optredens *dóór* moslims. In het Vlaamse medialandschap schijnt er de laatste jaren een diversiteitsrevolutie te zijn uitgebroken - onze televisie heeft kleurenbeeld! In de politieke debatten maakten onder andere Zuhail Demir en Meyrem Almaci hun opwachting, terwijl in *De Slimste Mens ter Wereld* Fatma Taspinar en Danira Boukhriss hun medekandidaten lik op stuk gaven. Maar hoeveel verscheidene kleuren aan hoofddoeken heeft uw tv-scherf geteld? Inderdaad, *njet*. Niet de afwezigheid van de hoofddoek op het hoofd van deze vrouwen stel ik aan de kaak, wel de afwezigheid van de vrouwen met hoofddoek. *U mag over de scheidingslijn stappen, zodra u uw haren tooit als wíj mensen*. Als er al enigszins sprake is van een diversiteitsrevolutie, zullen we die bij de mannen moeten zoeken die de VRT tegenwoordig de revue laat passeren. Met name in *De Slimste Mens ter Wereld*, waarin Adil El Arbi afgelopen jaar iedereen te kakken zette. Behalve de jongste

Slimste Mens ter Wereld die België rijk is, is Adil een maatschappijkritische filmregisseur die de samenleving op de korrel durft te nemen: “Er is een algemeen probleem met de Belgische cinema: als je kijkt naar Brussel, Antwerpen of Gent op televisie zou je denken dat België gewoon blank is. Dat is bullshit. Als wij films maken, willen we dat dat een weerspiegeling is van de diversiteit van de steden waarin we draaien.”⁸ Marokkaan, moslim en bovendien lieveling van het héle Belgische publiek. Om aan dat publiek duidelijk te maken dat de islam geen factor is die je verstand en persoonlijkheid determineert, maar net een aanvulling is op en een verrijking van een identiteit, zullen we nog heel wat meer Adils nodig hebben.

“RACISME IS RELATIEF”

Mohamed Ouaamari @mohamedouaamari

Iemand netwerk tips? Luid “Allah u akbar” roepen is geen goede ijsbreker zeker?

Fred aka Polar Sun @FredPaulussen

@mohamedouaamari Probeer eens, en laat het weten!

Mohamed Ouaamari @mohamedouaamari

@FredPaulussen morgen in het nieuws: 25 doden en 93 gewonden na massahysterie in het ING gebouw⁹

Onbezonnen voor hij was begonnen, stuurde student Mohamed Ouaamari tijdens een netwerkevenement deze tweets de wereld in. Nog voor je de woorden “Allah u akbar” had kunnen uitspreken, viel er al een zwaar bewapend Snelle Respons Team het auditorium binnen om de ‘potentiële terrorist’ in de kraag te grijpen. Die snelheid hadden onze veiligheidsdiensten beter opgespaard voor een echte terrorist - Salah Abdeslam bijvoorbeeld? Dat moslim en humor niet mogen rijmen volgens de Nederlandse taal, mag agenten nog altijd niet het recht verlenen om discriminatie tot een wet te verheffen.

Toen wij mensen de aanslagen in Parijs van replek dienden, stond er één dooie op zijn graf te dansen: Osama Bin Laden. De afkeer voor de islam in haar totaliteit, waaraan hij slechts een begin had kunnen timmeren, hebben wij uitgebouwd tot een monument. De angst en het daaruit voortvloeiende racisme dat de overheid en de massamedia ons sinds 9/11 hebben ingelepeld, slikken wij mensen als zoete koek. En waar die vorm van discriminatie eindigt, neemt de blanke bevolking het stokje over - met de Belgische politiediensten op kop. In 2013 incasseerde het Interfederaal Gelijke Kansen Centrum 85 dossiers over discriminatie door politie, justitie of gevangeniswezen.¹⁰ Hoeveel mensen er in totaal de *racial profiling* door hun strot geramd kregen, alle verzwegen feiten meegerekend, en hoe zwaar er effectief getild wordt aan zulke dossiers, is een andere vraag. Al laat de reactie van de Antwerpse politie op de poppenkast waarin Mohamed Ouaamari verzeilde weinig aan de verbeelding over. “‘Better safe than sorry’, zeg maar. We blijven dan ook achter onze aanpak staan.”¹¹ Voor 13 november 2015 liep je als moslim grote kans om door de politie gevisieerd te worden. En met iets meer waarschijnlijkheid dan de blanke man naast je konden agenten je van straat of uit de auto plukken voor een ‘willekeurige inspectie’. Na 13 november 2015 is er in de straten van België geen dag voorbijgegaan dat moslims tot op hun trots werden uitgekleeft, tot ze te midden van de fluisterende en fotograferende toeschouwers in hun naakte vernedering stonden te bibberen.

“Racisme is relatief,”¹² zegt N-VA-topvrouw Liesbeth Homans.

Zeg dat tegen acteur Zouzou Ben Chikha, die niet alleen van schoenen en sokken werd gestript, maar ook van zijn waardigheid.

“En neem uw vuiligheid mee.”¹³

Zeg dat tegen student Yassine Boubout, die aan beide kanten van zijn nek de loop van een geweer voelde kietelen.

“Op uw knieën verdoeme.”¹⁴

Zeg dat tegen islamoloog Montasser AlDe’emeh, die tegen een politiecombi werd gedrukt, terwijl exemplaren van zijn boek *De Jihadkaravaan*, waarin hij oproept tot vrede, als oorlogsprojectielen in het rond vlogen.

“Hier spreken we geen Arabisch.”¹⁵

Zeg dat tegen de voltallige groep naamlozen die de dupe werden van etnische profilering, waartoe weliswaar ook enkele autochtone Belgen moeten worden gerekend, maar waarin er meer kleur te zien is dan de laatste drie jaar op VTM, VIER en VRT samen.

Of dit ‘spierballengerol’ van de politie nu een reflex is van de angst die na de aanslagen in Parijs de boventoon voert, of de frustraties zijn nu Abdeslam voorgoed door de mazen van hun net heen lijkt te zijn geglijpt, het is en blijft discriminatie. Noem een kat een kat. Als discriminatie bij wet verboden is, maar de arm der wet zich hier keer op keer straffeloos aan kan bezondigen, hoe recht is die arm dan nog? Of vallen moslims vandaag de dag onder een ander soort wet?

Vanuit de regering langs de arm der wet sijpelt discriminatie verder door naar alle lagen van de samenleving. Verhalen over discriminatie hangen in de lucht, of die lucht nu van 't Stad is, van Molenbeek, of van het Maasmechelen waarin ik woonachtig ben.

Discriminatie hangt in de straten. Jonge vrouwen met een hoofddoek worden uitgeoeterd voor terroristenaanbidders. De man die mij achter zijn autoruit hartelijk toezwaait en gebaart over te steken, drukt driftig de gaspedaal in wanneer hij de moslima achter mij in het oog krijgt. De breed lachende jongen die mij de juiste halte aanwijst, hoor ik later tegen zijn vriend mompelen dat een buschauffeur hem de toegang tot de bus ontzegde, omdat er op zijn bus geen plaats was voor extremisten.

Discriminatie hangt in het klaslokaal. Kleuters laten hun klasgenootje met migratie-achtergrond links liggen omdat zij met momenten nog in haar geheugen naar de Nederlandse woorden moet vissen. Een klaslerares voert na 9/11 een tienerjongen met moslimidentiteit op als woordvoerder van een terroristische organisatie. Wanneer een kind ten prooi valt aan een gefaald integratiebeleid, moet het gewoonlijk een behoorlijke begeleiding in de verwerving van het Nederlands ontberen en wordt het later *linea recta* doorverwezen naar het beroepsonderwijs. Niet het beroepsonderwijs betekent een doodvonnis, maar iemand de hulpverlening weigeren waar hij recht op heeft en je er bij de leerlingendeliberatie snel vanaf willen maken, dat is ook discriminatie. Uiteindelijk komt slechts 13 procent van de moslimjongeren in een ASO-opleiding terecht, en van alle eerstejaarsstudenten in de Vlaamse hogescholen heeft 1,89 procent een allochtone achtergrond.¹⁶

Discriminatie hangt in de arbeidsmarkt, waar de gemiddelde werkloosheidsgraad van iemand met een niet-EU nationaliteit 38,7 procent bedraagt.¹⁷ Discriminatie hangt in de media, waar mensen van allochtone origine 1 procent van de totale buit uitmaken.¹⁸ Discriminatie strekt zich uit tot ons taalgebruik, waarin een denigrerende term als 'knuffelallochtoon' hoogwaardigheidsbekleder is geworden, terwijl die term te parafraseren valt als 'spiegel je aan wij mensen, en misschien ben je dan een knuffel waardig'.

Discriminatie hangt niet slechts in de lucht, het tuimelt ook naar beneden, op onze hoofden. Niet alleen die mensen worden er door vormgegeven, maar ook wij mensen.

JE M'EXCUSE

J'accuse... het adagium der schijnheiligheid "ik ben niet racistisch, maar...", waarin die 'maar' een magneet vormt voor een spectrum aan racistische uitlatingen.

J'accuse... het westerse superioriteitsgevoel waarmee we het ons veroorloven moslims te complimenteren met het feit dat ze "toch wel goed Nederlands kunnen spreken", en dan de goede daad van de dag van ons lijstje afstrepen.

J'accuse... het stigma waartoe we de identiteit 'moslim' hebben gedegradeerd, om moslims vervolgens nog eens te labelen onder 'maar die, dát is een goede moslim' tegenover 'dé moslim'.

Je m'excuse... dat jullie, moslims en moslima's, het vertrouwen kwijt zijn in een samenleving die jullie nooit een volwaardige plek heeft aangeboden. Een samenleving waarin ook ik me dagelijks inschrijf.

Laten we bovenal niet vergeten waar de discriminatie wortel schiet, namelijk in ons allemaal. Hoe tolerant we ons immers ook opstellen tegenover de moslimidentiteit, hoe tolerant ik me wil opstellen, ik hanteer nog steeds de scheidingslijn tussen wij mensen en zij mensen. In onze menselijke zoektocht naar identiteit willen we aan de ene kant tot een groep behoren en, aan de andere kant, ons onderscheiden van de rest. Daarom gaan we onwillekeurig op speurtocht naar 'De

Je m'excuse... dat jullie, moslims en moslima's, het vertrouwen kwijt zijn in een samenleving die jullie nooit een volwaardige plek heeft aangeboden.

Ander'. Wanneer die 'Ander' niet alleen van ons divergeert in termen van afkomst, maar ook in termen van religie, een levensbeschouwing die continu in een controversieel daglicht wordt geplaatst, hebben mensen met een moslimidentiteit het groot lot uit de loterij van 'De Ander' beet. Zetten we onze trots opzij, dan moeten we bekennen dat dit een partijtje 'we-maken-het-ons-er-makkelijk-vanaf' is. Het is gemakkelijk om een boerka te evalueren als de volstreekte beteugeling van de vrouw als je niet natrekt wat in de eerste plaats de functie is van deze sluier. Het is even gemakkelijk om moslim-

jongeren allemaal op één hoop te gooien van 'luijerken die niet willen leren' als je ze niet op de stoel voor of achter je in het klaslokaal ziet, het gefaald integratiebeleid en de stigmatisering vanaf de wieg natuurlijk buiten beschouwing gelaten. Maar het gemakkelijkst is het om iemand die het vertrouwen verliest in een maatschappij waarin racisme en ongelijkheid jegens één religie de kop opsteken, af te schuiven als een 'radicale, iemand die we beter kwijt dan rijk zijn'. Het enige wat daar echter bij te winnen valt, is nog een extra schouderklopje van de geest van Osama.

Door de 'wij mensen versus die mensen'-retoriek, en de daarbij behorende scheidingslijn in puin te slaan, zullen we niet 'het monster' in Syrië en Irak kunnen afslachten. Maar als we hier, bij de wortels, het probleem proberen aan te pakken, in de ongelijkheid, in het doorgesijpelde racisme, en, vooreerst, in onszelf, hoeven we misschien geen volgende generatie 'monsters' te scheppen die we het hoofd moeten afhakken, waarvoor er stevast twee in de plaats groeien. In plaats van deze mensen te kentekenen met stigma's als 'monsters' en 'radicalen', kunnen we hen ook de hand te reiken en zich terug, of voor het eerst, één van ons laten voelen in een échte pluralistische samenleving waarin iedereen gelijk is aan elkaar en met elkaar overweg kan - de tragedie voor IS-ideologen. Een samenleving waar amai nog niet veel werk aan de winkel is.

Maar we kunnen altijd beginnen door met de moslim naast ons op een van de zitjes van De Lijn neer te zakken en te keuvelen over Indische hackers én IS, zoals we met eender welk persoon zouden doen. Misschien levert het je ooit een oude vriend op, die je na twee jaar in de bus treft.

Noten

1/ <http://www.demorgen.be/opinie/er-is-geen-plaats-voor-wie-onze-grondvrijheden-in-bloed-wil-smoren-b400b043/>.

2/ Uit: Pieter Stockmans en Montasser AlDe'emeh. *De Jihadkaraan. Reis naar de wortels van de haat*, Uitgeverij Lannoo, Tielt, 2015.

3/ http://www.standaard.be/cnt/dmf20151016_01922846.

4/ <http://www.veto.be/jg41/veto4113/dossier-radicalisering-spreek-niet-over-radicalisering-maar-over-een-vertrouwenscrisis>.

5/ https://www.senate.be/doc/const_nl.html#t2.

6/ <http://www.knack.be/nieuws/belgie/ritueel-slachten-in-belgie-wie-verbiedt-wat/article-opinion-592693.html>.

7/ <http://dredactie.be/cm/vrtnieuws/ regio/antwerpen/1.2449110>.

8/ <http://www.veto.be/jg42/veto4211/navraag-adil-el-arbi-wat-wij-willen-is-geen-film-vol-belgen-he-das-fakking-bullshit>.

9/ <http://newsmonkey.be/article/56474>.

10/ <http://www.politiestudies.be/userfiles/Antoinette%20Verhaage%20-%20Ethnic%20Profiling%202015.pdf>.

11/ <http://www.demorgen.be/binnenland/student-vrijgelaten-na-twitterinterventie-maar-politie-blijft-achter-aanpak-staan-b6f5183f/>.

12/ <http://www.knack.be/nieuws/belgie/homans-racisme-wordt-vandaag-vooral-als-excuus-voor-mislukking-gebruikt/article-normal-102964.html>.

13/ <http://www.demorgen.be/binnenland/gentse-politie-bevergem-acteur-gedroeg-zich-verdacht-b9ad78c1/>.

14/ <http://www.movementx.org/opinion-and-debate/de-beangstigende-getuigenis-van-yassine-boubout>.

15/ http://www.standaard.be/cnt/dmf20151201_01999158.

16/ <http://www.steunpuntgelijkkansen.be/wp-content/uploads/16.-Islambeleving-bij-hoogopgeleide-moslimjongeren-in-Vlaanderen-K.-Van-der-Heyden.pdf>.

17/ <http://dredactie.be/cm/vrtnieuws/opinieblog/opinie/1.2209032>.

18/ <http://www.kifkif.be/actua/over-de-impact-van-racisme-op-kinderen>.

De illusie van de aanvaarding

Kasper Ossenblok

2e laureaat Emile Zola-prijs 2016

In 2006 leerde Al Gore de wereld de ongemakkelijke waarheid over klimaatverandering kennen. De oorzaken, gevolgen en redenen om over te gaan tot actie waren nochtans al lang bekend. Toch hadden we nood aan een charismatische spreker die ons met schokkende beelden en cijfers een deel van het licht kon laten zien. Gore had terecht erkend dat de kennis en ideeën in universitaire ivoren torens onvoldoende zouden zijn om de wereld de juiste richting in te sturen. Iedereen moest het geloof laten varen dat de aarde het zonder bijkomende actie ook wel zou redden.

Gore's queeste zat vol uitdagingen vermits mensen van nature goedgegelovige wezens zijn. We koesteren illusies omdat ze het leven draaglijk en bevattelijk maken. De drang naar irrealiteit en irrationaliteit klampt ons van jonge leeftijd aan - later word ik profvoetballer, dokter of ruimtevaarder - maar laten we slechts moeizaam varen - dit overspel blijft ons geheim en die tweeënzeventig maagden zie ik wel zitten. De waarheid kan soms hard zijn, al ligt ze voor het grijpen. Profvoetballer ben ik nooit geworden, onschadelijk overspel blijft slechts een fantasie en, ik weet het zeker, die tweeënzeventig maagden zitten niet op mij te wachten. Toch moet de waarheid, hoe evident ze ook mag zijn, nu en dan krachtig vertolkt worden zodat we terug van onze wolk kunnen afdalen om het rechte pad te bewandelen.

Ik laat hier de klimaatcrisis voor wat ze is, en focus me op een andere ongemakkelijke waarheid: armoede en ongelijkheid in de wereld. Dit essay wordt geschreven op mijn persoonlijke laptop, in een van de nieuwe treinen van de NMBS die, zoals ongeveer altijd op deze lijn, op tijd het station verlaten heeft. Ik draag een tenue met een nieuwwaarde die overeenkomt met een gemiddeld Bulgaars of Roemeens netto maandloon.¹ Onderweg naar het werk haal ik straks nog even een koffietje bij die hippe koffiebar om de hoek. Kortom, het klopt. Ik leid een welvarend leven. Ondanks dat ik me voorlopig nog tevreden moet stellen met een plaatsje in de top 30% van rijkste wereldburgers gemeten naar vermogen, zien mijn vooruitzichten er rooskleurig uit.² Als jonge tweeverdieners in het onderwijs zijn mijn partner en ik, met een gemiddeld Belgisch loon, reeds bij 's werelds 3,6% rijksten qua inkomen.³ Tot de club van de befaamde 1% zullen we nooit toetreden, maar binnen afzienbare tijd zal het leuk vertoeven zijn bij de 10% rijkste wereldburgers naar inkomen *en* vermogen. Mijn bevoorrechte positie wordt daarenboven verstevigd door te leven in een goed gestructureerd land - tenzij je trein langs Brussel passeert - met een onderwijssysteem dat zijn beloften grotendeels nakomt, winkelketens die ons voor een prijke producten van over de hele wereld aanbieden en een markt- en overheidssysteem dat mijn talenten en capaciteiten blijkbaar voldoende waardevol acht om me de mogelijkheid te bieden een lening af te betalen en een jaarlijkse reis te maken.

Klinkt dit alles erg herkenbaar? Dat hoeft niet te verbazen. U, beste lezer, zit hoogstwaarschijnlijk in hetzelfde benijdenswaardige schuitje. Wellicht hebt u zoals 91% van uw landgenoten een job, of geniet u van een welverdiend pensioen na een lange carrière. De kans is tevens bijzonder groot dat u midden of hooggeschoold bent, dat u voor uw kledingaankopen naar de Nieuwstraat of de Meir trekt en dat ook u een 'flat white' van een 'caffè latte' kan onderscheiden in de betere speciaalzaak. Daarnaast zijn een verhoogde terreurdreiging en een fietstocht langs de Antwerpse Turnhoutsebaan zowat de meest levensbedreigende situaties die u en ik het hoofd moeten bieden.

Het contrast met de minstbedeelde wereldburgers is bijzonder groot. De cijfers zijn alom gekend, maar ik vuur er graag enkele nog eens Al Gore-gewijs op u af. Volgens gegevens van het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties moeten wereldwijd 1,2 miljard mensen rondkomen met minder dan 1 euro per dag, leven nog eens 300 miljoen extra personen in extreme armoede en lopen 800 miljoen mensen het risico die 1,5 miljard mensen te vervoegen in de club der extreem armen.⁴ De Wereldgezondheidsorganisatie leert ons dan weer dat een relatief eenvoudig vermijdbare ziekte als malaria nog steeds vele dodelijke slachtoffers maakt, voornamelijk onder Afrikaanse baby's, peuters en kleuters: meer dan een half miljoen per jaar, of een per minuut.⁵ Er zijn op dit moment 40 gewapende conflicten.⁶ 40 plaatsen met dreigingsniveau 10, waar onschuldige burgers een reëel risico lopen getroffen te worden door een conflict waar ze zich liefst van distantiëren. Dat distantiëren wordt erg concreet gemaakt door de bijna 20 miljoen oorlogsvluchtelingen wereldwijd.⁷ Nog een cijfer om het af te leren - eentje dat in een lijstje als deze niet mag ontbreken: de 85 rijkste mensen op aarde bezitten evenveel als de 3,5 miljard armsten.⁸

Helaas faalt de over het algemeen relativiserende gedachte dat we ‘met cijfers alles kunnen bewijzen’ bij het aanschouwen van bovenstaande gegevens. Ondanks de evoluties waar positivo’s als de Zweedse professor Hans Rosling terecht op wijzen, blijft de wereld waarin we leven ziek. Ongelijkheid en armoede zijn alomtegenwoordig. Mensen wier grootste zorg bestaat uit de keuze tussen Ver-wegland en Erg-ver-wegland als reisbestemming voor de komende zomer contrasteren met mensen die moeten kiezen tussen ver-wegschool en erg-ver-wegschool voor hun kinderen. Mensen waarbij de problemen met de gezondheidszorg eindigen daar waar de kleefzegels achterin de schuif worden teruggevonden, contrasteren met die grote meerderheid waarvoor gezondheidszorg altijd een utopie zal blijven. Mensen die helmen kopen voor de gevaren van de skipiste contrasteren met mensen die hopen dat helmen ooit sterk genoeg zullen zijn om oorlogswapens onschadelijk te maken.

Ondanks dat de wereld duidelijke symptomen vertoont van een ernstige ziekte, ben ik geen dokter en heeft dit essay niet de pretentie een medicijn voor te schrijven. Wel wil ik de lezer wijzen op een gevaarlijke uitloper van de ziekte, een waanbeeld waar velen onder ons zich halsstarrig aan vastklampen: de illusie van de aanvaarding. Deze illusie doet ons geloven dat we de bestaande ongelijkheid en armoede in de wereld zowel moeten als mogen aanvaarden. Enerzijds injecteert ze de idee dat ongelijkheid en armoede onvermijdelijk zijn, dat ze er altijd zijn geweest en altijd zullen zijn, en dat we ons bijgevolg niet al te druk moeten maken. Anderzijds doet de illusie van de aanvaarding ons geloven dat de bestaande ongelijkheid en armoede aanvaardbaar zijn en dat wij gerechtvaardigd zijn ze in stand te houden. Het is een aangename illusie, omdat ze ervoor zorgt dat we ons niet permanent het hoofd moeten breken over het lot van anderen, dat we ons

De illusie van de aanvaarding doet ons geloven dat we de bestaande ongelijkheid en armoede in de wereld zowel moeten als mogen aanvaarden.

leven kunnen leiden zoals we zelf willen en dat we niet steeds kritisch moeten reflecteren over dagdagelijkse handelingen die we als ‘normaal’ bestempelen.

Maar het is een illusie die we, mijns inziens, hardhandig moeten bestrijden. Ze draagt namelijk het gevaar in zich dat de groep van 1,5 miljard extreem armen niet zal slinken, dat malariaslachtoffers onverminderd de statistieken zullen blijven voeden en dat huidige oorlogsvluchtelingen nooit meer naar huis kunnen terugkeren. Ze draagt, met andere woorden, het gevaar in zich dat de onrechtvaardigheid blijft bestaan. Enkel het doorprikken van de illusie van de aanvaarding kan een opening creëren voor toekomstige oplossingen.

Dat deze illusie sluimert in onze samenleving uit zich op verschillende manieren. Zo shoppen we massaal in winkels die onderaan bengelen in elke duurzaamheidsranking. We halen sportkleding van Quechua, zijn fier op dat ene setje van Victoria’s Secret en vinden die jeans van Diesel helemaal ‘de max’. We zijn trots op de Belgische chocolade van Leonidas en doen boodschappen bij Spar, Lidl of Aldi. Toch hebben al deze merken, en nog vele met hen, een gemeenschappelijk kenmerk: Rank a Brand, een website die merken beoordeelt op basis van hun inzet voor duurzame en eerlijke handel, geeft ze allemaal de slechtst mogelijke score en het eensluidende advies ‘don’t buy’.⁹ De illusie van de aanvaarding zorgt ervoor dat we ons koopgedrag slechts zelden in vraag stellen. Meer zelfs, wanneer we toch met de onrechtvaardigheid in het productieproces van ons laatst gekochte T-shirt worden geconfronteerd, verschuilen we ons achter de drempels die bewust consumeren met zich meebrengt. Eerlijke consumptie vereist geïnformeerde burgers die, in bepaalde gevallen, bereid zijn wat extra te betalen. Het vraagt natuurlijk wel wat inzet om informatie in te winnen over de sociale praktijken van een winkel en haar toeleveranciers. Het is ook niet eenvoudig om een goedkoper exemplaar te laten liggen en bewust een duurdere doch eerlijkere versie te kopen. Maar het is enkel de illusie van de aanvaarding die deze argumenten ook maar enige geloofwaardigheid biedt. Wanneer we ons bewust zijn van de vermijdbare onrechtvaardigheid die sweat shops en andere oneerlijke handelspraktijken genereren, verdwijnt de kracht van de aangehaalde tegenargumenten als sneeuw voor de zon.

Een tweede vorm waarin de illusie van de aanvaarding tot uiting komt, is de ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid waarmee het huidige Belgische welvaartsniveau en sociale zekerheidsstelsel verdedigd worden tegenover ‘externe gevaren’. We zijn allen terecht fier op het feit dat we bescherming bieden voor mensen die de pech hebben hun job te verliezen of zwaar ziek te worden. De herverdeling via de gezondheidszorg, werkloosheidsuitkeringen en pensioenen komt tegemoet aan onze morele plicht om iedereen een menswaardig leven te garanderen. Toch lijkt het erop dat de bescherming van de rechten van onze landgenoten te vaak mist spuit over onze plichten ten aanzien van niet-landgenoten. Aan rechterzijde is te horen

dat België 'niet het OCMW van de wereld' kan zijn¹⁰ en dat we 'de Schengengrenzen moeten sluiten'¹¹ om onze welvaart te beschermen. Maar wat als we ons eigen OCMW enkel kunnen beschermen door zij die de pech hadden niet aan deze kant van de aardbol geboren te zijn, basisgoederen zoals voedsel en onderdak te ontzeggen? Wat als de bescherming van onze sociale zekerheid ertoe leidt dat we mensen terugsturen naar daar waar landbouwactiviteiten, doktersbezoeken en schoolgaande jongeren nagenoeg onbestaande zijn? Wat als het bewaken van onze welvaart zelfs een excuus wordt om het federale budget voor ontwikkelingssamenwerking te doen dalen? Tijdens de vorige legislatuur daalde het budget voor ontwikkelingssamenwerking van 0,64% tot 0,45% van het bruto nationaal inkomen.¹² We blijven zo een stuk onder de wettelijk vastgelegde minimumgrens van 0,7%. De discussie over cijfers na de komma is echter wat gemorrel in de marge. De Verenigde Naties berekenden dat een globale stijging naar 2% voldoende is om alle wereldburgers toegang te geven tot een elementaire sociale zekerheid.¹³ Die 2% is dus het absolute minimum dat als streefcijfer moet dienen voor elk ontwikkeld land. Dat ontwikkelingssamenwerking in onze federale regering een onbelangrijk departement is dat al te vaak als pasmunt dient bij de verdeling van ministerportefeuilles en dat we als bevolking van die 2% geen prioriteit maken, toont de kracht van de illusie van de aanvaarding.

Er zijn minstens drie erg goede morele redenen om de illusie van de aanvaarding te bestrijden en bijgevolg op te roepen tot een 'copernicaanse revolutie' in ons individuele en collectieve handelen ten aanzien van minderbedeelden.

Ten eerste heeft iedereen een humanitaire plicht om mensen in nood te helpen. De Australische filosoof Peter Singer toont deze plicht sterk aan met een gedachte-experiment.¹⁴ Stel dat je tijdens je zondagse wandeling in het park een kind ziet verdrinken in een vijver. Je zou het kind kunnen redden van de verdrinkingsdood, maar daarvoor moet je wel in de vijver springen en je nieuwe dure wandelschoenen ruïneren. Heb je de plicht om je wandelschoenen op te offeren voor het leven van het kind? Natuurlijk! Zelfs indien je je hele wandeloutfit zou moeten opofferen, zou het verwerpelijk zijn om het kind te negeren en gewoon verder te wandelen. Maar als we inderdaad de plicht hebben om kinderen en andere onschuldigen te redden, zelfs indien we daarvoor een zekere kost moeten betalen, dan reiken de consequenties ongetwijfeld verder dan onze zondagse wandeling. Oorlogsvluchtelingen, malariaslachtoffers en de extreem armen, bijvoorbeeld, lopen net zoals het kind het gevaar te 'verdrinken'. Natuurlijk is het onaanvaardbaar om, conform de illusie van de aanvaarding, onze ogen hiervoor te sluiten en gewoon verder te wandelen op onze tocht door het leven. Deze humanitaire plicht lijkt ook verder te reiken dan Singers gedachte-experiment op het eerste zicht laat uitschijnen. Zo blijkt dat indien mijn partner en ik 10% van ons erg gemiddeld Belgisch inkomen zouden geven aan goede doelen, we nog steeds tot de 4,4% rijksten der aarde zouden behoren en ons gezamenlijk inkomen nog steeds 20 keer hoger zou liggen dan het wereldwijde gemiddelde.¹⁵ De meest effectieve doelen zouden met deze kleine persoonlijke opoffering ziektes kunnen bestrijden, onderwijs kunnen voorzien of kunnen ijveren voor betere werkomstandigheden in ontwikkelingslanden.

Een tweede reden om tegen de illusie van de aanvaarding in te gaan, en dus te wijzen op onze plicht om ongelijkheid en armoede in de wereld te bestrijden, is de eenvoudige gedachte dat geen mens geboren wordt met een speciale claim over de natuurlijke rijkdom van de aarde. Niemand heeft recht op een groter stuk grond of toegang tot meer natuurlijke hulpbronnen dan anderen. Alle mensen hebben een gelijk recht op de natuurlijke rijkdom en iedereen behoort bijgevolg ook haar stukje van de taart te krijgen. Deze eenvoudige redenering, die gebaseerd is op de gelijkwaardigheid van alle mensen, heeft enkele concrete implicaties. Het toont duidelijk waarom zij die het meest profiteren van de opbrengsten van een rijke bodem via, bijvoorbeeld, landbouw, de ontginning van olie en gas of de exploitatie van zeldzame mineralen als koper, tin en kobalt - te vinden in al onze ICT-apparaten - moeten herverdelen naar zij die in onze huidige wereld geen toegang hebben tot voedsel, water en andere basisvoorzieningen. Het vraagt, met andere woorden, een grote herverdeling van zij die zichzelf veel natuurlijke hulpbronnen toe-eigenen voor productie of consumptie naar zij die uitermate weinig te produceren en te consumeren hebben. Aangezien Belgen gemiddeld de vijfde grootste voetafdruk ter wereld hebben, mag u, beste lezer, zich best aangesproken voelen door mijn herverdelingspleidooi.¹⁶ Een andere implicatie is dat we weinig in te brengen hebben tegenover zij die ons land binnenkomen omwille van klimatologische omstandigheden in hun thuisland. Klimaatvluchtelingen, bijvoorbeeld, zijn bij uitstek mensen die op zoek gaan naar een groter stukje van de taart, die streven naar bescherming tegen natuurrampen en die in het land van herkomst onvoldoende toegang hebben tot de natuurlijke rijkdom die op aarde te vinden is. Als we hen zouden terugsturen naar waar ze vandaan komen, eigenen we onszelf een groter stuk van de taart toe dan ons toekomt.

De derde en tevens belangrijkste reden die ik hier aanhaal om de illusie van de aanvaarding te bestrijden, is het onmetelijke belang die de factor 'geluk' speelt in het leven. Wie we zijn en wat we bereiken, hangt voor het overgrote deel af van

puur geluk en brute pech. De natuurlijke loterij bepaalt onder meer of je geboren wordt met veel of weinig talenten, een mooi of minder mooi voorkomen, en of dat je gehandicapt of 'gezond' bent. Ze beïnvloedt ook de mate waarin je vatbaar bent voor het ontwikkelen van, bijvoorbeeld, leerstoornissen, afwijkend gedrag, verslavingen en allerlei al dan niet levensbedreigende ziektes. De sociale loterij bepaalt dan weer of je geboren wordt in een hecht, warm en stimulerend gezin of in een gezin waar geweld, strijd en onderdrukking hoogtij vieren. Ze bepaalt de school die je bezoekt, de vrienden waarmee je opgroeit, het netwerk dat al dan niet deuren opent en kansen aanbiedt. Belangrijker in de context van globale

Wie we zijn en wat we bereiken, hangt voor het overgrote deel af van puur geluk en brute pech.

rechtvaardigheid is dat de sociale loterij ervoor zorgt in welk land je geboren wordt, het politieke, economische en sociale systeem dat er geldt en de minderheid- of meerderheidsgroep waarin je terecht komt. Zoals reeds mocht blijken uit het begin van dit essay heb ik, wellicht net zoals u - doch realiseer ik me dat dit zelfs in welvarend België niet voor iedereen geldt - het winnende lot gewonnen. Zware mentale of fysieke mankementen zijn niet mijn deel, mijn uiterlijke verschijning past in de categorie 'normaal' en ernstige verslavingen of ziektes heb ik nog niet ontwikkeld. Verder biedt België een, in vergelijkend perspectief, ideale omgeving om te wonen en leven. Zo lijkt de democratie er nog niet geheel uitgehold en is het land vanuit geografisch en historisch perspectief ver verwijderd van oorlog. Iedereen heeft er, onafhankelijk van levensbeschouwing, huidskleur, geslacht, leeftijd of seksuele geaardheid, enkele fundamentele mensenrechten waaraan slechts erg moeilijk geraakt kan worden. De sociale welvaartsstaat biedt daarnaast een sociaaleconomisch systeem waarin individuele en collectieve welvaart wordt gecombineerd met een vorm van sociale bescherming.

Het merkwaardige aan de zaak is dat u en ik aan dit alles geen enkele verdienste hebben. We hadden net zo goed geboren kunnen worden in heel verschillende omstandigheden, met een andere natuurlijke constellatie of een minder aangename sociale omgeving. Als we de enorme rol van 'geluk' kunnen erkennen en inzien dat het overgrote deel van de oorzaken voor onze sociaaleconomische positie niets te maken heeft met persoonlijke verantwoordelijkheid of verdienste, is het vanzelfsprekend dat we een grote plicht hebben om zij die minder geluk hebben te ondersteunen. We hadden namelijk evengoed zelf die homoseksuele landbouwer uit Eritrea, die door oorlog bedreigde christen uit Syrië of die Peruaanse klimaatvluchteling kunnen zijn.

De globale onrechtvaardigheden die we 'armoede' en 'ongelijkheid' noemen, worden te vaak aanvaard. Ze worden beschouwd als een natuurlijk gegeven, als de 'normale gang van zaken' en, bovendien, als onvermijdbaar. Nog erger wordt het wanneer mensen deze gedachtegang gaan koppelen aan een vorm van onverschilligheid. 'Ik ben toch niet verantwoordelijk voor het lot van al die mensen die het minder goed hebben' en, concreter, 'we zijn toch niet het OCMW van de wereld', hoor je dan. Deze redeneringen lopen spaak als men de morele argumenten ter harte neemt die ik in dit essay heb uiteengezet. Ten eerste hebben we een humanitaire plicht om mensen uit de nood te helpen. Ten tweede behoort de natuurlijke rijkdom op aarde iedereen in gelijke mate toe. Ten derde is het in grote mate te danken aan puur geluk dat u en ik een bepaalde sociaaleconomische positie hebben bereikt waarin we onszelf kunnen verblijden met het schrijven en lezen van essays.

Dit essay roept niet op tot concrete actie en stelt geen plan van aanpak voor. Wel roept het op onze houding ten aanzien van globale onrechtvaardigheid te wijzigen. Het hoopt bij te dragen tot een bewustwording van onze plichten ten aanzien van minderbedeelde wereldburgers. Het startpunt van redeneringen en argumenten met betrekking tot armoede moet veranderen. In plaats van te wijzen op de verantwoordelijkheden van anderen en het beschermen van onze individuele welvaart door ogen en grenzen te sluiten, moet het besef groeien dat op de schouders van ons allen, individueel en collectief, een enorme plicht rust om tegemoet te komen aan de verzuchtingen van zij die geen rechtvaardig stuk van de taart kregen. Als dit lukt, is de illusie van de aanvaarding doorprikt.

Noten

- 1/ Statistics Belgium, 'Belgische lonen behoren tot de hoogste in Europa', http://statbel.fgov.be/nl/binaries/Lonen_NL_A5_tcm325-239244.pdf (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).
- 2/ 'Helpt alle rijkdom in handen van 1 procent', in *De Standaard* (14/10/2015), http://www.standaard.be/cnt/dmf20151014_01918645 (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).
- 3/ <https://www.givingwhatwecan.org/> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).
- 4/ Human Development Report 2014, <http://hdr.undp.org/en/2014-report>.
- 5/ World Malaria Report 2014, http://www.who.int/malaria/publications/world_malaria_report_2014/report/en/.
- 6/ Canvas, 'Brandende conflicten in de wereld', <http://www.canvas.be/vranckx-actua/brandende-conflicten-in-de-wereld> (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).
- 7/ Nrc, 'Dit is wat je moet weten om de vluchtelingen crisis te begrijpen', <http://www.nrc.nl/nieuws/2015/09/14/dit-is-wat-je-moet-weten-om-de-vluchtelingen-crisis-te-begrijpen> (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).
- 8/ Regionaal informatiecentrum van de Verenigde Naties, 'Wereldwijd leven bijna 22 miljard mensen in armoede', <http://www.unric.org/nl/nieuwsoverzicht/26718-wereldwijd-leven-bijna-22-mil-jard-mensen-in-armoede> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).
- 9/ <http://rankabrand.org/> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).
- 10/ Tom Van Grieken (Vlaams Belang) in *VTM Nieuws* (18/10/2015), <http://nieuws.vtm.be/politiek/162986-wij-zijn-niet-het-ocmw-van-de-wereld>.
- 11/ Bart De Wever (N-VA) in *De Standaard*, (06/12/2015) 'De Wever: Duidelijk signaal voor Europa', http://www.standaard.be/cnt/dmf20151206_02007516.
- 12/ Deze daling deed zich, meer bepaald, voor tussen 2010 en 2013. <http://www.mo.be/analyse/ontwikkelingssamenwerking-budget-smelt-impact-blijft-uit> (laatst geraadpleegd op 9/12/2015).
- 13/ Regionaal informatiecentrum van de Verenigde Naties, 'Wereldwijd leven bijna 22 miljard mensen in armoede', <http://www.unric.org/nl/nieuwsoverzicht/26718-wereldwijd-leven-bijna-22-mil-jard-mensen-in-armoede> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).
- 14/ Singer, Peter (1972) 'Famine, Affluence, and Morality', *Philosophy and Public Affairs*, 1, 3, pp. 229-243.
- 15/ <https://www.givingwhatwecan.org/> (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).
- 16/ 'Ecologische voetafdruk België vijfde ter wereld', in *De Standaard* (30/09/2014), http://www.standaard.be/cnt/dmf20140930_01295161 (laatst geraadpleegd op 14/12/2015).

Cultuur, verman uzelf

Tim Duerinck

3e laureaat Emile Zola-prijs 2016

Voor ik mijn betoog voor u afsteek, waarmee ik de ‘klassieke’ cultuursector wil wakker schudden en hen wil aanmoedigen om te durven vernieuwen, laat mij toe eerst een beetje context te scheppen. Ik geef u een blik door de ogen van een jonge instrumentenbouwer.

JONG, ENTHOUSIAST, EN MISSCHIEN EEN BEETJE NAÏEF

Achttien was ik, en van vreugde en hoop vervuld, want ik werd toegelaten tot het Conservatorium in Gent. Ik ging instrumentenbouw studeren: een beroep waarin ik met mijn handen zou leren werken en waarin ik mijn interesse voor wetenschap de volle loop zou kunnen laten. Met vakken als akoestiek en materiaalkunde in het vooruitzicht was ik enthousiast om instrumenten te leren maken die goed klinken. Ik keek vooruit en hoopte ooit, in de verre toekomst, in één van de vele cultuurhuizen die ons land rijk is een concert te mogen meepikken, gespeeld op instrumenten die ik gemaakt had. Als amateur cellist keek ik reikhalzend uit naar de eerste cello die ik zou maken. Het instrument zelf voor de eerste keer bespelen, voelen hoe een dood object tot leven wordt gewekt, het zou een magisch en emotioneel moment worden. Met de gedachte dat een instrument van 200 jaar oud niet ongewoon is, vond ik het uitermate fascinerend dat men ook na mijn dood nog naar mijn instrumenten zou kunnen luisteren. Het zou mijn manier zijn om iets moois op deze aarde achter te laten. Dat willen we allemaal toch?

Mijn studie op het Conservatorium was zeer boeiend. Ik leerde ongelofelijk veel bij en stond versteld van de vooruitgang die ik boekte. Ik ging op Erasmus naar Polen en probeerde een Stradivarius viool zo precies mogelijk te kopiëren, overtuigd van zijn genie. Mijn instrumenten begonnen er steeds beter uit te zien en ik begon inzicht te krijgen in de werking van een instrument, waardoor mijn instrumenten ook beter begonnen te klinken.

DE MYTHE VAN STRADIVARIUS ONTKRACHT

In 2012 stond de wereld van de instrumentenbouwers op zijn kop. Er werd een onderzoek gepubliceerd waarin oude violen, waaronder die van Stradivarius, en nieuwe violen met elkaar vergeleken werden door middel van een testmethode die ervoor zorgde dat de evaluatie van de instrumenten voor het eerst echt objectief gebeurde. De deelnemende muzikanten wisten niet op welk instrument zij speelden en konden dus niet bevooroordeeld zijn.

Uit de resultaten bleek dat de nieuwe instrumenten even goed klonken als de oude. Online fora werden overspoeld met ongelovige opmerkingen en kritische vragen over het onderzoek. Veel instrumentenbouwers en violisten konden zich niet verzoenen met het resultaat. Ze besloten dat er een fout moest gemaakt zijn. Ikzelf twijfelde ook, en besloot het onderzoek door te nemen. Ik kwam tot de conclusie dat het zeer degelijk gevoerd was: er was geen discussie mogelijk. De tegenkanting en het ongelooft van de Luthiers en violisten was begrijpelijk, want velen bouwden hun carrière rond het geloof dat deze

Waarom is het ene instrument luider dan het andere? Hoe kan ik een instrument maken dat beter klinkt?

oude instrumenten superieur waren aan nieuwe violen. Het kost soms moeite om de feiten te aanvaarden zoals ze zijn. Maar zoals de Dalai Lama zei: ‘Als de wetenschap bewijst dat mijn geloof verkeerd is, moet ik mijn geloof aanpassen.’

Vrijgemaakt van vooroordelen raakte ik geïnteresseerd in de vraag waarom een instrument nu ‘goed’ klinkt. Waarom is het ene instrument luider dan het andere? Hoe kan ik een instrument maken dat beter klinkt? Ik dook in reeds uitgevoerde onderzoeken en ontdekte dat reeds in de 19de eeuw violen gemaakt werden met een totaal andere vorm. Eén daarvan werd zelfs beschreven als ‘beter dan een Stradivarius’. Ik besloot dit nader te onderzoeken. Ik maakte een kopie van het

instrument en merkte dat de klank anders was, maar eigenlijk niet zo sterk verschilde van de klank van een gewone viool. Een leek zou het verschil niet horen. Aangemoedigd door dit resultaat raakte ik nog meer geïntrigeerd.

In Parijs liep ik stage in een atelier waar onder meer strijkinstrumenten gemaakt werden in een andere vorm. De instrumenten klonken verbazend goed. Ik vroeg de Maître Luthier of de instrumenten populair waren. Hij antwoordde mij dat de interesse gering was. Cellisten vielen mee, violisten moesten er niets van weten. Altviolisten hadden nog de meest open visie. Zij staan blijkbaar het meeste open voor nieuwe instrumenten en verschillende modellen.

HET GEVECHT VAN DE INSTRUMENTENBOUWER

Violisten kopen alleen een instrument als het er oud uitziet. Een instrument moet zelfs niet noodzakelijk oud zijn. Als het er oud uitziet is het goed, anders niet. Ik ken verschillende jonge instrumentenbouwers die gestopt zijn, of overschakelden op een ander instrument dan violen, uit pure frustratie. De kunde van het maken van een mooi nieuw instrument wordt door de meeste muzikanten onvoldoende gerespecteerd. Klink ik brutaal als ik dit zeg? Instrumentenbouwers krijgen veel bewondering en respect, dat klopt, er zijn weinig beroepen waarmee je meer indruk maakt op café. Ook de dankbaarheid van de muzikant voor een goed uitgevoerde herstelling is een hart onder de riem van elke luthier. Maar het doet pijn om steeds opnieuw de duimen te moeten leggen voor oude instrumenten. ‘Amai, dat is een goede viool, maar als ik genoeg geld zou hebben verkies ik toch een oud instrument.’ Het is een statement dat alle vioolbouwers al in alle mogelijke variaties gehoord hebben.

Daarmee kom ik tot het onderwerp van mijn betoog: waar zijn we mee bezig?

Een vriendin en collega-instrumentenbouwer liep stage in een voornaam atelier in Rome. Ze werkte hard, deed herstellingen en maakte daar een nieuwe viool. Het was niet alleen een zeer mooi instrument, het klonk ook fantastisch. De viool raakte echter niet verkocht, ze was namelijk niet geantiqueerd, ze zag er te nieuw uit. De Maître Luthier in Rome verlaagde de prijs, maar het instrument vond geen kopers. Na een jaar besloot de Maître dat het zonde was dat zo'n goed instrument niet verkocht raakt. Hij takelde het vakkundig toe met zijn sleutelbos en bracht patina aan. Het instrument zag er nu ouder uit. U hoort mij misschien al komen: de volgende week was het verkocht.

Het is niet mijn bedoeling enkel violisten te viseren, want ook veel andere muzikanten zijn in hetzelfde bedje ziek.

Klassieke gitaristen kiezen steeds opnieuw voor instrumenten gemaakt uit tropische houtsoorten. Dit is niet alleen qua duurzaamheid totaal onverantwoord, de instrumenten klinken niet beter dan instrumenten uit inheemse houtsoorten. Dit is ondertussen ook wetenschappelijk bewezen.

Ook bij elektrische gitaren bestaan er mythen rond de houtsoorten van de body. Waaruit de body van een elektrische gitaar gemaakt is, doet niets aan de klank. Alleen de pick-ups (elektrische elementen) en de nek hebben een invloed. Heeft u al ooit een koppige gitarist proberen overtuigen van het tegendeel? Geloof mij vrij: er is niet veel verschil met een discussie met een religieus extremist. U mag meerdere wetenschappelijke publicaties bovenhalen, zijn geloof zal u niet kunnen wijzigen.

Er bestaan ongelofelijk veel mythen rond instrumenten. Deze mythen overheersen de publieke opinie en staan een nuchtere blik in de weg.

HET GEPASTE INSTRUMENT

Onlangs ging ik naar een concert van het Talea ensemble in het Muziekcentrum De Bijloke, een klassiek ensemble dat nieuwe muziek speelt. Ik was verbaasd door hun technisch en muzikaal kunnen, werkelijk een aanrader voor elk muziek liefhebber. Hoe goed het concert ook was, voor mij klopte er iets niet: ze speelden, net als zovele anderen, nieuwe muziek op oude instrumenten, onder meer een klassieke viool en een cello. Deze instrumenten zijn, op de snaren na, de laatste tweehonderd jaar nauwelijks veranderd. Ergens is dat mooi, het is een behouden traditie. Maar deze instrumenten beperken de muzikant. Het scala aan klankmogelijkheden dat zij bieden is beperkt. De klassieke viool klinkt mooi, maar voor nieuwe muziek zijn haar mogelijkheden uitgeput.

Wordt het zo stilaan geen tijd om eens te experimenteren met nieuwe instrumenten? Nieuwe instrumenten uit nieuwe materialen kunnen ons zoveel mogelijkheden bieden. Laat ons wetenschap en cultuur versmelten en op zoek gaan naar andere klanken.

Terwijl componisten zich een weg proberen te banen doorheen een postmodernistisch kunstenlandschap is de zoektocht naar nieuwe muzikale technieken en klankmogelijkheden voor hen nog nooit zo een *hot topic* geweest. Recente uitvindingen zoals de piepschuimcello doorbreken muren, want plots blijken alternatieven mogelijk te zijn, dingen die we nog niet gedaan hebben en die we kunnen onderzoeken!

De focus in de nieuwe muziek verplaatst zich steeds meer naar de ervaring van de luisteraar, het publiek. Hoe willen we hen verbazen en inspireren als we zelf niet van de bewandelde paden durven af te wijken? Onze taak als cultuursector in de maatschappij is toch om tot kritisch denken te motiveren, om bestaande conventies in vraag te stellen. Hoe willen we dat doen als we het zelf niet kunnen? We moeten zelf van het pad af, het bos in! We moeten op zoek naar nieuwe klanken, nieuwe materialen, nieuwe instrumenten. We moeten tonen dat innovatie artistiek en mooi kan zijn. We moeten progressief zijn, niet blijven hangen in achterhaalde dogma's en mythen over de instrumenten die we bespelen!

Het vinden van een goed instrument is persoonlijk. Muzikanten hebben een eigen stijl en sommige instrumenten zijn goed voor de ene, maar niet voor de andere muzikant. Ik vind het zeer vreemd dat muzikanten maanden, soms jaren op zoek zijn naar hun perfecte instrument, om dat dan aan de kant te leggen als ze een wedstrijd winnen. Want dan mogen ze plots een oud instrument zoals een Stradivarius bespelen. Zelfs als we ervan uitgaan dat het instrument dat ze krijgen een zeer goed instrument is, past het toch niet noodzakelijk bij de stijl van de muzikant? Waarom heb ik nog nooit gehoord van een violist die een Stradivarius weigert omdat het instrument niet bij hem/haar past? De kans dat net dát oude instrument de perfecte match voor de muzikant is, is zeer klein. Op een Stradivarius spelen is een statussymbool dat misschien nooit zal verdwijnen. Of toch?

OP NAAR DE TOEKOMST: KRITISCHE VRAGEN EN ENKELE TIPS

Als ik muzikanten één raad wil meegeven, is het deze: bespeel het instrument dat het best bij u past, niet het instrument dat het duurste is! Wat kunt u doen? Ik stel enkele vragen en geef u tips:

Beste violist, heeft u al eens op een instrument uit carbon gespeeld? Tegenwoordig winnen deze instrumenten zelfs internationale wedstrijden. Ze zijn ook veel stabiel indien u veel reist naar landen met een ander klimaat.

Beste cellist, heeft u al van de piepschuimcello gehoord? De instrumentenbouwer die ze gemaakt heeft, leent ze graag aan u uit om ze eens te proberen. U vindt hem wel via Google.

Beste cellist, heeft u al van de piepschuimcello gehoord?

Beste gitarist, waarom speelt u op een instrument gemaakt van een bedreigde houtsoort? Wist u dat de kwaliteit van het hout van de zijkanten en achterblad niets verandert aan de klank van uw instrument? U kunt dus met een gerust hart kiezen voor een instrument gemaakt van duurzaam inheems hout. Zo draagt u een steentje bij aan het behoud van de bedreigde tropische bossen.

Beste pianist, heeft u al op alle volgende toetsinstrumenten gespeeld: klavichord, spinet, fortepiano, celesta, virginaal? Misschien moet u ze allemaal eens gaan proberen, er is een grote variëteit aan klanken voor u beschikbaar!

Beste componist, bent u al eens in het muziekinstrumenten museum in Brussel geweest? U vindt er een ongelooflijk instrumentarium en een scala aan klanken voor uw volgende compositie. U kan ook eens binnenspringen in het atelier van een instrumentenbouwer, u blijft er waarschijnlijk een tijdje hangen, verwickeld in een boeiend gesprek over klank, dat ruwe basisproduct van uw meesterwerk.

Beste instrumentenbouwer, heeft u al eens een viool gemaakt die niet gebaseerd was op een oud Italiaans model? Heeft u al eens een gitaar gemaakt naar eigen ontwerp? Laat ons muzikanten aanmoedigen om te experimenteren met nieuwe

instrumenten en klanken!

Beste programmatoren, hoeveel nieuwe instrumenten had u het laatste jaar in het programma van uw cultuurhuis? Het publiek is doorgaans zeer enthousiast over nieuwe instrumenten en klanken.

Beste publiek, helpen jullie mee om kritische vragen te stellen? Als een muzikant het risico durft te nemen om met een nieuw instrument op een podium te staan, beloont u hem dan met een oorverdovend applaus? Ik zal naast u rechtstaan, want deze mensen verdienen niets minder dan een staande ovatie.

Pleidooi voor een ware democratie

Vijf voorstellen om de partijmacht te breken

Klaas Tiebout

Onze democratie, we lopen er nogal hoog mee op. Het culminatiepunt van een eeuwenlange evolutie richting meer inspraak voor een steeds groter deel van de bevolking. Ja, een model dat verdient te worden geëxporteerd naar landen waar regimes de stem van het volk toch zo met de voeten treden. Verkiezingsdagen zijn ware hoogdagen van de democratie waarbij de kiezer eens mag laten gelden wie het in dit land voor het zeggen heeft. Hij beseft echter niet dat de stembiljetten zelf zijn stem bij voorbaat smoren, dat de schraalheid van de keuzemogelijkheden, de rigiditeit van de stemhandeling en het navolgend gesjacher met mandaten de impact van zijn stem doen verschrompelen tot het louter versterken van deze of gene partijmacht, dit is, van de leidende individuen binnen de partij.

De politieke partij is een beetje als de zwaartekracht. Sinds het ontstaan van de moderne democratie wordt ze beschouwd als noodzakelijk, onvermijdelijk en vanzelfsprekend. Net zoals wetenschappers de werking van de zwaartekracht nog niet hebben doorgrond, wordt ze niet geregeld in wet of grondwet. Net zoals de zwaartekracht zuigt de politieke partij als een zwart gat alle politieke macht naar zich toe, de kiezer/burger tot figuranten herleidend. Wie heeft er namelijk soevereine beslissingsmacht over wie er op hun kieslijst mag verschijnen en in welke volgorde? Wie wijst de ministerposten toe? Wie houdt de teugels van het parlement strak in handen door stemming volgens de partijlijn te ordonneren? En toch. Ook aan de zwaartekracht kan worden ontkomen. Doe uw gordels om en maak u op voor een politieke ruimtereis naar een nieuw model voor onze democratie in vijf voorstellen.

1. THEMATISCHE STEMBILJETTEN EN OPHEFFING VAN HET PANACHEERVERBOD

Eind 19de eeuw, toen politieke partijen zich duidelijker gingen aftekenen, was de samenleving ongetwijfeld minder complex dan vandaag. Het was nog enigszins verdedigbaar dat een stem voor een partij, die was ingegeven door steun van die kiezer voor een welbepaald programmapunt, meteen het hele discours van die partij besloeg. De communicatiemiddelen waren nog primitief te noemen en de kiezer/burger in het algemeen laagopgeleid. Het was niet realistisch geweest de kiezer in die tijd te vragen of hij niet alleen op sociaaleconomisch vlak, maar ook het buitenlands beleid van de partij van zijn voorkeur onderschreef. Een stem moest worden geënt op een van de grote zuilen en dit voor het gehele maatschappelijke terrein.

En zo gebeurde het ook. Zelfs toen er nog de vrijheid was om op verschillende lijsten te stemmen, werd er zelden van gebruik gemaakt.¹ Toen dit in 1976 bij wet werd verboden (om het tellen te vergemakkelijken *nota bene!*) bevestigde die wet niet meer dan een gangbaar en aannemelijk stemgebruik.

Anno 2015 heeft de samenleving een metamorfose doorgemaakt. Ze is niet meer onder te verdelen in monolithische blokken. Nieuwe thema's zijn aan het politiek debat toegevoegd, van het multiculturaliteitsvraagstuk tot het behoud van

Socialistische militarist of extreemrechtse pacifist? Geen probleem, economie en defensie zijn afzonderlijke domeinen.

het gemeentelijk bos. De informatierevolutie heeft kennis over de meest uiteenlopende onderwerpen zo nabij gebracht als een *Google hit* en een muisklik. Het korps hoger opgeleiden (en bij uitstek verondersteld kritische burgers) blijft gestadig aangroeien. Is onveranderd gebleven: het stembiljet.

In deze queeste naar het breken van partijmacht daarom reeds dit eerste radicale voorstel, het themagewijs indelen van de stembiljetten. De kandidaten zouden niet meer gegroepeerd worden per partij, maar per maatschappelijk domein. Over de precieze indeling van de samenleving in verschillende domeinen kan worden gediscussieerd. Aan de aanbodzijde heeft dit het voordeel dat de kandidaten meteen kleur moeten bekennen waar hun specialiteit is gelegen. De belangrijkste winst van dit principe valt echter de democratie en de kiezer te beurt. De kiezer kan een veel genuanceerdere stem uitbrengen.

Liberaal op economisch vlak maar vóór cultuursubsidies? Differentieer uw stem! Socialistische militarist of extreemrechtse pacifist? Geen probleem, economie en defensie zijn afzonderlijke domeinen. Deze wijze van stemmen sluit veel beter aan bij de multidimensionele persoonlijkheden van de kiezers en laat hen bovendien de mogelijkheid over bepaalde onderwerpen geen mening te hebben. De kiezer kan onmogelijk van alle markten thuis zijn. Noodgedwongen baseert hij vandaag dus zijn stem op zijn eigen interesse of expertisegebied en moet hij de partijstandpunten voor alle andere thema's er goed- of kwaadschiks bijnemen. Een onvoorstelbare democratische kromheid. Bij wijze van steekproef zou men eens aan kiezers die hun stem hebben gegrond op een bepaald sociaaleconomisch programma moeten vragen of ze überhaupt weten welke defensiepolitiek ze collateraal met hun stem hebben ondersteund. Stemming per thema geeft de kiezer de mogelijkheid de onderwerpen waarover hij geen mening heeft, of waarin hij meent onvoldoende beslagen te zijn, blank te laten.

Het sneuvelen van het panacheerverbod is een logisch gevolg van de voorgestelde structuur van het stembiljet. Verplichten voor elk domein op dezelfde partij te stemmen, staat haaks op de doelstelling ervan. Toch beroer ik dit verbod hier nog even, omdat ik in ondergeschikte orde vorder dat het wordt begraven. Als thematische stembiljetten te revolutionair zouden zijn, laat de kiezer dan tenminste over partijgrenzen heen kunnen stemmen, opdat gehoor wordt gegeven aan de heterogeniteit van zijn politieke voorkeuren.

2. VERKIESBAARHEIDSVEREISTEN (GERELATEERD AAN HET DOMEIN WAARVOOR MEN OPKOMT)

Er is geen vacature op de arbeidsmarkt die minder competenties en ervaring vereist dan die van parlementair. Om op een kieslijst te mogen verschijnen, moet men slechts de gratie van de partijleiding voor zich winnen. De plaats op een kieslijst wordt zo al te vaak verzekerd door een klinkende naam, door telgen van politieke dynastieën of figuren uit het deerniswekkende bekende Vlamingenmilieu. Ook de partijgetrouwe *backbencher* weet zijn ideeënloosheid wel aan de partijtopman te brengen, hij vormt de beste garantie op met de partijlijn conform stemgedrag.

En de gekozenen zelf? Zij worden niet in het minst gehinderd door hun eigen stuitende ongeschiktheid en halen met graagte hun minzaamste grimas boven voor de verkiezingsaffiches.

Dit is bijna misdadig, want, zo schreef Multatuli in zijn *Ideeën*, 'ook zonder te spreken van omkoping of ogedienst, is 't misdadig plichten op zich te nemen van welker goede vervulling er zoveel afhangt, zonder tot dat vervullen in staat te zijn.'² Is 't niet wraakroepend om bij een evaluatie van parlementsleden te moeten vaststellen dat een hele schare aan gekozenen gedurende een heel jaar nauwelijks blijkt heeft gegeven van parlementair werk? En wat te zeggen over het preekstoelgewauwel voor een vrijwel lege senaat? Wie het niet humoristisch opvat, gaat bijna ten onder aan de schrijnende tragiek ervan. Het is mij onderhand tijd bij de voorselectie iets strenger op te treden, iets minder te vertrouwen op de rekruterings-talenten van onze politieke partijen. Stemming per thema zorgt ervoor dat de kandidaten hun belangrijkste toekomstig werkgebied al moeten onthullen. Dit lijkt mij dan ook de ideale gelegenheid om daar ook verkiesbaarheidsvereisten aan te koppelen. Deze hoeven niet tot technocratie of elitarisme te leiden, er kan hierbij rekening worden gehouden met zowel theoretische, wetenschappelijke kennis als met praktische ervaring. Een gepokt en gemazeld vakbondsafgevaardigde kan gerust figureren naast een professor arbeidsrecht en meedingen naar een zitje in het domein werk en sociale zekerheid.

3. RECHTSTREEKSE VERKIEZING VAN DE UITVOERENDE MACHT

Nadat de kaarten zijn geschud, zoals dat heet, vindt opvolgend bij de regeringsvorming een ten hemel schreiende *vaudeville* plaats, de verdeling van de ministerposten. Via welke duistere achterkamerspelletjes deze toewijzingen tot stand komen, weten slechts de ingewijden. Wat wel met zekerheid mag worden aangenomen, is dat bekwaamheid voor de functie en passie voor het mandaat in geen geval criteria vormen.

Ervaren ministers die hun langetermijnvisie willen doorzetten met een nieuwe legislatuur worden zonder pardon door de partijtop gedefenestreerd. Absolute leken, die bovendien zelf toegeven niet de minste affiniteit met hun toewijzing te betuigen, krijgen ministerposten in de schoot geworpen. Na een volgende verkiezing schuift men vrolijk met de postjes zoals ook tijdens het volleyballen van positie wordt gewisseld. De term *minister* is Latijn voor dienaar. De partijen moeten dit opgevat hebben alsof de ministers *aan hen* die dienstbaarheid waren verschuldigd. Ze beseffen wellicht ter dege dat de onbenul die door hen in het zadel werd geholpen, zich gewillig zal onderwerpen aan de partijbevelschriften. Een minister

heeft vandaag zijn mandaat niet aan het stempubliek te danken, maar aan de goedkeurende knik van de partijvoorzitter. Raad u eens waar zijn loyaleiteit is gelegen?

Daarom stel ik voor, maak een afzonderlijke lijst (eveneens per domein) voor de rechtstreekse verkiezing van de uitvoerende macht. Om het aantal kandidaturen bevattelijk te houden en omdat het ministerfuncties betreft, mogen de verkiesbaar-

Maak een afzonderlijke lijst (eveneens per domein) voor de rechtstreekse verkiezing van de uitvoerende macht.

heidsvereisten een stuk scherper worden gesteld. Als een minister dan wordt gevraagd toelichting bij zijn beleid te geven in een duidingsprogramma, laat daar dan een toegewijd en gepassioneerd deskundige aan het woord, in plaats van een vage politieke frases nalispelende partijrobot.

4. SENAAT VAN BURGERS

Toen ik het punt maakte dat het kiezerspubliek rijp was voor verkiezingen per thema, door vrije beschikbaarheid van informatie en voortgezette opleidingen, was dit misschien wat kort door de bocht. Het zijn weliswaar noodzakelijke voorwaarden voor bewust stemgedrag, maar daarom niet voldoende. Wat baat het de bewustwording als het internet toch in de eerste plaats wordt gebruikt om zijn slapende geest onder hypnose te houden met allerhande trivia en de aandachtsboog door al die instante zoethouders niet verder spant dan enkele seconden? Wat baat het de kritische burgerzin als universiteiten weliswaar experts in hun vakgebied afleveren, maar zonder het geringste besef van de basisgedachten die aan onze maatschappijordening ten grondslag liggen? De kloof tussen burger en politiek is nog steeds wagenwijd.

Daaruit concluderen dat de kiezer niet in staat zou zijn themagebonden te stemmen, zou de ultieme erkenning van het failliet van de democratie betekenen. Het zou de bekentenis inhouden dat de burger niet in staat is zich een politieke mening te vormen, dat hij beter met lichtzinnigheden wordt verstrooid, en dat de *status quo* waarin alle macht zich concentreert in partijelites de verkieslijke toestand uitmaakt. In dergelijk defaitisme wil ik niet vervallen.

Ik geloof niet dat de kiezer het systeem opgelegd krijgt dat hij verdient, maar wel dat het systeem de kiezer tot politieke apathie drijft. Die onverschilligheid kan niet anders dan voortvloeien uit machteloosheid. De banale handeling een bolletje te kleuren kan de verzuchting om politiek impact te hebben niet verzadigen. Het gekleurde bolletje is te vrijblijvend, te inhoudloos en zoals eerder reeds aangehaald, te ongenueanceerd.

Willen we de kiezer weer aanzetten tot het vormen van een politieke mening, tot betrokkenheid met de samenleving waarin hij leeft, lijkt de meest voor de hand liggende optie hem rechtstreeks beslissingsmacht toe te kennen.

Experimenten waarbij beslissingsmacht werd toegekend aan gelote organen zijn veelbelovend.³ In België hebben we een vurig voorvechter van deze nieuwe vorm van democratie.⁴ Bovendien bezitten we een amechtig orgaan dat al jaren ter discussie staat en zijn bestaansreden in huidige vorm maar niet weet te rechtvaardigen, de senaat. Het enige wat nog ontbreekt, is bereidwilligheid van de politieke elite om wat macht en mandaten aan de burger af te staan. Een formaliteit, niet? Een senaat van burgers waaraan de ministers verantwoording moeten afleggen, voorkomt bovendien dat die ministers een ivoren torenmentaliteit gaan vertonen en het contact verliezen met de dwarsdoorsnede van de samenleving.

5. KIESKRINGEN DIE RECHTSTREEKS AANSLUITEN BIJ HET BEVOEGDHEIDSNIVEAU

De globalisering is voor de huidige generatie een voldongen feit. Er wordt volop in het buitenland gestudeerd, er worden vriendschappen aangeknoopt en een vliegticket is sneller aangekocht dan een ticketje voor de busrit van vijf minuten. Niet alleen fysiek is onze leefwereld explosief uitgedijd, ook mentaal zijn we meer met mondiale problematiek begaan dan ooit. We discussiëren op internetfora niet over de aanleg van een fietspad tussen dorp A en dorp B, maar geven ongevraagd onze meningen over conflicthaarden in het Midden-Oosten, vluchtelingenstromen en klimaatopwarming. En deze mening is er geen die berust op persoonlijke ondervinding. Het betreffen vaak thema's die volkomen losstaan van onze persoonlijke levens. De vurigste verdedigers van gesloten grenzen zijn diegenen die nog nooit met een vluchteling in contact zijn gekomen.

We volgen de internationale berichtgeving, luisteren zelden nog naar Nederlandstalige muziek, lezen boeken vertaald uit alle werelddalen. We voelen ons vaak meer verwant met cultureel gelijkgezinden uit andere continenten dan met onze buurman die we toch een beetje voor een marginaal houden.

Iets wat provinciaal heet te zijn, past dan ook niet in ons universeel kader. Provinciaal staat voor achterhaald, bekrompen, kleinburgerlijk. Een provinciestadje is de smalende beschrijving voor stadjes zonder ambitie of ziel, waar geen ideeën ontspringen en geen creativiteit is te onderscheiden. Een stadje waar gezapige ouderlingen hun routineuze levens slijten.

De provincies hebben nochtans hun nut. Door klassering van Vlaamse tongvallen per provincie, weten we meteen waar een zangerig spreker of een boerse klanken uitstotende wauwelaar van afkomstig is. Ook is er op de provincie een bestuursniveau, met een raad en een deputatie die allen betaald moeten worden. Er wordt over gewichtige zaken beslist als het al dan niet tentoonstellen van foto's die het publiek op onzedige gedachten kunnen brengen. Zo doet de provincie dienst als politiek asielcentrum voor partijvrienden en als bestemming van overtollige staatsgelden.

En o ja, de verkiezingen worden per provincie georganiseerd.

In een tijdperk waarin nationale en continentale grenzen zijn vervaagd, verwantschap zich al lang niet meer baseert op geografische nabijheid, blijven we het normaal vinden dat we een lijst met slechts kandidaten uit onze provincie op ons

Provinciale kiesomschrijvingen lijken mij uit een tijd te stammen waarin men stemde op de zoon van de bakker of de neef van de slager, om reden van die hoedanigheid.

stembiljet krijgen aangesmeerd. Alsof onze provinciale belangen ten allen prijze moeten vertegenwoordigd blijven in het Vlaamse en federale parlement? Alsof ik mijn stem *sowieso* slechts zou voorbehouden voor diegenen uit de eigen streek, wiens betrokken grimas ik tijdens verkiezingscampagnes willens nillens op mijn pad aantref?

Provinciale kiesomschrijvingen lijken mij uit een tijd te stammen waarin men stemde op de zoon van de bakker of de neef van de slager, om reden van die hoedanigheid.

Is het niet meer dan logisch dat de kieskring samenvalt met het bestuursniveau waarvoor de verkiezing plaatsvindt? Hoe democratisch is het toekomstige parlementairen die worden geacht geheel Vlaanderen of België te representeren, zich slechts te laten voorstellen aan een fractie van dit publiek? Opnieuw betekent dit overigens een enorme verschraling van de keuzemogelijkheden voor de kiezer, die slechts kan kiezen tussen gouwgenoten. Ten slotte is het ook gewoon stupide te veronderstellen dat politiek talent zich gelijkmatig in verhouding tot het bevolkingsaantal onder de provincies mengt. Provinciale kieskringen zorgen dus ook nog eens voor een suboptimale benutting van politiek talent.

Volkomen congruentie tussen kieskring en bestuursniveau betekent inderdaad ook een federale kieskring. De reinste democratische logica. Laat de Franstaligen zich maar aan het Vlaams publiek voorstellen, eens verkozen zullen ze immers beslissen voor het ganse land. In dit kader terloops een oproep aan de media, zorg dat elk zijn moedertaal spreekt in politieke debatten of interviews. Alle goede wil ten spijt, voel ik mij beledigd verondersteld te worden het simplistisch, uit de taalles gegrepen Nederlands van Franstalige politici serieus te nemen. Ik twijfel er niet aan dat hetzelfde opgaat voor de Vlamingen die de Waalse pers te woord staan. Het is ook geen schande zich in politieke debatten, die de hoogste graad van nuance en precisie vereisen, slechts in zijn moedertaal volkomen correct te kunnen uitdrukken.

De vijf bovenstaande voorstellen dienen slechts één doel, het zwaartepunt van de politieke beslissingsmacht (weer) doen verschuiven naar de kiezer/burger. Alle voorstellen beknootten op hun manier de macht die de politieke partijen naar zich toe hebben getrokken. De politieke partij moet terug tot zijn ware proporties worden herleid. Het is, zoals het Hof van Cassatie het verwoordde, slechts een *medium* om aan politiek te doen⁵ en niet de fundamentele scherprechter die de macht van de traditionele politieke instellingen doet verbleken.

Los van de politieke haalbaarheid of zelfs wenselijkheid van deze voorstellen, is het in elk geval van belang het debat weer op gang te trappen over de inrichting van onze democratie. We mogen niet de verwaandheid tonen te denken dat de huidige vorm, *de dato* eind 19de eeuw, een eeuwig zaligmakend recept is. De democratie is geen marmeren buste die definitief zijn beslag heeft gekregen. Gradueel evolueren we naar een *format* dat de titel democratie steeds meer recht doet. Het vrouwenstemrecht uit 1948 was de laatste grote stap maar hoegenaamd niet het eindstation!

In dit betoog heb ik de overdrijvingen niet geschuwd. Het was nochtans niet de bedoeling te schofferen. Vernieuwingen zullen slechts kunnen ontkiemen als er een voedingsbodem voor bestaat. Volkomen intellectuele eerlijkheid zal echter vooral geboden zijn wanneer de nieuwe deur naar ware democratie wordt opgetuigd, eerst moet de verrotte oude deur met brute kracht uit haar hengsels worden geslagen.

Laat dit betoog de eerste houw toebrengen.

Noten

1/ <http://www.radiol.be/programmas/nieuwe-feiten/waarom-moegen-wij-niet-meer-panacheren>.

2/ Multatuli, *Ideeën, eerste bundel*, p. 356.

3/ Bij wijze van voorbeeld de website van het IJslands project voor een nieuwe grondwet: <http://stjornlagarad.is/english/>).

4/ David van Reybrouck, *Tegen verkiezingen*.

5/ Hof van Cassatie, 18 november 2003.

Over de islam in het Westen

Maarten De Bousser

INLEIDING

De context waarin een essay geschreven wordt, kan dermate specifiek zijn dat een korte inleiding noodzakelijk is. De aankondiging van de Emile Zola-prijs 2016 las ik op 4 november in een tweet van Patrick Loobuyck. Het stond vrij snel vast dat ik zou deelnemen en een essay over de islam in het Westen zou schrijven. Een onderwerp dat me reeds geruime tijd boeit. Ik schoot behoorlijk vlot uit de startblokken. Op 13 november kwam dit debat echter in een stroomversnelling terecht. Meer dan 100 mensen lieten het leven in meerdere, laffe aanslagen in Parijs. De relatie tussen de oosterse en westerse culturen kwam alweer onder hoogspanning te staan. Een fenomeen waar we sinds 9/11 al te vaak mee geconfronteerd worden.

Nog beduusd van de tik gingen we op zoek naar antwoorden, en schuldigen. Onze wereldvermaarde en alom geprezen westerse verlichtingswaarden ten spijt, bleek Raqqa bombarderen ons de meest gepaste respons. *Apocalypse Now* blijft onze leiders vandaag meer inspireren dan Kant zijn *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* We stellen vast dat Wagners *Walküre* ook vandaag de soundtrack blijft onder onze Midden-Oostenpolitiek. Niet alleen wat betreft de internationale politiek, maar ook binnenlands blijft de nuance in het debat vaak zoek. Als het vermoeden groeit dat religie in het algemeen, of de islam deel van het probleem is, verkrampen we.

Er schort wat aan ons inburgeringsbeleid, rond deze gedachte bleek zich toch snel een consensus te vormen. Een zoektocht naar oplossingen beperkt zich slechts tot één dimensie: hoe moet de nieuwkomer zich aanpassen aan onze samenleving? Veel interessanter en mijn inziens relevanter lijkt me de vraag: hoe kunnen wij onszelf aanpassen om deze inburgering in onze samenleving een grotere kans op slagen te geven? Hoe kunnen we aan onszelf werken zodat harmonieus samenleven vanzelfsprekender wordt? Op deze vraag probeer ik in dit essay een antwoord te vinden.

Voor dit essay ging ik op de koffie bij drie verlichte geesten die me vergaand beïnvloed en geïnspireerd hebben en waarvan ik hoop dat ze me kunnen helpen om antwoorden te vinden op deze vragen. In de Parijse straten tref ik Michel Houellebecq, met zijn boek *Soumission* zette de schrijver zichzelf centraal in deze integratie- en islamdiscussie. Vervolgens wissel ik van ideeën met Edward Said, hij werkte het concept *Orientalism* uit en biedt op deze manier bruikbare inzichten in deze discussie. Tot slot bekijken we enkele concepten en inzichten van Søren Kierkegaard en onderzoeken we of deze vandaag nog enige relevantie hebben.

Gebeurtenissen als deze op 9/11 of 13 november laten een bijzonder diepe indruk na op jonge burgers. Het zal jaren duren, misschien zelfs decennia, om deze aanslagen en de gevolgen ervan een plaats te kunnen geven. Dit is dan ook een essay in de meest letterlijke betekenis van het woord. Het is een probeersel om uit het absolute niets toch zin te geven aan deze gebeurtenissen. We zijn het aan volgende generaties verplicht om dit niet zonder gevolg of duidelijke respons te laten.

I

In het Franse denken staat de straat centraal. Ik zie het zo voor me: Michel Houellebecq en Joris-Karl Huysmans, keuvelend door de Parijse straten. Bij momenten flakkert de discussie hevig op. Ongetwijfeld is het onderwerp Houellebecqs laatste boek *Soumission*. Op 7 januari bracht de gerenommeerde Franse romancier immers zijn boek *Onderworpen* uit. Het werk handelt over de positie van de islam in Frankrijk. Tijdens de verkiezingen van 2022 winnen de moslimbroeders de verkiezingen in Frankrijk. Ook in andere landen in Europa komen islampartijen aan de macht.

Het boek gaat voor mij echter niet over de islam, of over een samenlevingsproblematiek die ten gevolge van de 'islamisering

van het Westen' zou ontstaan. De kern van het boek verhaalt volgens mij over de lamentabele houding van dit Westen ten opzichte van de islamitische andere. Het gemak waarmee niet alleen het hoofdpersonage, François, een Huysmans-expert, maar ook het instituut Sarbonne capituleert voor het religieus fundamentalisme is schrijnend, doch tekenend.

Michel Houellebecq lijkt er ons op te willen wijzen dat we onze afweergordel tegen religieus fundamentalisme verloren hebben. Zijn we zelf nog wel in staat om een dam op te werpen vanuit onze eigen cultuur, vanuit onze eigen ideeën en idealen? We lijken de voeling met onze eigen wortels verloren, laat staan dat we de middelen in handen hebben om deze intellectuele strijd tot een goed einde te brengen. Maar hoe maken we ons als samenleving de principes van onze liberale democratie terug eigen? Kan de *Bildung*, de zelfontplooiing die zo centraal stond bij de denkers en schrijvers uit de Duitse Romantiek, hier misschien een aanzet tot antwoord zijn?

Het concept *Bildung* werd door onder meer de tenoren van de Frankfurter Schule na de Tweede Wereldoorlog naar de verdoemenis geschreven. Het is op zich nochtans een nobel gegeven. Het stelt de zelfontplooiing van het individu centraal. Theodor W. Adorno vroeg zich na de Tweede Wereldoorlog af waarom deze toch zo breed verspreide Bildungscultuur weinig weerstand bood tegen de gruwelen van het Nazisme. De traditie van *Bildung* had gefaald, aldus de Frankfurter Schule. Deze kritiek is uiteraard terecht. Toch dreigt het kind met het badwater te worden weggegooid. Uit deze periode kunnen we toch enkele inzichten recupereren.

Zo moeten we literatuur, ideologie, kunst en filosofie terug centraal zetten in onze samenleving. We nemen deze politieke en culturele wortels te makkelijk als vanzelfsprekend aan. We moeten ze blijven koesteren, en bestuderen. Dit is een reflex die we door de jaren heen verleerd zijn. Het waarom achter de scheiding van kerk en staat, het waarom achter de vrijheid van meningsuiting en vereniging, het waarom achter de scheiding der machten. Het zijn voor velen holle begrippen geworden. De waarde en geschiedenis van deze concepten is ons ontgaan.

De strijd tegen het religieus fundamentalisme zal niet gewonnen worden in het luchtruim boven Syrië en Irak, maar in onze eigen scholen, bibliotheken en theaters. De opdracht voor de eigen burgers is niet te onderschatten. Ik weet niet of het de best denkbare beleidsbeslissing was, maar na de aanslagen in Parijs besliste Mario Renzi om 1 miljard euro vrij te

De strijd tegen het religieus fundamentalisme zal niet gewonnen worden in het luchtruim boven Syrië en Irak, maar in onze eigen scholen, bibliotheken en theaters.

maken om te investeren in jongeren en cultuur. Dit lijkt een druppel op een hete plaat, maar het is een begin. We moeten een antwoord vinden op de vraag hoe we ons als westerlingen tegen oprukkend fundamentalisme willen profileren. Als er één les is die we kunnen meenemen uit *Soumission* van Michel Houellebecq, is het dat we een tandje moeten bijsteken om onze culturele weerbaarheid op te krikken.

II

Uit het boek van Michel Houellebecq leerden we dat het cruciaal is dat we terug voeling krijgen met onze eigen culturele wortels. We mogen in dit verhaal *de ander* echter niet uit het oog verliezen. Hiervoor gaan we te raden bij een andere auteur, meer bepaald Edward Wadie Said.

Said was een Palestijns-Amerikaans literatuurwetenschapper die een fundamentele bijdrage leverde bij het opzetten van het domein van het post-kolonialisme binnen de kritische analyse. Als publiek intellectueel ging hij de discussie aan over cultuur, literatuur, muziek en politiek. Als cultuurcriticus schreef hij zijn bekendste en meest invloedrijke boek *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*. Dit werk verscheen in 1978. In dit boek analyseert Edward Said de culturele representatie die de basis vormt voor Oriëntalisme, een term die hij herdefinieerde als een neerbuigende perceptie van het Westen op samenlevingen in het Midden-Oosten, Azië en Noord-Afrika. Het werk had een verregaande invloed binnen de humane wetenschappen.

Oriëntalisme gaat in het werk van Edward Said, zoals hier net beschreven, verder dan de loutere studie van het Oosten. Voor Said heeft Oriëntalisme een veel bredere en diepere betekenis:

“Orientalism is a style of thought based upon an ontological and epistemological distinction between ‘the Orient’ and (most of the time) ‘the Occident’.” “Orientalism is a Western style for dominating, restructuring, and having authority over the Orient.”

Edward Said stelt dat, als men Oriëntalisme niet als een discours in ogenschouw neemt, men onmogelijk de *Orient* vanuit politiek en sociologisch oogpunt kan begrijpen. Dit discours kent zijn opgang sinds de Verlichting. Hij stelt met andere woorden dat het “Oosten” geen vrij subject was en is binnen de wetenschap in het algemeen, en het politieke denken in het bijzonder.

Drie inzichten van Edward Said verdienen in deze onze bijzondere aandacht.

Zijn **anti-essentialisme** houdt een kritiek in op een dichotomie tussen Oost en West; hij legt eerder de klemtoon op inter-dependentie van “beschavingen”; identiteiten beschouwt hij als fluïde en geconstrueerd.

Het feit dat het “Oosten” geen vrij subject is binnen de wetenschap heeft zijn gevolgen inzake **kennisverwerving**. Onderzoekers observeren immers niet enkel, ze staan ook met beide voeten in de wereld.

Edward Said focust in zijn werk ook op verscheidene **machtsprocessen**: zo bestudeert hij de constructie van de westerse identiteit aan de hand van processen van “*othering*” van de Oriëntaalse andere (“*Other*”). Deze term, *othering*, werd in het leven geroepen door Said. Hij beschrijft hiermee de daad van het benadrukken van eventuele zwaktes van minderheden om via deze weg de kracht van de machthebbende groep te benadrukken. Deze *othering* kan gebeuren ten aanzien van alle groepen mensen, zowel vanuit een raciale, etnische, religieuze als geografische focus.

Vanuit deze visie had Edward Said vaak kritiek op media en hoe deze verslag uitbrachten over de Midden-Oosten politiek van het Westen. Hij ontwaarde in deze berichtgeving immers de zogenaamde ‘Orientalist Bias’. In *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the World* (1997) gaat hij dieper in op dit fenomeen. De subjectieve en op sensatie gerichte media zouden in haar reportages over de problematiek in het Oosten al te graag focussen op eventuele “*speculations about the latest conspiracy to blow up buildings, sabotage commercial airliners and poison water supplies.*”

De boodschap is duidelijk. Een cultuur van *Bildung* is niet alleen noodzakelijk om onze eigen wortels beter te kunnen doorgronden, maar ook om een correcter beeld van de ander te vormen. Zonder een gedegen kennis van de Arabische en islamitische cultuur is het organiseren van de samenleving van de toekomst zeer moeilijk. Zonder deze kennis blijkt het

Willen we constructief samenleven, dan zullen we goede gastheren moeten zijn.

onmogelijk om de “Oosterse andere” te begrijpen. Ook hier leg ik verantwoordelijkheid bij de gastheer, de westerling. In de komende jaren zullen we hier een inhaalbeweging tot een goed einde moeten brengen. Willen we constructief samenleven, dan zullen we goede gastheren moeten zijn. Willen we goede gastheren zijn, dan zullen we de inspanning moeten leveren om ons in te leven in de cultuur van onze gasten. Dit uiteraard zonder onze eigen wortels - de moderne, liberale democratie - uit het oog te verliezen.

III

“Mijn persoonlijke overtuiging is dat deze schrijver nog steeds (ook door mijzelf) onbegrepen is, en tevens dat hij meer dan wie ook het denken van de volgende eeuw zal beïnvloeden, meer dan Kant, Hegel of Marx, meer dan Heidegger of Wittgenstein”. Met dit citaat van B. Delfgaauw begint Johan Taels zijn inleidend boek: *Søren Kierkegaard als filosoof, de weg terug naar het subject*.

Terwijl het respect voor deze filosoof hier overduidelijk groot is, en de verdienste van zijn oeuvre door iedereen erkend wordt, lijkt het voor menig Kierkegaardconnaisseur een uitdaging diens werk nauwkeurig te vatten, laat staan te plaatsen. Hoofdoorzaak is hier uiteraard de typische stijl van Kierkegaard, de vader van het existentialisme, die vooral in zijn pseudonieme werk volledig tot zijn recht komt. Hij deinst er immers niet voor terug zijn werk te doorspekken met een amalgaan aan ironische en vaak tegenstrijdige stellingen. Dit maakt van zijn werk een nachtmerrie voor interpreten.

Het lijkt echter toch mogelijk een consensus te ontwaren over wat dan wel de grondgedachte van Kierkegaards werk zou zijn. Kierkegaard verzette zich tegen een “ziekelijk” rationalisme van filosofen à la Descartes en Hegel, en heel wat denkers tussen deze heren in die zochten naar absoluut redelijke zekerheden. Deze exponent van de Deense ‘Golden Age’ bracht niet alleen een vurig pleidooi tot vernieuwing van de christenheid binnen het christendom, maar bond eveneens de strijd aan met dit objectiverende denken.

Net door de complexiteit van het werk van Kierkegaard is het voor een zesentwintigjarige onmogelijk de totale reikwijdte van Kierkegaards werk te vatten. Het is dan ook eerder een schuchtere poging om enkele concepten uit zijn pseudonieme oeuvre aan te brengen. Ik zal me focussen op zijn kernthema: “subjectiviteit”, en breng Socrates ten tonele, de Griekse oervader van de filosofie die onmiskenbaar een significante invloed heeft gehad op de ideeën van Søren Kierkegaard.

DE WEG TERUG NAAR HET SUBJECT

“Ze verwarren het christendom met de christenheid, d.w.z. ze verwarren het geloof in de persoon en de leer van Christus met de participatie aan het geheel van christelijk gewaande, sociale, politieke en maatschappelijke instellingen.” Deze verwarring is volgens Kierkegaard metafysisch van aard. Zo’n honderd jaar later zal Heidegger immers tot dezelfde conclusie komen. De mens is in deze het slachtoffer geworden van het rekenende denken. Deze vorm van denken ligt aan de oorsprong van de totale objectivering van het bestaan. “Alles is objectief geworden. Fysiologen hebben uitgemaakt dat de moderne mens een onmenselijke, abnormale ontwikkeling is van maag en hersenen - op dezelfde manier is er een abnormaliteit in dat objectief worden, zonder in dezelfde mate subjectief te worden.”

Ook religie werd volgens Kierkegaard het slachtoffer van dit rekenende denken. In deze zijn de gevolgen volgens de Deense filosoof zelfs fataal: “Men heeft het medium voor het christen zijn verlegd van het ethische en van de existentie naar het domein van het intellectuele, metafysische, fantastische. Men heeft op theatrale wijze een band gelegd tussen het denken van het christendom en het christen-zijn, en zo heeft men het christen-zijn afgeschaft.”

Het weten en streven naar kennis via objectivering hebben, met andere woorden, het concept religie volledig uitgehold. Kierkegaard spreekt zelfs van bedrog. Een bedrog dat in stand wordt gehouden door de in die tijd gangbare filosofische systemen. Kierkegaard beschouwt meer bepaald Hegel en zijn volgelingen als hoofdschuldigen. Zij beschouwen het geloof enkel als een lager moment van weten dat tot redelijkheid moet worden verheven en menen op die manier als het ware verder te gaan dan het geloof. Door dit vermeende verder gaan vervalt de filosofie in feite in een verfijnd esthetisch en intellectueel heidendom. “In onze tijd blijft niemand bij het geloof staan, maar iedereen gaat verder” merkt het pseudoniem J. de Silentio op in *Forord*. “De filosofie gaat verder. De theologie zit geschminkt voor het venster en dingt om haar gunst, ze biedt haar liefalligheid te koop aan de filosofie. Het moet moeilijk zijn Hegel te begrijpen, maar Abraham verstaan is een niemendal. Hegel overstijgen wordt voorgesteld als een wonderwerk, maar Abraham overstijgen als het gemakkelijkste van alles.”

Religie is in de val getrapt van het rekenende denken. In deze drang naar verkeerd begrepen wetenschappelijkheid vormt de christenheid het christendom om tot een objectieve leer. Deze objectivering hield volgens Kierkegaard rampzalige gevolgen in. Hij stelt dat de minachting van de tijd voor de uniciteit van het individu leidt tot een allesvernietigende nivellering: “Een reflexieve, hartstochtloze tijd wurgt en verstoort, hij nivelleert. Nivelleren is een stille, mathematische, abstracte bezigheid die alle opzien vermijdt. Deze nivellering is een abstracte macht, zij is de zege van de abstractie op de individuen. De nivellering roept een nog meer abstracte notie, een nog meer abstracte macht in het leven, die van de massa: de massa is een fantoom, een alomvattend iets dat niets is, een luchtspiegeling. De massa is de incarnatie van de anonimiteit en deze is op haar beurt de hoofdbron van de moderne demoralisatie: mens is men door anderen na te apen.”

Ook vandaag trappen we al te vaak in deze val om het verhaal en de complexiteit van het individu te verwaarlozen. Kierkegaard schrijft uiteraard over de dominante stroming in zijn tijd: het christendom. Maar met een beetje fantasie kan je deze kritiek probleemloos kopiëren op zowel het verlichte Westen als de islamitische andere. In de publieke discussie wordt steeds abstractie gemaakt van het individu. Vage beschrijvingen over een bepaalde ‘massa’ domineren de discussie. Elke vorm van nuance gaat verloren. De discussie wordt op slag minder sensationeel, maar ze zal tenminste tot iets leiden.

DE SOCRATISCHE VERLOSKUNDE

Ondanks het feit dat Søren Kierkegaard zeer moeilijk in een traditie in te delen valt, laat hij zich in zijn werk vaak ontvallen dat hij formeel gezien Socrates heel goed zijn leraar kan noemen. Deze “formeel” slaat op het feit dat hij het vormelijke zeer duidelijk wil scheiden van het inhoudelijke. Qua inhoud is er immers zeer weinig overlap.

“De gelijkens tussen beide filosofen berust daarom voornamelijk op hun stijl van filosoferen en op hun consequente toepassing van de indirecte, maieutische methode. Deze maieutische methode wordt afgezet tegen het leraarschap. Dit is volgens Socrates immers niet de weg die gevolgd moet worden. Het enige wat de ene mens namelijk voor de andere kan doen, is hem ertoe verleiden zich in zichzelf te keren zodat hij daar, in het eigen innerlijke, de waarheid zou ontdekken en zou baren. Kierkegaard presenteert zich, aldus Taels, meermaals als maieuticus van de christenheid.

Bij het uitwerken van deze maieutische methode grijpt Kierkegaard immers niet alleen terug naar Socrates, maar naar de gehele Griekse Oudheid. In een van zijn pseudonieme werken laat hij Climacus zeggen: “Dat men ook buiten het christendom met innerlijkheid kan bestaan, heeft onder meer de Griekse Oudheid afdoende bewezen.”

“In onze tijd schijnt het werkelijk zover gekomen te zijn dat het, hoewel we allen christenen zijn en weet hebben van het christendom, reeds een zeldzaamheid is als men een mens aantreft die ook maar zoveel existierende innerlijkheid heeft als een heidense filosoof. (..) en men merkt de satire niet, dat namelijk het heidendom veel dichter bij het christendom staat dan een dergelijk objectief christendom.”

Kierkegaard verwijst in zijn werk vaak naar deze Griekse Oudheid en de toen heersende filosofische opvattingen. Hij gebruikt deze inzichten vaak als wapen tegen zijn tijdgenoten, vaak Hegelianen. Een wapen dat, in overeenstemming met de tweeledige structuur van de Socratische maieutiek te hanteren valt. “Men kan het wapen van de Socratische maieutiek op twee manieren hanteren: op negatieve wijze met behulp van de ironie, en op positieve wijze met behulp van ethische verloskunde.” Deze concepten werkte Kierkegaard uit in zijn doctoraal proefschrift *Over het begrip ironie*. We houden het hier echter bij het inzicht dat Kierkegaard het objectief geworden christendom te lijf ging met de socratische methode van de maieutiek, en zich niet als een leraar presenteerde. Een les die we ook onze omgang met de islam ter harte zouden moeten nemen.

IV

Onze kennis over de islam is bijzonder beperkt. Bovendien is ons westers wereldbeeld enorm gekleurd. We hebben bijgevolg niet alleen weinig voeling met de moslimcultuur, maar ook hoe deze moslims naar de wereldgeschiedenis kijken staat ver van onze ideeën. *Een geschiedenis van de wereld door moslisme ogen* van Tamim Ansary geeft een goed beeld van deze parallelle realiteit. Tot 11 september 2001 was de islam iets uit het verre Oosten, een andere werkelijkheid. Op die

Onze kennis over de islam is bijzonder beperkt. Bovendien is ons westers wereldbeeld enorm gekleurd.

dag kruisten de paden van beide geschiedenissen en culturen terug hun pad, en werden we in het Westen met de neus op de feiten gedrukt. Op 7 januari 2015 vonden de aanslagen bij Charlie Hebdo plaats, de relatie tussen de islam en het Westen kwam hierdoor alweer onder druk. De aanslagen in Parijs waren het bloederige vervolg.

We blijven het moeilijk hebben met de islam. In zijn inleiding heeft Tamin Ansary het over hoe de islam uitblinkt in afwezigheid in Amerikaanse geschiedenisboeken voor de lagere en secundaire scholen. “Het populaire boek uit de vorige cyclus, de editie uit 1997 van *Perspectives on the Past*, wijdde maar één van de 37 hoofdstukken aan de islam, en de helft van dat hoofdstuk (deel van het onderdeel ‘*The Middle Ages*’) was gewijd aan het Byzantijnse Rijk.” Onbekend is onbemind, zo lijkt het wel. We houden afstand, we weigeren ons te verdiepen in de cultuur en religie van deze andere.

Elders in het boek stelt hij: “Om kort te gaan, komt het erop neer dat minder dan een jaar voor 11 september 2001 de

deskundigen van mening waren dat de islam een relatief onbeduidend fenomeen was waarvan de invloed al lang voor de Renaissance weggeëbd was. Wie enkel en alleen afging op onze inhoudsopgave, zou niet hebben kunnen bevroeden dat de islam nog steeds bestond.”

In zijn zoektocht naar een verklaring voor deze krampachtige houding in het Westen ten opzichte van de islam komt Tamin Ansary eveneens terecht bij Edward Said. Ze vinden elkaar in de vaststelling dat in de loop der eeuwen het Westen een ‘oriëntalistische’ fantasie van de moslimwereld heeft geconstrueerd, waarin een sinister gevoel van ‘anders-zijn’ gepaard gaat met afgunst opwekkende beelden van decadente rijkdom. En inderdaad, tot die mate waarin de islam de westerse verbeelding is binnengedrongen, is dat min of meer de beeldvorming geweest.

We moeten de mogelijkheid openlaten dat de moeilijke en stroeve integratie van de islam in het Westen niet per definitie te wijten is aan deze islam, maar dat de houding van het Westen ten aanzien van de islam op zijn minst evenveel heeft bijgedragen tot dit moeizaam proces. Een open Kierkegaardiaanse houding ten opzichte van onze eigen cultuur, en deze van de andere zal meer soelaas bieden, dan als een leraar de andere op te leggen hoe hij zich precies moet integreren. Als we dit dan nog eens combineren met de studie van de eigen cultuur om zo op voorzet van Michel Houellebecq onze weerbaarheid op te krikken, ziet onze gezamenlijke toekomst er rooskleurig uit.

Engagez-vous!

Tegen het verstoten van de ‘humaniora’

Sander Verwerft

Sinds de Europese top van Lissabon in maart 2000 wordt het Europese onderwijs meer en meer gestuurd door internationale verdragen en vergelijkende onderzoeken. De rode draad in de rapporten en besluitvorming? Het onderwijs moet Europa helpen om de meest competitieve en de meest dynamische kenniseconomie te worden, die in staat is om een duurzame economische groei te realiseren. Concreet betekent deze “Lissabonstrategie”, zoals Vlaams onderwijsminister Crevits het in haar *Beleidsnota 2014-2019* noemt, het beter afstemmen van de scholen op de arbeidsmarkt, waarvoor wetenschappelijke en technische vaardigheden de motor moeten vormen.

In concreto betekent deze omwenteling het verstoten van de *humaniora*, de studies die je *meer humaan* maken. De verdedigers van het marktdenken noemen het onderwijs geringschattend onproductief (het produceert geen gedweeë werknemers), onefficiënt (de werknemers die ze produceert, zijn niet voldoende voorbereid noch direct inzetbaar in hun job) en wereldvreemd. Maar net dat laatste is de kracht van het onderwijs. De school is immers een middel zonder doel. Ze moet leerlingen opvoeden en vormen tot culturele, morele en intellectuele burgers die vrij kunnen kiezen voor wat zij belangrijk vinden in hun leven. De vraag van de *humaniora* is wat het leven van een mens de moeite waard maakt. Deze vraag staat volgens mij volkomen los van de vraag van de *divitiora*: “hoe word ik snel rijk?”

Bovendien is het ondergeschikt maken van het onderwijs aan de noden van de arbeidsmarkt een weinig verheffend ideaal. Wanneer we ons onderwijs afstemmen op het invullen van de knelpuntberoepen van vandaag, hinken we dan niet eindeloos achterop? De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) stelt in haar rapport *Education at a Glance 2014* onomwonden dat “*skills are one of the major drivers of economic growth*”, maar vindt het onnodig om deze stelling te motiveren. De vraag is of de bruikbaarheid van werknemers ook meer jobs creëert. Met andere woorden: moeten wij meer ingenieurs en technici opleiden om meer welvaart te creëren, of dient dit vooral om onze arbeidskrachten goedkoper te maken voor bedrijven? Mogelijk zal het aantal jobs inderdaad tijdelijk stijgen door het drukken van de loonlasten, maar dit zal maar zo lang duren tot we weer voorbijgestoken zijn door andere landen. Is het dan werkelijk een goed idee om onze leerlingen te laten dansen naar de pijpen van de werkgevers?

Neen, laat de beer maar dansen voor geld. Ons onderwijs is pas geslaagd als het de jeugd voorbereidt om de arbeidsmarkt van morgen vorm te geven, niet om die van vandaag te dienen. Goed onderwijs durft tegen heilige huisjes stampen en werkt systeemontwrichtend, of op zijn minst systeemkritisch. Goed onderwijs laat leerlingen vragen stellen bij onze maatschappelijke structuren. Want als de arbeidsmarkt steeds meer geautomatiseerd wordt en steeds productiever

Ons onderwijs is pas geslaagd als het de jeugd voorbereidt om de arbeidsmarkt van morgen vorm te geven, niet om die van vandaag te dienen.

wordt, is het dan echt noodzakelijk dat we allemaal tot 65 jaar werken? Is onze werk-levenbalans wel in orde? Is “groener” leven inderdaad zo moeilijk als men ons wilt doen geloven? Waarom moet ik zo veel belastingen betalen? Is mijn rijkdom (of armoede!) rechtvaardig? Is economische groei een zaligmakend principe? Een mondvul vragen, die des te prangender worden in een tijd waarin de ene “leak” de andere sjoemelpraktijk opvolgt. Want wanneer de ene onrechtvaardigheid na de andere aan het licht komt, wordt het hoog tijd om het proces te voeren van de moraliteit van onze systemen.

HET VERSTOTEN VAN DE LEVENSBESCHOUWING

Het overkoepelende probleem is er een van zingeving: wat maakt het leven van een mens werkelijk de moeite? Tot halverwege de 20ste eeuw was dit eenvoudig. Het leven én de school stonden in dienst van God, zo werd onderwezen door de priester-leraar. Maar met het verdwijnen van deze laatste en het veralgemenen van de leraar-leek deed het efficiëntiedenken

opgeld. Godsdienst in het onderwijs stond nog even in het middelpunt van de discussie, tot het na het Schoolpact van 1958 gebetonneerd werd in het onderwijs. Vandaag worden echter ook godsdienstige vakken steeds vaker als een overbodig aanhangsel beschouwd, een relik uit vervlogen tijden. “Het brengt niets op, dus moet het eruit,” luidt de redenering. Maar in feite zouden we beter af zijn met meer levensbeschouwing in het onderwijs, in plaats van minder. Neen, geen paniek. Ik pleit niet dat wetenschapsvakken vervangen moet worden door Bijbelstudie of het leren van de Koran.

Wat ik wel bedoel is dat we de jeugd zich moeten laten afvragen waarin *menselijk geluk* precies schuilt. Roem, financieel succes en een leven in de *spotlights* zijn doorgaans de dromen en verlangens van onze kinderen. Maar moeten we leerlingen geen vraagtekens laten zetten bij deze levensdoelen? Moeten wij hen niet leren dat ze niet de beste, niet de rijkste, niet de mooiste moeten zijn? Dat ze gewoon *menselijk* mogen zijn? Leerlingen zouden moeten dromen over rechtvaardigheid, gelijkheid en een leven zonder angst. Helaas lijkt onze maatschappij vandaag nu net niet in die waarden te grossieren.

Goed onderwijs bestaat erin alle eigendunk en zelfingenomenheid weg te nemen bij leerlingen. Niet voor niets was het thema van de *vanitas*, de “ijdelheid” of “betekenisloosheid” van het menselijk bestaan, een belangrijk thema in het onderwijs tot halverwege de 20ste eeuw. Priester-leraars dicteerden de jeugd eindeloos over de zinledigheid van ons menselijke streven. Met Socrates stelden ze onze kennis in vraag (de slimste is immers diegene die weet dat hij niets weet) en met de dood zetten ze rijkdom en roem te kijk (wil je echt de rijkste van het kerkhof worden)? De leegte die ontstond na dit denkproces werd vervolgens ingevuld met liefde voor God en respect voor de ouders, of de ander in het algemeen. Vandaag laten we de jeugd maar dwepen met hun bezittingen en degenen die in het donkere gat van de betekenisloosheid kijken, krijgen geen alternatief. Vaak zijn het dan ook de minderbedeelden (de armere en zwakkere leerlingen die absoluut niets hebben om mee te pronken) die vervallen in extremistische ideeën. Wat hebben zij immers te verliezen? Daarom moet goed onderwijs leerlingen “leeg” maken, om vervolgens terug te vullen met waarden zoals nederigheid, gelijkheid en respect voor elkaar.

Het is een terechte vraag of bankiers hun schaduwpraktijken stilzwijgend zouden hebben verdergezet tot de economische crisis ontplofte als het onderwijs de generatie na de Tweede Wereldoorlog een deugdelijk wereldbeeld had aangeboden; als de morele waarden van de kerk niet vervangen waren door holle economische waarden. Zou de hele Volkswagentop hun mond hebben gehouden bij het ontwikkelen van de beruchte software? Zou FN Herstal nog ingenieurs vinden voor hun wapenproductie? Zou in een land dat zo rijk is als het onze, dat de afgelopen zeventig jaar alleen maar economische groei gekend heeft, nog iemand zich nog zorgen mogen maken om een bestaansminimum? Voor wie stimuleert het land dan groei?

De *Pursuit of Happiness* zou niet mogen stoppen bij het creëren van welvaart, daar zou hij pas moeten beginnen. Net daarom moet ons onderwijs hervormd worden, want waar zou onze jeugd anders ethiek en maatschappijkritiek aangeleerd krijgen? Elk kind heeft immers een potentiële wereldverbeteraar in zich. Daar is geen superieure intelligentie voor nodig, enkel goede wil en een deugdelijk moreel kader.

VERKEERDE INTERPRETATIE VAN “GELIJKE KANSEN” ONDER INVLOED VAN DE *DIVITIORA*

Helaas is onze school georganiseerd zoals de vrije markt: wie niet meekan, blijft achter. Het sleutelwoord? *Meritocratie*. Deze gelijkheidstheorie stelt immers individuele verdiensten (lat. *merita*), een combinatie van talent en inspanning, als onderscheidend criterium. Maar in werkelijkheid zorgt deze gedachte voor het reproduceren van ongelijkheid.

Meritocraten geloven immers dat ieder kind zichzelf uit het slop kan trekken, als hij er maar voor werkt. Concreet wordt aangenomen dat de bestaande sociale kloof te wijten is aan drie factoren, namelijk natuurlijke aanleg, sociale afkomst (overerving van materiële rijkdom, sociale netwerken en cultureel kapitaal) en persoonlijke voorkeuren en inspanningen. Alleen de tweede factor, die te maken heeft met “overerving”, zou volgens meritocraten moeten worden geneutraliseerd, bijvoorbeeld door zo goedkoop mogelijk onderwijs en vrije schoolkeuze. Het is deze stelling die Bart De Wever hanteert wanneer hij stelt dat hij via zijn klassieke *humaniora* zich wist op te werken vanuit een arbeidersgezin. Hij oversteeg met andere woorden de factor sociale afkomst door het benutten van zijn talenten en, natuurlijk, door hard labuur. Toch zit hier een denkfout: meritocraten veronderstellen dat talenten lukraak bedeed worden over de bevolking, ze beschouwen talenten bijna als wiskundige “kansen”. De meritocratie maakt zich er niet druk in dat men talent en inspanning op een hoop gooit, zolang men de sociale afkomst maar zo veel mogelijk financieel uitschakelt. Maar niemand heeft enige ver-

dienste aan zijn talenten en bovendien valt het te betwijfelen of talenten compleet losstaan van sociale afkomst. Wat het probleem is? Meritocraten hebben het begrip ‘verdiens’ probleemloos omgevormd van een moreel naar een economisch begrip: verdiens is wat opbrengt (winst!), en omvat dus zowel natuurlijke aanleg als inspanning.

Onder het mom dat discrimineren naar verdiens legitiem is, vinden we dus de hard werkende verstandige leerlingen in gunstige ASO-richtingen, terwijl we de domme jongeren die te lui zijn om een boek vast te nemen terugvinden in het BSO. Dat is tenminste het ideaal. Want hoewel deze laatste leerlingen dezelfde kansen hebben gekregen (het ASO was ook voor hen toegankelijk), hebben zij deze niet gegrepen. De goede observator ziet echter dat hier de sociale kloof geenszins gedicht wordt. Alleen al het lezen van de namenlijsten (een typisch element van overerving) leert dat de sociale klassen eerder bestendig worden. En toch blijft men geloven dat meritocratie herverdelend werkt?

In plaats van de minder presterende leerlingen extra te ondersteunen, leggen we de lat gewoon minder hoog voor hen. Hierdoor geven wij hen niet de kansen die ze verdienen. Terwijl wij meer zouden moeten investeren in de zwakste groepen om hen een gelijke kans te geven, investeren wij juist het meest in de sterkste groepen. Zij hebben immers al bewezen

Meritocraten hebben het begrip ‘verdiens’ probleemloos omgevormd van een moreel naar een economisch begrip.

dat zij deze zet in de rug verdienen. *Hard work pays off*, weet u. Maar door ons ongegronde geloof in een toevallige verdeling van talenten, hebben wij een hardnekkig sociaal darwinisme in onze onderwijsstructuur ingebouwd. “Is dat dan eigenlijk een probleem?” kunt u zich afvragen. Als u frustratie, politieke spanningen en wij-zij-gevoelens in de hand wilt werken, dan niet. De zwakste groepen in onze samenleving zijn immers nauwelijks voldoende voorbereid om een deftig bestaan te leiden. Zowel talig als wiskundig – en ja, vaak ook “technologisch” – schieten zij tekort om vlot mee te draaien in de zich voortdurend ontwikkelende maatschappij. Waar zouden zij het ook geleerd hebben? Te midden van een hele klas schoolmoeë, gedemotiveerde, ongehoorzame, eigengereide jongeren? Dat lijkt me eerder de broeihaard voor geweld, criminaliteit en extremisme. In ons onderwijssysteem zijn hun talenten én hun zelfbeeld immers al volledig opgebrand alvorens ze in de maatschappij terecht komen.

En dat is de reden waarom een onderwijshervorming hoogdringend is. Als eerste stap in de goede richting, zou ons onderwijs in moeten gaan tegen het heersende economische denken en verregaande levensbeschouwing moeten aanbieden aan alle leerlingen. In plaats van de winstreligie, zouden we onze leerlingen vooral waarden als gelijkheid, rechtvaardigheid, vriendschap en respect moeten aanleren. In dit programma horen geesteswetenschappen, taalvakken én harde wetenschapsvakken thuis. Al moeten deze laatste niet onderwezen worden omwille van hun economische perspectieven. De natuurwetenschappen moeten dienen om de schoonheid van de wereld, haar eigen wetten en haar verwonderlijke logica te onderwijzen, maar ook haar kwetsbaarheid. Informatica – het zou inderdaad onverantwoord zijn om onze jeugd hier niets over te leren – moet ter ondersteuning van deze vakken bijgebracht worden. Een basisvorming voor het gebruiken van zoekmachines, omgaan met sociale media en programmeren zijn geen overbodige luxe in de 21ste eeuw. Dit betekent echter niet dat iedereen professioneel programmeur moet worden, zoals wel eens voorgesteld wordt. Maar door onze sterkere jongeren te vroeg te scheiden van de zwakkeren, ontnemen we deze laatste groep de groeikansen die ze verdienen. Meer zelfs, we leveren hen af onder het niveau van een bestaansminimum. Nee, dat is geen economische term: ik bedoel mensen die geen formele brieven kunnen lezen en andere noodzakelijke 21ste eeuwse vaardigheden ontberen.

VERSTOTEN VAN HET GEZAG

Hoge ambities dus, maar kan ons onderwijs deze ook waarmaken? Gewiekst als de onzichtbare hand van de vrije markt werkt, heeft zij immers de poten van de stoel waarop we zitten behendig afgezaagd. Hand in hand met pedagogen die nagaan hoe wij het onderwijs “zo efficiënt mogelijk” moeten maken, hebben zij de onderwijzer neergeknuppeld. Van de vraag wat er moet worden overgebracht, evolueerde de pedagogiek naar hoe het moet worden overgebracht. De leraar werd een machine die om het even welke leerstof moet kunnen overbrengen. Zijn opleiding betreft het onderwijzen, niet het beheersen van een bepaalde vakinhoud. Dit maakt dat de leraar geen specialist meer is en dat al zijn beslissingen bijgevolg betwistbaar zijn: mama en papa weten het immers beter. Heeft de leraar zich niet ingedekt met een lijvig dossier, dan worden de diploma’s wel uitgedeeld voor de rechtbank. Maar eigenlijk vragen ouders aan leraren (de experts) hoe

hun kinderen het doen: de rechtbank heeft niet te beslissen over diens expertise. Wanneer men gaat marchanderen met rapporten, krijgt men prosopolepsie: een zeer ongewilde én onrechtvaardige klassenjustitie.

De leraar is echter al lang geen autoriteit meer in zijn vak, maar een kennisoverdrager die vaak slechts enkele lessen voor is op zijn leerlingen. Liefst ontdekt hij met zijn leerlingen de nieuwe leerstof spelenderwijs. Onder het motto dat je alleen kan begrijpen wat je zelf hebt gemaakt, is men als de pest voor kennis onderwijzen. Enkel vaardigheden en competenties zijn nog van tel: een werkgever vraagt wat je *kan*, niet wat je *kent*. Sinds de smartphone is geheugentraining zelfs volledig uit den boze. We moeten gewoon met de ons beschikbare hulpmiddelen leren omgaan om mee te draaien in onze maatschappij, luidt het dan. Een beetje zoals we leren typen of autorijden. “Wil je weten waar India ligt? Wacht, ik google het even voor je.”

Met deze infantilisering van het onderwijs bewijzen we onze jeugd absoluut geen dienst. Het paradoxale is dat naarmate we meer pedagogiseerden en investeerden in onze scholen, we steeds minder verwachtten van onze kinderen. Want gesteund door een leger pedagogen, psychologen en specialisten van welk slag dan ook, betuttelen en pampieren we onze kinderen naar hartelust. Elke vorm van competitie moet uit ons onderwijs verdwijnen: wie niet eerst wordt zou wel eens langdurige trauma's kunnen oplopen, zijn zelfbeeld zou levenslang beschadigd kunnen worden. Wat denken we dan? Eens de achttien gepasseerd, is er nog genoeg tijd om tegen de muur te lopen en depressief te worden? Neen, we moeten de jeugd weerbaar maken, leren relativeren en in zichzelf doen geloven.

Maar naast het interne gezag van de leraar (het beheersen van zijn vak), heeft de vrije markt vooral zijn externe autoriteit (zijn sociale status) teniet gedaan. De *divitiora* hebben immers maar één regel: wie geld heeft, heeft macht en gezag. Over het onderwijs, daarentegen, is het adagium: “Een leerkracht verdient niet veel, maar heeft wel veel vakantie.” In het oor van hardwerkende ouders (en dus ook hun kinderen) klinkt dat als “de leraar is een luiestik.” Een leraar doet zijn 22 uurtjes (i.e. 50 minuten) en gaat naar huis. Maar wanneer een leerkracht gevraagd wordt naar zijn loontevredenheid, blijkt doorgaans dat hij zijn salaris voldoende acht. De vraag is dan of het onderwijs wel de juiste leerkrachten aantrekt. De overgrote meerderheid vrouwen in het lerarenberoep is in dat opzicht een duidelijk teken dat er iets niet pluis is met het gezag en het prestige van de professie.

Voor veel leerkrachten is lesgeven bovendien gewoon brood verdienen, waarbij visie en ambitie volledig ontbreken. Dit laat zich bijvoorbeeld zien in de leerkrachtenopleidingen: studenten die al in een tweetal studierichtingen gefaald hebben, proberen vaak nog een derde keer in de regentaatopleiding. Hoe kunnen we onze hoge ambities waarmaken als we niet de beste stuurlied aan boord hebben? Of pregnanter: kunnen we onze leerlingen laten loskomen van de winstideologie als hun leerkrachten zelf loonslaven zijn? In de *humaniora* van weleer werden onze scholen bestierd door priester-leraars die een onbetwist intellectueel én moreel gezag hadden. Zij gaven geen les om den broede, maar uit liefde voor de schepping en de jeugd. Nu wil ik geen pleidooi afsteken voor het herkerstenen van het onderwijs, maar de autoriteit van de leraar zou wel hersteld moeten worden. Idealiter door een strengere selectie en een zwaardere opleiding.

HET BEDREIGEN VAN HET “ALGEMEEN” SECUNDAIR ONDERWIJS

Een sterk punt van de *humaniora* is de algemene vorming. Een vak als Latijn staat even hoog aangeschreven als wiskunde; Frans en Nederlands staan op hetzelfde niveau als biologie en aardrijkskunde. Het doel van de opvoeding? Het vormen van leerlingen die van alle markten thuis zijn, zogenaamde *homines universales*; specialisatie is iets voor later. Maar anders dan de *humaniora* van weleer, zouden wij *ál onze leerlingen* een zo algemeen mogelijke vorming moeten aanbieden. Niet alleen de sociale *upperclass* of de “meer getalenteerde” leerlingen, maar ook diegenen die wij vandaag maar al te gemakkelijk richting TSO of BSO duwen: “omdat ze beter iets met hun handen kunnen gaan doen.” Maar waarom zouden we ook meer praktische richtingen niet reserveren voor voortgezet onderwijs als onze school moet voorbereiden op het leven, niet op de arbeidsmarkt? Dit neemt niet weg dat in een algemene vorming geen technische of specialistische vakken mogen zitten: algemene vorming draait om veel diverse vakken aanbieden, niet elk vak moet afzonderlijk algemeen vormend zijn.

Zo zou een “specialistisch” vak als Latijn voor alle leerlingen een meerwaarde kunnen bieden in een algemene vorming. Anders dan het elitaire imago dat hangt over Latijn – dat zou dienen voor de begaafdere leerlingen die wat meer uitdaging nodig hebben – zou dit vak zelfs vooral voor zwakkere leerlingen nuttig kunnen zijn. Vernieuwende projecten in Duitsland waarbij leerkrachten oude talen hun onderwijs meer afstemden op leerlingen met een taalachterstand, maakten duidelijk

dat Latijn bij uitstek geschikt was om de taalvaardigheid van achtergestelde leerlingen op te krikken. Aangezien het vak Latijn in de eerste plaats gericht is op leesvaardigheid, biedt het leerlingen met een zwakkere luistervaardigheid – waartoe allochtone leerlingen vaak behoren – de visuele ondersteuning die leerlingen nodig hebben om hun algemene taalvaardigheid naar een hoger niveau te tillen. Aldus kan het dienen ter ondersteuning van Nederlands, maar ook van Frans en Engels. Bovendien hebben de oude talen als onnoemelijk voordeel dat alle leerlingen samen aan de startlijn verschijnen: Latijn is even exotisch voor de zoon van een Vlaams burgergezin, als voor de dochter van een Syrische vluchteling.

Ook op het vlak van levensbeschouwelijke opvoeding biedt een vak als Latijn vele mogelijkheden. Het laat kinderen nadenken over de *condicio humanis*, de essentie van het menselijk bestaan. Het laat hen zien dat de mens in wezen onveranderlijk gebleven is. De schrijver die twee millennia geleden ronddoelde door Rome schotelt ons algemeen menselijke gevoelens voor: jaloezie, angst, verbittering, vrolijkheid. Waarin verschilt de Romein die van zijn landgoed verstoten werd van een oorlogsvluchteling? Onder de zo vreemde culturele gewoonten, schuilen mensen die niet zo anders denken en handelen dan de mensen van vandaag. Die zelfs zéér herkenbaar zijn. De Latijnse literatuur is een spiegel die leerlingen door de bril van een wezenlijk verschillende wereld diep in eigen boezem doet kijken. We moeten leerlingen laten kennismaken met antieke wijsgeren die in hun zoektocht naar geluk bij dezelfde antwoorden uitkwamen als wij vandaag; hen leren dat de maatschappij dan wel mag veranderen, wij mensen niet. Deze ontmoeting met een vreemde cultuur vormt een verrijking voor kinderen die in een multiculturele samenleving zullen opgroeien. Het moet hen doen inzien dat materiële rijkdom ondergeschikt is aan fundamentele behoeften, zoals genegenheid, vriendschap en geborgenheid.

Helaas schijnt er voor een dergelijke algemene opleiding nog maar weinig ruimte te zijn in een onderwijs dat de motor moet worden voor onze kenniseconomie. Voor vakken die geen direct aantoonbaar economisch nut hebben, dreigt de hakbijl onheilspellend. Sterke punten zoals autoritair, veelzijdig en levensbeschouwelijk onderwijs moeten meer en meer baan ruimen voor technische en wetenschappelijke vakken die leerlingen al spelenderwijs onder de knie moeten krijgen. Maar als we van de wereld een betere plaats willen maken, zullen we leerlingen het allesoverheersende marktdenken moeten leren misprijzen. Ik weet het, in onze maatschappij zeggen dat niet alles rond geld draait, is als vloeken in de kerk. Maar het is onvergeeflijk dat wij geloven dat gelijkheid schuilt in het geven van evenveel kansen. Als

Als we van de wereld een betere plaats willen maken, zullen we leerlingen het allesoverheersende marktdenken moeten leren misprijzen.

we de zwakkeren niet meer helpen dan de sterken, als we hen niet méér kansen geven, doen wij in principe het tegengestelde: wij geven aan degenen die al veel hebben. Wie zegt dat dit zal leiden tot het nivelleren van ons onderwijs, vergeet dat investeren meerwaarde kan opleveren. Onderwijs is immers geen *zero-sum* game, waarbij de winst van de cognitief zwakkere leerlingen automatisch gelijkstaat aan verlies van de sterkere. Het moet de bedoeling zijn om alle leerlingen hun mogelijkheden zo volledig mogelijk te laten ontplooiën.

Wat mij nog het meest verontwaardigt, is het gebrek aan zelfvertrouwen. Door paniek te zaaien, doet men ons geloven dat we aan de rand van de afgrond staan. Als men de berichtgeving moet geloven, kan, nee, zál elke verandering aan het systeem ons het beslissende duwtje geven. Hoewel we nog nooit zo rijk zijn geweest, hoewel we op zo veel punten bij de top van de wereld behoren, toch moeten we bang zijn. Er zou een land ons maar eens moeten voorbijstreven in welvaart! Zo ook in het onderwijs: onze topleerlingen scheren internationaal gezien hoge toppen: moeten we er dan ongerust over zijn dat zij toch nog geklopt worden door Koreaanse elitestudenten? Moeten we niet gewoon proberen om de piramide om te draaien en zo veel mogelijk leerlingen naar die top te brengen? Het probleem is niet dat het onderwijs dat niet kan klaarspelen, het probleem is dat wij geen politici hebben met vijf minuten politieke moed, dat wij geen politici hebben die blijven herhalen dat wij dat kunnen, dus stranden wij in immobilisme. “En zo is het maar goed,” denkt de ongenaakbare bevoorrechte klasse, zich narcistisch verschuilend achter het meritocratisch denken.

Maar we moeten onze leerlingen juist vertrouwen geven. Door hen bang te maken, door hen angstvallig te dwingen “de beste” te zijn, houden we hen klein. Laten we hen groeien in vrijheid en openheid, dan zullen ze zonder problemen de lijstjes gaan aanvoeren. Zullen we hen zelfs opheffen voorbij dat niveau dat wij nu haalbaar achten. “Het is naïef om zo’n grote consequenties aan zo’n kleine mentaliteitswijziging te koppelen,” hoor ik u zeggen? Misschien. Maar wanneer wij niet meer aandacht besteden aan eerlijkheid en gelijkheid, blijven wij steken in een wereld met cynische structuren. We

moeten beginnen met onze jeugd hoogstaand ethisch onderwijs te bieden, om daarna verandering te brengen in een politiek bestel dat in wezen eerder een aristocratie dan een democratie is; in een maatschappij die in wezen eerder en plutocratie dan een democratie is. Geluk moet er voor heel het volk zijn, niet alleen voor de slimsten en rijksten. Misschien valt er niet op te boksen tegen de onrechtvaardigheid van het marktdenken, maar daar kan en wil ik mij niet bij neerleggen. Daarom werd ik leerkracht. Maar als men mij vraagt om mee te werken aan een *divitiora*? Dan antwoord ik geduldig en minzaam: “Enkel en alleen als u daarmee de studies bedoelt die onze leerlingen *rijker maken* met een moreel bewustzijn en universeel menselijke waarden.”

‘Van de(n) vakbond niets dan kwaad.’

Essay over vakbonden, hypocrisie en onrechtvaardigheid

Tim Van Dyck

De vakbonden bij de spoorwegen kondigen stakingen aan en worden onmiddellijk versleten voor dogmatisch of als zijnde gegijzeld door iets wat wordt omschreven in de trant van ‘klein links’. Klein links uit Wallonië, hoe kan het ook anders. Dat halve communistische zuiden ondergraaft nu eenmaal steeds de noeste activiteiten van de werkwillige Belgische noorderlingen telkens ze het daar maar kunnen. Een niet nader vernoemde consumentenorganisatie eist dan weer via de rechtbank compensaties voor pendelaars die strandden als gevolg van stakingen bij diezelfde spoorwegen, waarbij ze blijkbaar, en jammer genoeg, niet breder dan haar eigen lobby-horizon wilde kijken. Voormalige spoorbazen die van de vakbonden een sprong vooruit verwachtten, een van maar liefst drie decennia. Hetgeen nog billijk is, sommigen verwachtten dat ze een sprong wagen vanuit de 19de eeuw, anderen houden het wat op het midden, een of andere episode in het leven van de Sovjet-Unie. De problematiek, zo ziet de Wereldbank het fenomeen vergrijzing toch, van steeds meer ‘ouderen’ in Azië zou dan weer opgevangen dienen te worden met langer werken - pensioen als een droom voorbij de dood - en minder, steeds maar minder beste mensen, bevallingsverlof. De vakbonden moeten nu vooral niet moeilijk doen.

Uncle Sam, die toont ons wel de te volgen weg, niet? Zo is men succesvol als maatschappij, die economie weet van wanten, vraag het maar aan de(n) met hypotheeken overladen Amerikaan. Onze eigenste minister van Financiën ziet het toch zo in zijn recentste boek. Geen vakbonden dus, die hebben ze daar ook nooit nodig gehad noch geduld werkelijk. En dat is er ook wel aan te zien, maar dat is dan weer mijn visie, niet die van onze minister. Daar komen dan nog de eisen van een minimale dienstverlening, inperking van het stakingsrecht en (aansprakelijke) rechtspersoonlijkheid bij. Maar niet getreurd, we blijven een schoolvoorbeeld van de westerse liberale democratie inclusief vrije markt, belangrijk detail - zo wordt ons toch telkens weer verzekerd. Verder nog om het rijtje af te sluiten, een nog steeds ravissante voormalige Belgische miss, die liet weten dat ze zich het afgelopen jaar vooral toch wel het meest aan de vakbonden had geërgerd. Dus, allen in koor; weg met al dat syndicalisme, van den vakbond niets dan kwaad!

Toch maar eerst even recapituleren dunkt me. Over vakbonden en nog wel wat meer ook.

De vakbonden wordt verweten dat hun huidige protest in de eerste plaats politiek geïnspireerd is, dat ze gewoonweg niet kunnen leven met de huidige (federale) regeringssamenstelling. Wel nu, dat is hun goed recht. De kiezer mag dan wel hebben gesproken ergens in mei 2014, zij of hij heeft toen wel voor een bepaalde partij gestemd en niet, niet, voor een coalitie. Het vormen van coalities mag dan nog bij het spel van onze democratie horen, de kiezer duidt de uiteindelijke coalitie niet rechtstreeks aan. Een coalitie als de wil van het volk omschrijven, is niet genuanceerd genoeg. En dan mag de actuele regeringscoalitie een meerderheid in het parlement verzameld hebben, dan nog heeft de minderheid het volste recht - democratie nietwaar? - om haar verzet te tonen. Daar men de mond zo vaak vol heeft van participatie en het verenigingsleven, moet men daar dan ook maar mee kunnen leven. Dat mensen mobiliseren via vakbonden is hun zaak en de democratie houdt overigens niet op bij de deuren van het federale parlement. Of men moest natuurlijk het idee van de “verkozen aristocratie” aanhangen. Dan laat de kiezer om de vijf jaar op een verloren lentedonag even van zich horen en moet vervolgens een half decennium alles maar berustend ondergaan. Nee dus, het beleid wordt gevormd in samenwerking met de bevolking, anders kan men al dat gewauwel over referenda en dergelijke meer maar beter laten voor wat het is, ordinair gebeuzel dus. Als politieke partijen coalities aangaan in een democratie om de macht te vergaren en hun

Overigens, zijn niet veel meer mensen aangesloten bij vakbonden dan bij politieke partijen in dit land?

wil op te leggen aan de gebeurtenissen, dan hebben onder meer vakbonden evenzeer recht op het gezamenlijk opzetten van acties. Al was het maar om te pogen het beleid te beïnvloeden of op zijn minst te tonen dat een substantieel deel van de bevolking ‘bedenkingen’ heeft bij wat de politici van de meerderheid denken te moeten doen in die en die kwestie.

Overigens, zijn niet veel meer mensen aangesloten bij vakbonden dan bij politieke partijen in dit land? Mobiliseren zij met andere woorden niet meer mensen achter zich, althans nominaal? Al was het maar op het vlak van sociale of economische visies, op dit punt zijn ze evenwaardig aan politieke partijen, daar ze beiden een uitgesproken ideologie uitdragen in die sferen. Men kan daar tegen in brengen dat mensen om welbepaalde redenen lid worden van een vakbond, maar een politieke partij kent toch ook niet alleen maar zijn fervente pilarenbijters? Surft men daar ook niet mee op de golf van de verkiezingsuitslag in de hoop in de nabije toekomst ergens een comfortabele positie te verkrijgen, of een handig netwerk uit te bouwen dan wel te versterken? Men hoort er nu eenmaal graag bij. Laat ons ook nog even fijn opmerken dat het regeringsbeleid misschien wel meer door partijvoorzitters wordt bepaald dan dat de parlementsleden dit namens ons allen doen. Voorzitters die enkel de voorkeur wegdragen van het kwijnende aantal partijleden in ons land, waarin de overgrote meerderheid, jawel een meerderheid, van de bevolking geen inspraak gehad heeft. Is dat dan zo democratisch? Voorwaar geen punt waarop men de vakbonden zonder eigen zonden een steen kan toewerpen.

Om verder nog maar te zwijgen van het 'ons kent ons' in al wat zich graag voor elite in het land uitgeeft, diffuus verspreid qua organisaties maar ideologisch toch ten zeerste geborneerd. Als men een heel klein en vaag vermoeden heeft dat de ingevingen van onze regering afkomstig zijn van een statig verdiep in het Antwerpse of eindelijk of nog sterker dan anders overeenstemmen met de "structurele" hervormingen gewenst door Voka of VBO, wat toch maar louter lobbygroepen als een ander zouden moeten zijn, dan is men al blij dat de vakbonden eens een ander geluid laten horen. Ook zij zijn dan wel lobbygroepen, qua ledenaantal zijn ze democratisch gezien wel meer dan gerechtigd om van zich te laten horen.

Of wat te denken van dat steeds wederkerende geweeklaag dat de vakbonden eens de sprong naar de 21ste eeuw dienen te maken, alsof zij die zulke zinnen uitkramen dan het ideaalbeeld van onze toekomst in pacht hebben of zelfs zijn. Mijn God (of de uwe - kan ook in meervoud of in gehele ontkenning) beware ons hiervan! Laten we even kijken naar de vermaleidijde 19de eeuw. We zien het ontstaan van grote industriële bedrijven die de markten naar zich toetrekken. Ondernemers en bankiers, alsook gelijkgestemde politici (al dan niet van adel), huldigen het laissez-faire en zweren bij de vrije markt en de volmaakte concurrentie. Excuseer, volmaakte concurrentie? Monsterlijk grote bedrijven met tentakels die in alle sectoren van de economie doordringen, banken die het financiële dictaat aan de reële economie opleggen en politici die terugschrikken voor structurele hervormingen... Hervormingen als daar zijn recht op een pensioen of een uitkering bij ziekte of invaliditeit. Of zoiets vreemds als algemeen (enkelvoudig) stemrecht voor mannen, en ja zelfs voor vrouwen. Allemaal zaken waar de vakbonden toch massaal voor wisten te mobiliseren en een lans voor braken. Verworvenheden die uiteindelijk onder die druk, en twee wereldoorlogen alsook angst voor revolutie, een mate van realisatie kenden. Vermogen dat zich meer en meer (was het de eeuwen daarvoor dan werkelijk anders?) ging concentreren in een klein percentage van de bevolking. Vermogen dat in een kapitalistische economie toch gelijkstaat aan een grote macht. Nee, de democratische economie die zat er toentertijd niet direct aan te komen. We verwachten deze overigens nu echter wel elke dag, al lijkt er ergens onderweg iets gebeurd te zijn.

Wat is nu, een beetje kort door de bocht, de situatie in de 21ste eeuw? Allerlei miskleunen begaan in de bankenwereld vergiftigden de hele economie daarbuiten, met als gevolg dat we al jaren in een crisis zitten en die nog steeds tergend ondergaan. De banken waren en zijn dus nog altijd invloedrijk, geen verandering daar. De bedrijven? Wel die zijn niet kleiner geworden. Integendeel, ze omspannen de hele wereld en passen de 19de eeuwse gebruiken toe buiten het bereik van de West-Europese wetgeving, ook daar dus geen verandering. In ons eigen land wordt wel de loftrumpet bovengehaald voor liberalisering, concurrentie en vrijmaking van de markt. Maar alledaagse dingen als telefonie of elektriciteit zijn niet bepaald wat je noemt goedkoper noch hebben ze een hele reeks gelijkwaardige aanbieders gekregen. Wel integendeel. Oligopolie omschrijft menige marktform op zijn best (slechtst) en ook monopolistische concurrentie vergeten we niet, al gaan de dividenden nu niet langer meer naar de eigen rijksbegroting. Natuurlijk ligt dat allemaal wel weer aan iets anders, nooit aan een eventuele onvolmaaktheid van de markt. Het zal wel weer de schuld van de socialisten zijn en dus van de vorige regering. Of van een politieke benoeming hier en daar, een oud zeer dat door alle partijen gevoed werd en wordt. De kracht van verandering heet zoiets.

Dan mag men verder bij een denktank in verweer gaan tegen de aanvallen op de wereldwijde ongelijkheid, met betogen die stellen dat de grote vermogens toch maar mooi te vinden zijn bij eerste-generatie-ondernemers die op wereldschaal hun rijkdom vergaren, zo eenvoudig is de kous er niet mee af dunkt mij. Het wordt blijkbaar als iets fundamenteels in de kosmos gezien dat men zo'n bedragen kan vergaren. Een bonus wordt zo nu en dan eens in vraag gesteld, maar de torenhoge salarissen zelf van al die lieden niet (ja, ze hebben ook aandelen etc.). Moet dat werkelijk zo hoog zijn? Welke fysische

wet ligt daar aan ten grondslag? De economische wetmatigheden zelf? Wel die zijn toch geheel en al het product van de mens, niet? Is het dan toch niet gewoonweg enggeestige hebzucht. Neen, hoe durft u, kijk eens wat een goede doelen ze steunen, liefst dan nog deze van ideologische gelijkgestemde organisaties. Niet vergeten, mooi aftrekken van de belastingen die schenkingen. De overheid moest er eens opkomen om democratisch gelegitimeerde dingen te doen met de fracties afgenomen van het vermogen der opperste strata, enkele procenten op de massa groot. Vermogen opgebouwd als last op de schouders van anderen, die zich er vaak letterlijk voor kapotwerken of veel te lange dagen voor afbeulen. Maar al die hippe miljardairs hebben toch zo'n hectische agenda, zij werken ervoor. Alsof ze niet bij machte zijn hun eigen dag in te delen, alsof ze niet kiezen wat wel en niet te doen (en te delen met de wereld, het gaat toch allemaal om het 'framen'). Een uitputtende lezing hier, een afmattende fitness daar, nog ergens een ego-strelende receptie afdweilen en we zijn weer rond. Ja laat al de anderen maar flexibel zijn en hun 8 uren ruim overschrijden, ik (miljardair) doe dat toch ook! Bespottelijk al dat drukke elitaire gedoe. Maar goed, wederom een gelijkenis met het verleden dus.

En al die verworvenheden? Welnu, het stakingsrecht wordt in vraag gesteld net als de taken of aansprakelijkheden der vakbonden. Terug naar af dus. Politici huilen mee met de publieke opinie, dat wel. Maar met de huidige (sociale) media kan men die opinie ook kneden als geen ander, of hang nog vlug even de leuke hansworst uit in een of ander spelprogramma op de beeldbuis, zetels verzekerd! Zo lijkt het meer een democratische illusie dan een wisselwerking tussen verkozenen en het volk. Maar goed, allemaal wat gal van mijnentwege om te suggereren dat de technologie en de kunde van de mens er wel op vooruit is gegaan, maar dat grote verhoudingen in het maatschappelijk bestel terug zijn van nooit weggeweest. Dus, die vakbonden, laat ons ze toch maar even houden voor de zekerheid. Ik mag ze wel. Ze laten hier in tijden van politiek

Dus, die vakbonden, laat ons ze toch maar even houden voor de zekerheid. Ik mag ze wel.

correct denken nog eens een ander geluid horen. Wat de economie betreft, zijn zij de enigen die erop lijken te wijzen dat er meer dan één manier bestaat om een crisis op te lossen. Er zijn er ook anderen, maar zij halen amper de gevestigde media en ontsnappen zo aan de aandacht van de modale burger, die zich toch zo moet afjakkeren dat zij of hij amper tijd heeft om de dingen nog eens deftig in vraag te stellen en al wat men als evident in zijn gezicht werpt dan maar aanneemt. Die vakbonden, die zorgen toch alleen maar voor hinder wanneer men naar het werk toe wil om wat geld bijeen te schrapen.

Over aansprakelijkheid gesproken, hoeveel van zij die het gokpaleis der banken in 2007 en later ineen lieten stuiken, zijn werkelijk ter verantwoording geroepen? Niet zelden zijn ze nog steeds waar ze toen ware. Ze zijn de enigen die de rotzooi begrijpen, heet het dan. Ofwel zijn ze via hun netwerk rustig naar elders gedelegeerd en even welstellend als altijd. Aansprakelijkheid? Nee dat kennen we niet, maar laten we de vakbonden nu toch maar snel rechtspersoonlijkheid geven, dan kunnen we ze voor de rechter kraken. Stakingen breken of onwettelijk maken én financieel droogleggen. Revolutie is zo onbeschaafd, laat het ons via de rechter doen, dan kraait geen haan ernaar en zijn we er net zo gemakkelijk vanaf. Dat is best een dure advocaat waard, geld genoeg aan die andere zijde (andere dan de vakbond). En zonder die vakbonden, stroomt het geld nog wel vlotter in die richting. Radicaal-linkse prietpraat? Volg het geld en u zal zich nog de ogen uitwrijven.

Nu even een sprong naar Europa. Al meer dan vijf jaren lang ondergaat Griekenland een benepen visie van bepaalde takken van de EU en het IMF, instellingen ver van ons bed waar de modale burger veelal van denkt dat die mensen het allemaal wel zullen weten. Een paar holle frasen in de stijl van 'voor wat, hoort wat' of 'de tering naar de nering' zetten, gaan al gauw door voor fundamenteel economisch inzicht. Alsook dat de Grieken allemaal wel sjoemelen en jaren boven hun stand hebben geleefd. Dat laatste dan niet zelden wel dankzij de duur betaalde leningen verkregen bij banken benoorden de Alpen, maar dit geheel terzijde. Die heren (veelal wel ja) zullen het toch wel weten zeker? In 2007-2008 hadden ze dan wel een beetje een black-out, maar goed dan zetten we het laissez-faire even opzij en komen de verenigde overheden gezwind aandraven met een bail-out. De tentakels van de banken, als vanouds (weer die 19de eeuw, maar ga gerust ook verder terug in de tijd) strekken ze tot in de hoogste politieke regionen, wie bedient er eigenlijk wie daar aan de top? Er kwam dan wel eens een econoom in het journaal vertellen dat we Griekenland eigenlijk wel een beetje de duvel aan het aandoen waren, en dat ze zich daar nu ook niet moesten kapot besparen. Ja, dat is nu wel rijkelijk te laat. Die Amerikaanse professor had toch wel gelijk zeker, de geschiedenis en de strijd der ideeën is al twee decennia voorbij. Een kapitalistische economie, geen gezever en geen geklaag. Leg u erbij neer. De wetmatigheden van die economie liggen vast, geen tornen aan! De EU niet democratisch? U heeft toch warempel het Europees parlement, en zoals u allen weet had dat nogal een invloed op de Trojka! Was dat niet de Europese Centrale Bank, de Europese Commissie en het IMF? Er waren natuurlijk wel wat dominante Europese staatshoofden en regeringsleiders, daar heeft u uw gezochte democratische legitimatie, maar

veel Europese broederlijkheid, solidariteit, viel daar toch ook weer niet te bespeuren.

Het waren hier in België toch maar weer die dekselse vakbonden die tijdens hun manifestaties een ander geluid (geroep, getier, gebrul, mij om het even) lieten horen. Dat besparen niet het hele verhaal was. Of dat de neo-liberale kijk op de economie ook maar een van de vele benaderingswijzen is. Het is toch niet eigen aan Europa om zo verbeteren aan een koude en weinig broederlijke ideologie vast te houden, bovendien werkt het niet eens zo als beloofd. Het werkt naar mijn mening eigenlijk niet. Op den langen duur ziekte het systeem zichzelf wel uit ja, of sterft de patiënt, hier de Europese eendracht. Maar dat uitzieken is nu toch niet zo'n geniaal inzicht om daar nu al die neo-liberale recepten mee de hemel in te prijzen. Neen, de vakbonden hadden en hebben groot gelijk om daar vragen bij te stellen en tegenin het verzet te gaan. De algemene teneur van het beleid in Europa neigt al te zeer naar die richting. Besparen op zowat alles, loon en verworvenheden. Men dient flexibel te zijn of Europa zou ten onder gaan. Zwoeg de hele dag lang, bij verschillende werkgevers, eis niet te veel van hen en stel verder maar geen vragen. Het is toch perfect normaal, bij God of de kosmos gegeven zou ik dan zeggen, dat we banken redden maar ons niet al te zeer bekommeren om de honger en onbehandelde ziekten van zoveel Grieken (om de miserie buiten de EU maar even niet te vermelden), dat we al die ziekelijk hoge bonussen weer oogluikend toelaten en zelf maar jaar in jaar uit met crisis om de oren worden geslagen. Als we al rondkomen, is het leven alleen maar hectisch. En de tweeverdieners - alleenstaanden moeten hun plan maar trekken, niet solidair met Grieken, niet solidair met hun - en de harde werkers, dat zijn de echte Vlamingen of Walen die MR stemmen, die komen er wel.

Er is geen ander verhaal, dat van links is socialistisch en die hebben er in het verleden toch juist allemaal zo'n boeltje van gemaakt. Nooit meer socialisten in de regering, dat was toch de bedoeling, niet? Van een dogma gesproken. Nog linkser of kritischer, dan word je er al van verdacht een Sovjet-Unie te willen oprichten. Een vlugge sneer met Marx of Stalin en het debat wordt de grond ingeboord. Wat hebben we toch een levendige debatcultuur, wat is onze democratie toch zo vol participatie en vol van frisse ideeën. De vakbonden komen met een ander verhaal? Laat ons ze maar eens aan banden leggen, stelselmatig en stap voor stap.

Geef mij maar die koppige Grieken die maar op straat blijven komen. Hoewel het uitzichtloos schijnt, doen ze een andere stem doorheen Europa weergalmen. Het kan ook anders. De EU is een geweldig instrument om Europa mee te koesteren, maar het is en blijft een door mensen geschapen ding, het kan evengoed doordrongen worden van een heel andere ideologie. Te vermelden in dit alles is dat toen we eindelijk een macro-econoom van opleiding aan de top kregen, Yanis Varoufakis voor Griekenland, hij als enige daar een heel ander verhaal deed klinken en dus verdween hij ook snel weer. Democratie, dat is de dictatuur van de bijeengezochte meerderheid, een meerderheid van beleidsmakers die zich houdt aan een neo-liberale ideologie. Ideologie die ons voorgespiegeld wordt als de enige te volgen weg zonder dat een echte meerderheid aan kiezers hier in het eigen land, laat staan op Europese schaal, ooit over heeft gestemd. Want men moet niet komen aandraven met het feit dat de verkiezingen ooit werkelijk over de fundamenteën en de geest van onze economie gingen. Dat wordt allemaal zedig verzwegen, verpakt in oppervlakkige fraseologie of ondergedompeld in vaktermen, dan zuchten de mensen wel eens even en zappen ze snel weer weg. Maar hoeft het werkelijk zo te zijn? De rede is ons gegeven, laat ze ons dan gebruiken ook.

Wat het vermeende dogmatische karakter der vakbonden verder nog betreft, is het dan werkelijk zulk een probleem dat men stellig voor zijn overtuigingen uitkomt? Komt het in de maatschappij en meer nog in de politieke arena juist niet in essentie neer op een strijd tussen ideeën? Ideeën die VBO en Voka, om er geheel lukraak maar enkelen te noemen, toch ook steeds blijven verkondigen en die ook veeleer herhalingen zijn van overbekende standpunten. Misschien moeten zij dan weer niet zo leerstellig of (school)meesterachtig uit de hoek komen, omdat hun opinies reeds tot de gevestigde of beter gezegd heersende standpunten behoren. Dit laatste is eigenlijk al geen vraag meer. Maar nog even over de toekomst gesproken, we kunnen voor meer automatisering en robotisering gaan omdat het efficiënter en goedkoper is. Die bespaarde euro's kunnen dan stromen richting zij die al veel bezitten en hen bovendien nog een goedkoop leger werklozen cadeau doen voor de drukke dagen. Of het kan ook anders. Daar zijn de vakbonden weer, meer automatisering en robotisering, om de lastige en ongezonde taken van ons allen over te nemen. Of om ons meer tijd te geven om van dit vaak al te korte leven te genieten, er zijn al genoeg zorgen en obstakels. De vele waarde geschapen door robots en andere automaten kan dan worden omgezet in een basisinkomen, bijvoorbeeld. Wat iedereen verder nog de mogelijkheid geeft om zijn eigen bezigheid - vergoed of niet - te zoeken. En ook dan zijn er vakbonden nodig, alsof we ooit helemaal niets meer om handen zouden hebben? Alle taken die de mens onderneemt vereisen waardigheid, veiligheid, respect en opkomen voor elkaar. Vakbonden zijn daarin groot geworden en zouden dat daar ook best blijven. Om maar van de dynamiek die ze in de loop

der gebeurtenissen brachten te zwijgen, de geschiedenis behoeft hen die de dingen eerlijker en beter willen maken, zij die voor revolutie zijn ten bate van de mens, niet ten koste van de mens. Radicaal zijn in zulke zaken is geen schande noch een misdrijf, maar een ware deugd. Al zou het woord haast verdacht lijken in deze tijden van (de-)radicalisering in andere domeinen, maar laten we onze woordenschat nu ook al beperken en slechts eng definiëren? Nee toch.

Vakbonden, hou er alstublieft niet mee op om te ijveren voor waardig werk, soepelheid ten dienste van de mens en niet, ik herhaal niet, de mens flexibel ten dienste van zoiets kunstmatig als een bedrijf of een bank. Ons aller Moeder Aarde en haar ondergeschikte elementen vergen al flexibiliteit genoeg van ons mensen (en wij van haar). Men behoort van zijn arbeid zonder zorgen te kunnen leven in plaats van amper of niet rond te komen. Waardigheid en respect uit wat men met zijn handen en hoofd verricht eerder dan uit de opgepotte geldberg die er idealiter - enkel wanneer men hard werkt,

Vakbonden, hou er alstublieft niet mee op om te ijveren voor waardig werk, soepelheid ten dienste van de mens.

vraag dat maar aan een mijnwerker in de derde wereld, ah neen aan de eigenaar van de mijn, excuseer - uit voortvloeit. Een werk dat overigens nog de tijd laat verder op de dag voor andere activiteiten waar men geluk en voldoening kan uitputten. En laat ons bovenal niet vergeten: acht uur, acht uur, geen langer arbeidsduur. Wat mij betreft mogen de vakbonden hier nu wel eens een sprong naar de 21ste eeuw maken, en uit volle borst beginnen zingen en scanderen dat het een lieve lust is: zes uur, zes uur, geen langer arbeidsduur. We gaan die twee extra uren vrijheid heus niet allemaal liggen pitten - hoewel, en wat dan nog? - maar misschien wel eens even reflecteren over wat waardigheid in werk is en hoe eerlijk we de dingen hier op Aarde onder ons allen rechtvaardig kunnen verdelen. Vakbonden, ik verwacht niets dan goeds.

Het islamisme als ideologie: crisis, vacuüm en progressieve politiek

Laurens Van der Steen

Hoe verklaren we dat het islamisme zoveel Europeanen uit zo verscheidene maatschappelijke profielen naar zich toe kan trekken? De vaderlandse media worden hopelijk niet zonder reden platgelopen door allerhande academici, trendwatchers en journalisten die beweren de aantrekkingskracht van het islamisme te kunnen verklaren. Het merendeel van deze commentatoren beschouwt de keuze voor het islamisme in Europa als een betekenisloze, wanhopige keuze. Maar wat als we zouden beginnen vanuit de tegenovergestelde veronderstelling, namelijk dat het islamisme een betekenisvolle, overwogen keuze is? En als het islamisme een antwoord is, wat is dan de vraag of de context waarop het een antwoord geeft? Voor ons als maatschappijkritische progressieven loopt deze vraag natuurlijk direct over in een kritische vraag naar de ultieme context: Is er een vraag in de Europese samenlevingen waarop de islamisten een antwoord geven? En zo ja, kunnen wij dan als progressieven de aantrekkingskracht van het islamisme ergens in de kiem smoren?

Het uitspreken van deze vraag is niet vanzelfsprekend om verschillende redenen. Een aantal conservatieve commentatoren ziet in de reflectie over de samenleving een onterechte afstraffing van de autochtone Europeanen.¹ Wie oren heeft om te horen, die hore: 'De Europeaan' is natuurlijk niet schuldig aan het leed van de wereld en tevens wordt dat naar ons weten door geen enkele progressief beweerd. De werkelijke tragedie is dat voor de conservatieve commentatoren gesofisticeerde vragen niet meer nodig zijn, de moralisering van elk begin van een antwoord volstaat. Maar ook progressieve commentatoren lijken de werkelijke confrontatie met het islamisme liever uit de weg te gaan. Wie voelt niet bij het terugkerende gehamer op de fantasmatische almacht van het Westen het vermoeden dat men liever niet begint aan een diepgaande progressieve bevraging?² Het noodzakelijke gevolg van de progressieve zondeboksuitweg lijkt dat het ideologische en politieke antwoord op het islamisme uit conservatieve hoek zal komen: met als gevolg meer polarisering, angst en diepgaande aanvallen op de burgerlijke vrijheden. Is de hedendaagse staat van beleg niet een waarschuwing voor de toekomst als de progressieven verkiezen te volharden in theoretische passiviteit?

Omdat progressieve maatschappijkritiek niet meer vanzelfsprekend is moet eerst een streep worden getrokken onder de gebruikelijke verklaringen: onmiddellijk, idealistisch en communautair. In onze driedelige kritiek zullen we de stelling ontwikkelen dat het islamisme een antwoord geeft op een ideologisch vacuüm waarop geen betekenisvol antwoord is ontwikkeld door progressieven. Volgens ons gaat dit ideologisch vacuüm terug op een structureel-economische problematiek

Is de hedendaagse staat van beleg niet een waarschuwing voor de toekomst als de progressieven verkiezen te volharden in theoretische passiviteit?

die exclusie voortbrengt. Willen we echter de aantrekkingskracht van het islamisme volledig begrijpen, dan moeten we ook in het reine komen met de perverse honger naar genoegdoening waaraan het islamisme in Europa tegemoet komt. In onze conclusie zullen we het begin van een progressief antwoord op het islamisme proberen te schetsen.

Het is in ons essay niet de bedoeling om het verwerpelijke te relativiseren en evenmin willen we de moraalridder spelen: 'don't you see that these bodies only exist to prove that I was right all along?'.³ Om die reden bespreken we in dit essay zo min mogelijk gebeurtenissen die vermoedelijk dicht bij de verbeelding van de lezer liggen.

PERSONEN, TEKSTEN EN OVERBODIGHEID

Het is een teken van ons sterk geïndividualiseerd wereldbeeld dat we het redelijk vinden om het islamisme eerst te verklaren als een logisch vervolg op individuele levensverhalen. Conservatieven benadrukken dat islamisten meestal een geschiedenis hebben van overschrijdend gedrag, kleine of grote criminaliteit met geweldplegingen.⁴ Het islamisme zou deze al aanwezige neiging tot overschrijdend gedrag koesteren en voeden. Maar komen echt alle islamisten uit het profiel van vechtersbaas of gauwdief? Een interview met de ouders van Fouad Belkacem (Sharia4Belgium) toont alvast

een voorgeschiedenis van een islamist zonder overduidelijke inclinatie tot geweld.⁵ Een progressief tegengeluid wijst er op dat het overschrijdend gedrag een gevolg is van economische tegenspoed en institutioneel racisme.⁶ Maar er is geen enkel bewijs dat dit een dominant thema is in de individuele levens van de meeste islamisten, die overigens regelmatig een vaste job en familie achterlaten om te gaan vechten. En zelfs als armoede of gewelddadigheid een terugkerende factor zouden zijn, blijft de meerderheid van de islamisten zonder een overduidelijke voorgeschiedenis van armoede of inherente gewelddadigheid. En waarom zijn er tal van mensen in onze samenlevingen die het islamisme niets zegt, ondanks een liefde tot geweld of een aanhoudende tragiek van armoede en discriminatie? Alleen al het idee van een autochtone islamist is overigens vloeken binnen deze benadering.

De dominantie van deze benadering misleidt het maatschappelijk debat volledig. In deze zoektocht tellen criminaliteit, armoede en racisme als maatschappelijke problemen alleen mee als deze een onmiddellijk en uitgesproken onderdeel van een islamistenleven zijn. Het charmante van deze theorie is ongetwijfeld dat de islamisten in bovenstaande theorieën onbenullige robots worden: islamisten werden islamist door externe oorzaken, eigen overweging speelde geen enkele rol en het blijven 'rebels without a cause'.⁷ Is het ook mogelijk dat criminaliteit, armoede en racisme indirecte, gemedieerde oorzaken zijn? Wij mensen kunnen ook zinvol meedenken over ontwikkelingen waar we niet direct bij betrokken zijn. Maatschappelijke ontwikkelingen plaatsen ons voor vragen als denkende mensen. Als we aannemen dat islamisten denkende mensen zijn zoals wij, wat zijn dan de vragen die ze ontwikkelen binnen een beperkte context van racisme, armoede en criminaliteit én een bredere, maatschappelijke context? En wat is er zo specifiek aan hun antwoord?

Een aantal conservatieve denkers denkt het antwoord op al deze vragen te weten. Zij beweren dat het islamisme op de vragen van onze moderne tijd 'het authentieke antwoord van de islam' biedt. Zij stellen dat het islamisme noodzakelijk voortvloeit uit deze islamitische heilige boeken en traditie.⁸ Vervolgens veronderstellen ze dat deze islamitische canon de autoriteit is waar alle moslims naar zouden moeten luisteren. Hier staat tegenover dat de meeste moslims, ondanks de erkenning van de islamitische canon, geen islamisten zijn.⁹ Dit is een paradox. Conservatieven lossen dit op door hun model uit te breiden met bijkomstigheden: zo zouden bijvoorbeeld de moslims hun Koran eigenlijk niet goed lezen, maar deze conservatieven om onduidelijke redenen wel.¹⁰ Bij sommige progressieven zien we het zeldzamere spiegelbeeld: zij wijzen op de tekstpassages die aanleiding geven tot een vredelievende interpretatie van de islam. Voor progressieve idealisten is het minderheidskarakter van het islamisme het bewijs dat Europese moslims de islam wel correct begrijpen.¹¹ Maar de meeste Europese moslims zijn niet erg religieus en zien misschien twee of drie keer per jaar een moskee van binnen...¹²

Voor de bovenstaande idealisten kan de relatieve aantrekkingskracht van het islamisme worden verklaard door de heilige teksten en tradities binnen de islam. Maar dat is niet hoe ideologie werkt. Evenmin functioneert religie als maatschappelijk instituut zoals de idealisten veronderstellen. De Europese moslims leven voornamelijk in een traditionele islam, een islam die zoals elke traditionele religie bestaat als een overgedragen reeks gebruiken en voorschriften dat herinterpretatie en omissies ondergaat. De islamitische canon wordt vervolgens door deze moslims geïnterpreteerd zoals het hen uitkomt. Zolang de tekstpassages die oproepen tot geweld geen onderdeel zijn van een traditie en niet bewust worden geactiveerd buiten de traditie (bijvoorbeeld door de islamisten) bestaan ze maatschappelijk simpelweg niet. Elke claim over een 'werkelijke' islam kan uit het raam, omdat er alleen vroegere, huidige en toekomstige islams zijn die allemaal even werkelijk zijn. Er is geen noodzakelijke relatie tussen de islamitische canon en het islamisme: er moet eerst in de samenleving iets plaatsvinden dat een islamistische lezing van de islam zinvol maakt. Niet-moslims zouden daarom beter in gesprek treden met moslims zonder hen de les te lezen over een religie waar ze niet in geloven: deze verschuiving is een noodzakelijke stap om de focus van het debat te kunnen verschuiven naar de samenleving. Een van de perverse gevolgen van het conservatieve idealisme is immers dat het samen met de islamisten onnodig legitimiteit verschaft aan een gewelddadige interpretatie die voor het moment helemaal niet gedragen wordt door de bredere moslimgemeenschap en dat ook niet hoeft te worden.

Het islamisme wordt soms geprojecteerd op de islam, maar het islamisme wordt vooral geprojecteerd op gemeenschappen zoals 'de moslims' of bijvoorbeeld op een gemeente zoals Molenbeek. De brilsmurf van het Franse conservatisme toonde de diepte van zijn kritisch vermogen wanneer hij 'provocatief' opriep tot het bombarderen van de 'werkelijke broeihaard' van het islamisme: Molenbeek.¹³ Een Amerikaanse presidentskandidaat wil alle moslims in de VS registreren om 'veiligheidsredenen'.¹⁴ Het zondebokdenken is hier nooit ver weg, maar het wordt waar mogelijk natuurlijk gesublimeerd en verwetenschappelijkt. Recent is een analyse salonfähig geworden die de moordpartijen in het Midden-Oosten verklaart door een teveel aan jonge mannen.¹⁵ De wereld zou in brand staan omdat er maar 'beperkte hulpgoederen' (tewerkstelling, vrouwen e.d.) aanwezig zouden zijn voor 'jonge mannen' binnen de 'ecologie' van het Midden-Oosten. Het doel van deze

pseudo-biologisch flauwekul is om de dood, honger en miserie van miljoenen mensen in het Midden-Oosten los te maken van morele en politieke vragen door dit lijden voor te stellen als onvermijdelijk. Als Europa vluchtelingen zou opnemen, zouden immers 'de wetten van de natuur' niet hun noodzakelijke werk kunnen doen...

Het demagogische karakter van deze benadering maakte al duidelijk dat het niet de bedoeling is om het islamisme van antwoord te dienen, laat staan om kritische vragen te stellen. Het doel is om de politieke beslissingen m.b.t. het islamisme en de oorlog in het Midden-Oosten vrij te maken van morele vragen door een kloof te scheppen tussen een 'wij' en een 'zij'. De boodschap is relatief simpel: wanneer beslissingen over 'hen' worden genomen, hoeven 'we' 'ons' niet tegengehouden te voelen door de morele vragen die bij 'ons' van toepassing zouden zijn. De Arabieren hebben het immers over zichzelf afgeroepen, moslims zijn allemaal terroristen in spe tot ze het tegendeel bewijzen, enzovoort. Deze benadering is niets meer dan de theoretische legitimatie voor exclusies die voortschrijdende ontmenselijking mogelijk moeten maken. Elk conceptueel tegenargument is zinloos als een mens de andere mens wil zien als een object waarover kan worden beschikt.

Wie de aantrekkingskracht van het islamisme wil begrijpen, moet erkennen dat onze samenlevingen steeds dieper gebukt gaan onder de onopgeloste ideologische gevolgen van toenemende economische exclusie.

Wie een hond wil slaan, vindt altijd wel een stok. Een antwoord moet daarom moreel zijn: voor ons hoeft de mens zijn waarde of zijn situatie niet te bewijzen om als gelijkwaardig mens te moeten worden behandeld. Dit lijkt zo vanzelfsprekend dat de overschrijding ervan verontwaardiging zou moeten oproepen: waarom lijkt het daarentegen zo normaal te zijn om mensen te behandelen als objecten waarover vrijelijk beschikt kan worden?

De vragen bij deze en andere benaderingen kunnen volgens ons enkel worden opgehelderd wanneer ze worden afgezet tegen een maatschappelijk kader. Wie de aantrekkingskracht van het islamisme wil begrijpen, moet erkennen dat onze samenlevingen steeds dieper gebukt gaan onder *de onopgeloste ideologische gevolgen van toenemende economische exclusie*. Wat ons betreft zijn deze twee elementen een eerste houvast om te begrijpen op welke vraag het islamisme een antwoord geeft en wat er nodig is om een progressief tegenantwoord te formuleren.

DE ILLUSIE VAN EEN TOEKOMST

We leven in een periode van economische stagnatie. Sinds het einde van de jaren 1960 verkeert de wereldeconomie in een economische crisis die door staten wisselend vrijemarktkapitalistische (neoliberale) antwoorden en staatskapitalistische (keynesiaanse/'socialistische') antwoorden heeft gekregen, maar desondanks niet volledig kan worden bedwongen en altijd vernietigender terugkeert. Nu de jubelachtige verwachtingen van de Chinese Volksrepubliek stilletjes opgeborgen worden, staat de ganse wereld schijnbaar stil en lijkt niemand te weten wanneer en of überhaupt de wind weer opsteekt. Het behoeft weinig verbeelding om een indruk te krijgen van de uitwerking van de stagnatie op onze samenlevingen. Na veertig jaar stagnatie wordt het tijd dat we erkennen dat er minder betrekkingen zijn, die meer (onbetaalde) uren eisen voor minder loon met een grotere, meer stresserende werklast en minder bescherming. Hoe begrijpen we anders al de halftijdse banen, de nulurencontracten, de draaideurwerkloosheid en de zogenaamde 'kleine zelfstandigen' die eigenlijk de bank als baas hebben? Om de crisis economisch de baas te blijven in een hypercompetitieve wereldmarkt moesten de staten ook nog eens hervormen. Onze overheden introduceren elk jaar nieuwe bezuinigingen, nieuwe inbreuken op het arbeidsrecht en nieuwe grenzen aan sociale voorzieningen. De gevolgen van de stagnatie en de daaropvolgende bezuinigingen sloegen vooral de zwakkeren in onze samenlevingen: etnische minderheden, ouderen, vrouwen, jongeren, mensen met een 'handicap', enzovoort.

Ideologisch wordt nu al veertig jaar naarstig gezocht naar een verklaring voor de toenemende exclusie van deze geslagen groepen. De conservatieve verklaringen hebben de exclusie vooral gelegitimeerd: cultuur, luiheid, 'sociale hangmat', enzovoort. Deze antwoorden bleven natuurlijk onvoldoende, maar de progressieven hebben nooit een fundamenteel tegenantwoord uitgewerkt. De progressieven richtten hun politiek bovenal op pogingen om de lasten van de crisis anders te verdelen. Het gevolg was dat geen enkele politiek de crisis fundamenteel beantwoordde, waardoor de stagnatie als onzichtbare kracht het sociaal weefsel kon blijven aanvreten. Hoe kon het ook anders? De aard van de crisis ligt immers *internationaal en economisch-structureel*, elk zinvol antwoord moet dat noodzakelijk ook zijn.

Het gebrek aan werkelijk antwoord uitte zich in een verlies aan geloof in de legitimiteit van alternatieven, een *ideologisch vacuüm*. Het belangrijkste gevolg van dit vacuüm was een gebrek aan collectief en individueel uitzicht en een diepe onzekerheid over de toekomst, niet alleen in de gemeenschappen die het zwaarst getroffen worden. Wijken zoals Molenbeek zijn de ultieme uiting van het gebrek aan perspectief op de toekomst voor ons allemaal, maar de tentakels van dit gebrek hebben zich daar al veel langer en veel dieper vastgegrepen. De jaren 1960 en 1970 waren het scharnierpunt waarop de progressieve politiek een verschil had kunnen maken door een geloofwaardig alternatief uit te denken. Aan de filosoof Walter Benjamin is de gerechtvaardigde uitspraak toegeschreven dat achter elk fascisme een gefaalde revolutie schuilt: een progressieve politiek die faalt om de onderdrukte groepen in de samenleving te mobiliseren voor de toekomst laat niets dan atomisering en diepere wanhoop achter.

Als we onze theorie van economische crisis en ideologisch falen accepteren, zouden er dan nieuwe inzichten kunnen verschijnen uit de levensverhalen van de islamisten? Bij islamisten, inclusief de autochtonen, begint het verhaal tot bekering meestal bij een zoektocht die volgde op een worsteling met een gebrek aan individuele en/of maatschappelijke duiding. Deze worsteling neemt bij een aantal de vorm van een identificatie: kleine criminaliteit, geweldplegingen, et cetera. Bij anderen neemt het de vorm van een morele, innerlijke worsteling. Er is nu voldoende bewijs dat veel islamisten voordien weinig of geen ervaring hadden met de islam.¹⁶ Een kleiner deel had een periode van actief engagement met de traditionele politiek doorgemaakt, hieronder zijn vooral iets oudere islamisten – hiertoe kan men een aantal ex-leden van Sharia4Belgium rekenen. Op een gegeven moment bereiken zij in die worsteling een breekpunt. Sommige commentatoren wijzen erop dat deze breuk erin bestaat dat islamisten onze samenleving, de moderniteit of 'De Verlichting' afwijzen¹⁷, maar die analyse is lang niet helder genoeg.

De kern van de zaak is dat islamisten niet langer erkennen dat de mensheid een bron van morele en rationele autoriteit kan zijn. *Het islamisme vult het ideologische vacuüm in door het uit te leggen als het gevolg van de keuze voor menselijke wetten in plaats van goddelijke wetten*. De islamisten bieden een derde weg uit het vacuüm, waardoor zij geloofwaardig kunnen zijn voor mensen die de traditionele politiek niet meer kunnen geloven.

DE TOEKOMST VAN EEN ILLUSIE

Desondanks zou het gevaarlijk zijn om te blijven steken in deze analyse. Om de simpele reden dat er geen onderscheid is tussen menselijke en goddelijke wetten. Het gehele project van het islamisme is gebaseerd op een illusie die zichtbaar zal worden: de moderne twijfels over God en godsdienst zullen niet terug de fles ingaan. Het benadrukken van dit valse onderscheid zou de islamisten onnodig in hun waan blijven bestendigen. Ook hebben we aangetoond dat het islamisme een antwoord biedt op maatschappelijke problemen, niet op goddelijke. Maar de belangrijkste reden is dat het islamisme ons progressieven leert wat de toekomst biedt als we niet met een progressief alternatief komen.

Waarom zouden we ons richten op de geheime aantrekkingskracht van het islamisme? De beweegredenen van de Islamitische Staat zijn immers toch 'glashelder', zoals een columnist van *De Volkskrant* het stelde.¹⁸ Maar zoals we al toonden is niets zo misleidend als het appèl op de 'directe' waarneming van de feiten, anders hadden we ons wel blindgestaard op de tekstpassages en levensverhalen. Want is het werkelijk zo dat de islamisten doordrongen zijn van hun verlangen om de wereld onder te brengen in het gebied waar de zogenaamde 'wet van God' zou heersen? Zoveel heeft die schijn tegen. Hoewel de islamisten beargumenteren dat het levend verbranden van soldaten, het ontvoeren en verkrachten van meisjes, het ophangen van zagezegde homoseksuelen, enzovoort noodzakelijk zijn om vroom te leven, zit er een theatrale kant aan de communicatie van IS die niet louter kan dienen om de vijanden van het islamisme te intimideren. Om de 'rest' van de aantrekkingskracht van het islamisme te kunnen begrijpen, maken we gebruik van het werk van de Sloveense filosoof Slavoj Žižek¹⁹, die in zijn oeuvre enkele belangrijke ideeën heeft ontwikkeld met betrekking tot het totalitarisme.

Zoals alle totalitaire ideologieën stelt het islamisme expliciet dat er een Ander ('de ongelovige') in de weg staat voor het bereiken van het aards paradijs. Het is geen toeval dat het totalitarisme altijd een koud-bureaucratische dimensie heeft: als de Ander 'de smetvlek' is kan dit 'noodzakelijke' proces van 'zuivering' best zo efficiënt wordt doorgevoerd, zodat de heilstaat snel bereikt kan worden. Op 2 december 2015 toonde Midden-Oosten journalist Robert Fisk in de Antwerpse Roma voor vuil achtergelaten christelijk-orthodoxe iconografie die door een shredder gehaald was door Al-Nusra. De ironie vervaagt wanneer we beseffen wat de 'mensenshredder' is: de gaskamers.

De Islamitische Staat heeft eveneens een bureaucratische kant. Maar wie de propaganda van die organisatie heeft gevolgd, weet dat zij waar mogelijk absurde theaterstukken opvoert waarin de beklagde eerst wordt ontmenselijkt. Dit gebeurt bijvoorbeeld door de slachtoffers zich te laten voorstellen als ‘het werkelijke monster’ of door hen van tevoren beestachtig te martelen. Een opvallende contradictie treedt hier op: waarom al die moeite doen om de Ander te tarten als hij/zij een *nobody* is op de lange lijst van *nobodies* die tot ‘De Goddelijke Taak’ behoort? Het lijkt totaal tegengesteld aan het imago van de ingetogen islamist die niets doet dan de islamitische heilstaat zo snel mogelijk tot stand brengen.

Dan toch een poging tot angst zaaien? Dit is onvoldoende, omdat we redelijkerwijs kunnen aannemen dat we altijd maar een beperkt gedeelte van de ontmenselijkingen zullen zien. Dit is met het werk van Žižek een confronterend antwoord: islamisten genieten waarschijnlijk oprecht van het vermoorden van mensen, iets wat zelfs door hen niet mag worden uitgesproken. Wanneer ze onbehagen voelen kunnen ze zich onderdompelen in de ideologie dat het moest omdat het ongelovigen waren. Als slagzin: is het niet fantastisch om de vrome moslim uit te hangen, terwijl we onze genoegdoening kunnen botvieren?²⁰ Wanneer de communicatie van islamisten met deze bril wordt bekeken, verradt deze constant momenten van ontkenning. De gaten in het verhaal van striktheid leggen het perverse hedonisme bloot – vooral bij het levend verbranden van de Jordaanse vliegtuigpiloten zagen we dat IS ideologisch alles uit de kast moest trekken om het als ‘noodzakelijk’ voor te stellen.²¹ En vanwaar toch de liefde voor katjes die Nederlands bekendste islamist moet tentoonspreiden onder het mom van ‘liefde voor Gods creatie’ – behalve dan om zich te legitimeren als ‘warm en redelijk mens’ hoewel hij weet dat hij en de zijnen monsters zijn?²²

HET HUMANISTISCH WEERWOORD

Waarom is het herkennen van dit verdoken hedonisme zo belangrijk? Allereerst omdat het islamisme hiermee feitelijk wordt gevat op een zwakte – de wisselwerking tussen de ideologische pretentie en de werkelijkheid van een ordinaire moordfabriek. Maar vooral omdat het islamisme aantoont dat het ideologisch vacuüm niet stilstaat bij het ongeloof in de morele en politieke autoriteit van de mens, maar leidt tot een veel fundamentele ontmenselijking. Voor het islamisme is de mens waardeloos, een object van theatrale genoegdoening tot het moment dat het islamisme arbitrair bepaalt dat men behoort tot de ‘echte moslims’. De pijnlijke maar noodzakelijke vraag is de volgende: als islamisten en niet-islamisten zijn groot geworden in hetzelfde ideologisch vacuüm, hebben niet-islamisten dan ook deel aan een toenemende ontmenselijking van de Ander?

Het antwoord is dat in het hedonisme het fundamentele onderscheid zit, fundamenteleler dan enig ideologisch onderscheid. De solidariteit die getoond werd na de aanslagen wereldwijd is een belangrijk teken: niet-islamisten genieten niet van het geweld, de islamisten overduidelijk wel. Maar de solidariteit blijft beperkt en slaat vrijwel direct om in een soort collectieve moedeloosheid. Dit verklaren is eenvoudig: we zitten nog altijd in het ideologisch vacuüm. Een tegenpool tegenover het islamisme wordt niet herkend waardoor langdurige mobilisatie nutteloos aanvoelt. We mogen ook niet blind zijn voor de toenemende kracht van de exclusie in de samenleving, die hoe we het draaien of keren de weg naar ontmenselijking en de genoegdoening opent. Het is al opgemerkt dat het warme onthaal van de vluchtelingenstroom door Europese burgers

De solidariteit blijft beperkt en slaat vrijwel direct om in een soort collectieve moedeloosheid. Dit verklaren is eenvoudig: we zitten nog altijd in het ideologisch vacuüm.

misschien nog de grootste nederlaag voor IS was²³, omdat ondanks de pogingen van de islamisten tot polarisering moslims voor de meeste Europeanen nog altijd herkenbaar zijn als mensen.

Daarom is de beste progressieve politiek tegen het islamisme nog altijd om te ageren tegen exclusie in welke vorm die ook moge verschijnen. Door het uitbouwen van een maatschappelijk alternatief dat exclusie kan uitsluiten, perfectioneren we dit streven. Dit alternatief moet daarom allereerst de onvoorwaardelijke menselijkheid verdedigen. Maar de oorzaak van het vacuüm ligt internationaal en economisch-structureel, elk wezenlijk antwoord moet dat noodzakelijk ook zijn. Hoe beginnen we dan zonder ook maar het begin van een alternatief aan deze politiek? En is er überhaupt nog iemand te mobiliseren voor een progressieve politiek? Ondanks alle voorzorgen denken we dat er voldoende voorbeelden zijn van bewegingen die neigden naar een kritiek op de ontmenselijking en een diepgaande invraagstelling, aangevuurd door een fundamentele verontwaardiging.

We kunnen ter illustratie twee recente bewegingen aanhalen. Zoals we al eerder toonden denken we dat de manifestanten, vrijwilligers en donateurs tijdens het dieptepunt van de vluchtelingen crisis de overschrijding van het menselijk fatsoen blootlegden. Tijdens het gekonkel van onze elites toonden deze elementen dat er in de samenleving nog mensen zijn die de solidariteit willen uitbouwen in plaats van te limiteren. En hoewel de overeenkomsten niet direct zichtbaar zijn zagen we een aantal jaren terug een belangrijke internationale solidariteit tussen de verontwaardigden van New York, Barcelona, Athene tot Caïro. Deze verontwaardiging was misschien eerder economisch ingevuld, maar deze bewegingen ervoeren sinds lange tijd de noodzaak om fundamentele vragen te stellen over de toekomst van onze samenlevingen. Ondanks kanaliseringen en repressie zullen gelijkaardige bewegingen blijven opstaan, omdat het ideologisch vacuüm blijft voortbestaan en de vragen die voorzichtig worden gesteld nu eenmaal niet worden beantwoord. De eerste stap moet zijn om de zwaktes van deze bewegingen te bekritisieren, sterktes te sterken en waar mogelijk de bewegingen met elkaar te verbinden.

Een tweede stap is om een progressief alternatief te ontwikkelen dat aantoont waarom deze bewegingen en hun sympathisanten met elkaar een betere wereld kunnen eisen. Dit vereist een project met een bepaald referentiepunt of een identiteit die wordt geïdentificeerd als de garantie van de legitimiteit van het project. Dit is ongetwijfeld de zwaarste opgave van de progressieve politiek vandaag: de '99%' was in ieder geval niet goed genoeg. Helaas zal de zoektocht naar een referentiepunt ook niet eindigen bij dit essay.

Ter afsluiting willen we nog een laatste maal provoceren. Toont de 'progressieve' represaille 'waarom maak je je kwaad over Parijs, maar niet over Beirut?' een probleem van selectieve verontwaardiging? Of toont het misschien eerder een progressief milieu dat niet wil proberen om deze verontwaardiging minder selectief te maken – door een humaan maar ook structureel-economisch antwoord uit te werken? Het is daarom teleurstellend dat we in dit essay niet de situatie in het Midden-Oosten hebben kunnen doorlichten, waar het ideologisch vacuüm weliswaar een andere vorm aanneemt maar desondanks zinvolle overeenkomsten kent met Europa. De noodzaak om met een internationaal antwoord te komen vereist dat we niet alleen de verschillen uitwerken maar vooral de overeenkomsten.

Noten

1/ <http://www.demorgen.be/opinie/we-re-pretty-fuckin-far-from-okay-mijnheer-van-reybrouck-bb514720/>; http://www.standaard.be/cnt/dmf20151124_01987490.

2/ http://www.standaard.be/cnt/dmf20151119_01979668.

3/ <https://www.jacobinmag.com/2015/11/paris-attacks-bataclan-holland-beirut/>.

4/ <http://www.demorgen.be/binnenland/een-maand-na-parijs-het-verleden-van-de-molenbeekse-broers-abdeslam-uitgespit-b54cbb0/>.

5/ <https://montasseraldeemeh.wordpress.com/2015/03/04/thuis-bij-de-ouders-van-fouad-belkacem/>.

6/ <http://www.mo.be/opinie/parijs-molenbeek-heen-en-terug>.

7/ <http://www.mo.be/opinie/parijs-molenbeek-heen-en-terug>.

8/ <http://www.doorbraak.be/nl/hafid-bouazza-boodschap-islam-er-een-van-totale-onderwerping>.

9/ <http://www.theguardian.com/media/reality-check/2015/nov/23/does-the-suns-claim-about-uk-muslims-sympathy-for-jihadis-stack-up>.

10/ Cf. <http://www.aljazeera.com/programmes/general/2012/12/2012121791038231381.html>.

11/ <http://www.demorgen.be/binnenland/gentse-imam-brahim-laytouss-wil-europese-islam-jihad-kan-een-streven-naar-vrede-worden-bb6fec8a/>.

12/ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/>

C3344AD7-8513-45AE-BB16-D1B277FE34BA/0/2015BT11religieuzebetrokkenheidvanbevolkingsgroepen20102014.pdf.

13/ <http://www.lesoir.be/1045840/article/actualite/france/2015-11-17/eric-zemmour-france-devrait-bombarder-molenbeek-video>.

14/ http://www.nytimes.com/politics/first-draft/2015/11/20/donald-trump-says-hed-absolutely-require-muslims-to-register/?_r=0.

15/ <http://www.forbes.com/sites/rogerscruton/2014/09/26/men-without-women/>.

16/ <http://www.theguardian.com/world/2015/nov/20/hasna-ait-boulahcen-party-girl-who-became-paris-suicide-bomber>.

17/ <http://www.nrc.nl/handelsblad/2015/01/24/voor-is-staat-de-tijd-stil-voor-ons-niet-1459507>.

18/ <http://www.volkskrant.nl/buitenland/islamitische-staat-is-glashelder-over-beweegredenen~a4188045/>.

19/ Did Somebody Say Totalitarianism? (Slavoj Zizek, Verso Books 2001).

20/ cf. *ibid*, p.63.

21/ http://www.slate.com/blogs/the_slatest/2015/02/12/isis_is_starting_to_sound_a_little_defensive_about_burning_the_jordanian.html.

22/ <http://www.nrc.nl/next/2014/06/21/we-willen-nu-echte-katten-zonder-grappen-1392630>.

23/ <http://www.demorgen.be/buitenland/-waarom-is-net-wil-dat-europa-de-grenzen-sluit-b581b392/>.

Wij willen leven in het derde millennium!

Dieter Bruneel

“This is a call of arms to live and love and work together.”¹

De eindtijd wordt geproclameerd. Terwijl de klimaatverandering stilaan oncontroleerbaar dreigt te worden, wijzen opinie makers vooral op de ‘mensenstroom’ die de dijken van het Avondland doet breken. Enkele duizenden geradicaliseerde *millennials* uit Europese steden maken zich ondertussen op voor een eschatologische strijd, samen met voornamelijk Maghrebijnse, Arabische en Kaukasische geestesgenoten. Wat hebben klimaat, migratie en radicalisme met elkaar gemeen, behalve dan dat het discours erover baadt in doemdenkerij?

Met deze Ruiters van de Apocalyps stevenen we onvermijdelijk af op een ravijn, zo luidt de teneur. De voorbije maanden en jaren verloren we tienduizenden medemensen bij burgeroorlogen in met name de Levant en Sub-Sahara-Afrika. Beide conflicthaarden zijn sterk gelieerd aan radicalisme én klimaatsveranderingen. Miljoenen ontheemde burgers sloegen op de vlucht, een tocht waarbij eveneens duizenden slachtoffers vielen. Tijdens de zomer van 2014 waren op slechts een zevental weken meer dan tweeduizend levens te betreuren bij de *Operation Protective Edge*, de zoveelste episode in het hemeltergende Palestijns-Israëliëse conflict. Daarnaast wordt de wereld schrik aangejaagd door een reële terroristische dreiging. Midden november 2015 lieten enkele twintigers moedwillig het leven in Parijs, en namen hierbij ruim honderd generatiegenoten mee in hun dood. Op dezelfde dag vielen bij de zoveelste bomaanslag in Bagdad zesentwintig doden te betreuren. Een dag eerder maakte een vergelijkbare daad een veertigtal slachtoffers in Beiroet. In Ankara werd begin oktober een demonstratie van de Democratische Partij van de Volkeren (*Halkların Demokratik Partisi, HDP*) verstoord door een terreuractie waarvan de impact opliep tot een honderdtal doden. In juli trof de aanval in Süruç enkele progressieve jongerenbewegingen die aanleunen bij de HPD. Hierbij lieten eveneens een dertigtal mensen het leven, opnieuw voornamelijk *millennials*.

BAKERMATTEN VAN BESCHAVING, BROEIHAARDEN VAN CONFLICT

Het Tweestromenland staat in brand. De vruchtbare sikkkel werd het voorbije decennium geteisterd door een ongekende droogte die anderhalf miljoen Syrische burgers tussen 2007 en 2010 vanuit het platteland naar de steden dreef.² Vanuit Mosul en Raqqa tracht Islamitische Staat ondertussen de hand te leggen op het stroomgebied van Tigris en Eufraat. Ook de Sahel – met onder meer de Universiteit van Timboektoe, een andere bakermat van beschaving – kende in 2010 een extreme droogteperiode die het (over)leven van miljoenen mensen in West- en Centraal-Afrika bedreigde.³ Net zoals de conflicthaard in de Levant niet losgezien kan worden van de Irakoorlog kan die in de Sahel niet gescheiden worden van de oorlog in Libië. Vooral de machtsvacua die door beide conflicten werden veroorzaakt, schiepen een vruchtbaar klimaat voor allerlei conflicterende groepen. Deels als uitloper van het conflict in Libië kreeg de Sahel sinds 2012 te kampen met een versterkte slagkracht van gewelddadige radicalistische groeperingen zoals *Ansar Dine* en *al-Murabitunin* in Mali. Die laatste formatie sloeg doorheen 2015 meermaals toe in de Malinese hoofdstad Bamako. Het naburige Nigeria krijgt af te rekenen met de herhaaldelijke gruweldaden van *Boko Haram*. Als derde en laatste conflictgebied verwijs ik naar de Hoorn van Afrika, de regio waar volgens gangbare paleoantropologische theorieën de wieg van onze soort stond. Ook deze bakermat werd de voorbije jaren geteisterd door droogte en hongersnood, een voedingsbodemp waarop een formatie zoals *al-Shabaab* voet aan grond kreeg – met aanslagen op het Westgate winkelcentrum in Nairobi en recenter de Universiteit van Garissa tot gevolg (beiden in Kenia).

Naast de aangehaalde ecologische factor van droogte zorgen geopolitiek en macro-economische onevenwichten voor een verhoogde kwetsbaarheid van deze drie regio's. In 2007 werd vanuit diverse hoeken gewezen op een opmerkelijke stijging van de wereldvoedselprijzen sinds 2005. De prijsverhoging anticipeerde op het veelbesproken financiële debacle dat aan het einde van het decennium volgde. Tijdens de periode 2007-2008 braken voedselrellen uit op diverse plaatsen op deze fragiele planeet, met name in het Zuiden waar de klassiek-modernistische ontwikkelingstrajecten van de voorbije vijftig jaar een toenemende afhankelijkheid van voedselimporten met zich meebrachten. Na een korte intervalperiode piekten

de prijzen begin 2011 nog hoger dan enkele jaren eerder het geval was. Deze prijsstijgingen speelden geen onbelangrijke rol bij de opstanden in de Maghreb en de Levant die vanuit een nogal oriëntalistisch perspectief als een ‘Arabische Lente’ werden betiteld. Egypte, bijvoorbeeld, is al decennialang ’s werelds grootste importeur van tarwe. Dit gaf de politieke elites een enorme macht door de afhankelijkheidspositie van de bevolking, maar het bracht tegelijkertijd ook een endemische bron van politieke onlusten met zich mee. Niet toevallig was één van de voornaamste slogans op het Tahrirplein naast het Tunesische *Ash-shab yurid isqat an-nizam* (‘het volk wil de val van het regime’), ook *Aish, horreya, adala egtema’eya* (‘brood, vrijheid en sociale rechtvaardigheid’).

THE GLOBAL MILLENNIAL RISING

Als laatstejaarsscholier aan de *humaniora* meende ik begin 2011 getuige te zijn van historische gebeurtenissen. De kranten kopten over een “democratische domino in het Midden-Oosten”, in schrill contrast met de gruwelbeelden uit *the War on Terror* – van New York tot Kaboel, Bagdad, Madrid en Londen – waarmee mijn generatie het voorbije decennium was opgegroeid. Algauw volgden echter ook titels in de trant van “Midden-Oosten nog niet klaar voor democratie”. Ik herinner me levendig de spreekbeurt over de gebeurtenissen die ik toen aan mijn klasgenoten voordroeg. Hoe we de middagpauzes doorbrachten bladerend door de kranten en kennis maakten met figuren als Ben Ali, Moebarak en Kadhafi. Veeleer dan de federale regeringsformatie die uiteindelijk een wereldrecord zou vestigen, spraken de beelden van het globale protest tot onze politieke verbeelding.

Termen als ‘vrijheid’ en ‘sociale rechtvaardigheid’ werden van onderuit in de praktijk gebracht, met alle moeilijkheden die daarmee gepaard gaan. Vandaag wordt vooral teruggekeken op deze moeilijkheden, hoewel het niet ongerechtvaardigd is om te bepleiten dat de ‘Arabische opstand’ zich nog steeds voltrekt. Ook de Franse revolutionaire periode nam bijvoorbeeld minstens een kwarteeuw in beslag; van de bestorming van de Bastille in juli 1789 ging ze na 1792 over in de Terreur om vervolgens via enkele omwegen te resulteren in het Napoleontische keizerrijk en de ondergang daarvan bij Waterloo in 1815. Na de hevige kritiek op zijn polariserende *The clash of civilizations* uit 1996 en anticiperend op het gevaar voor een ongenueanceerde gelijkstelling van elke terrorist met ‘de islam’ na de aanslagen van 11 september 2001 gaf de conservatieve denker Samuel Huntington een demografische draai aan zijn betoog over botsende beschavingen. In een interview uit oktober 2001 – een maand na 9/11 – waarschuwde Huntington meer specifiek voor het ‘jong geweld’: “I don’t think Islam is any more violent than any other religions. [...] But the key factor is the demographic factor. Generally speaking, the people who go out and kill other people are males between the ages of 16 and 30. During the 1960s, 70s and 80s there were high birth rates in the Muslim world, and this has given rise to a huge youth bulge.”⁴ De gruweldaden waarmee ik deze tekst aanvatte werden inderdaad hoofdzakelijk door *millennials* gepleegd. Daartegenover staat dat ook de slachtoffers van de burgeroorlogen, de dodelijke migratieroutes en het bloedbad in de Parijse Bataclan of de terrassen in Beiroet voornamelijk jonge mensen waren die nog een hele toekomst voor zich hadden.

Hoewel het misantropisch perspectief van de hierboven aangehaalde conservatieve zwartkijker het zo laat uitschijnen, is een gewelddadige uitwerking van een jeugdbubbel immers niet onoverkomelijk. Cruciaal is de sociale inbedding van deze demografische realiteit. In het Midden-Oosten vormen de *millennials* tot veertig procent van de bevolking. Naast de eerder aangehaalde stijging van voedselprijzen speelde ook deze factor een voorname rol bij het uitbreken van de hevige politieke onlusten vanaf eind 2010.⁵ Het gewelddadige karakter van de gebeurtenissen werd hoofdzakelijk versterkt door

In het Midden-Oosten vormen de millennials tot veertig procent van de bevolking.

de reactie van de autoritaire machthebbers op de eis om ‘brood, vrijheid en sociale rechtvaardigheid’. Op analytisch vlak biedt Huntingtons draai evenwel enkele perspectieven, zeker in vergelijking met het cultureel essentialisme dat eraan voorafging. Opvallend is bijvoorbeeld dat de (eerste) demografische transitie in West-Europa tussen ca. 1880 en ca. 1930 samenviel met een brede democratiseringsbeweging, maar ook met de beide wereldoorlogen van de eerste helft van de twintigste eeuw. Hier loert echter een neo-malthusiaanse doemdenkerij om de hoek in de lijn van Robert Kaplans *The coming anarchy* uit 1994, waarbij sociaalpolitieke en historische contextfactoren zoals (on)gelijkheid en (her)verdeling buiten beeld geplaatst worden. In zijn bekroonde *Freedom as development* gaf de Indiase econoom Amartya Sen aan dat geboortebeperving hoogstens slechts deel van een oplossing is, en niet als bron van verandering naar voren geschoven kan worden – zeker niet de gestimuleerde tot zelfs verplichte sterilisatie-programma’s zoals voorgesteld door sommige neomalthusianen. In de lijn van de 18de en begin 19de eeuwse denkers Markies de Condorcet en William Godwin ziet Sen

een verlaging van de vruchtbaarheidscijfers vooral als een traject in een breder proces van emancipatie en ontwikkeling, waarbij de (keuze)vrijheid en de handelingsbekwaamheid van vrouwen een doorslaggevende rol spelen.

Recent wezen onderzoekers dan ook op de olifant in de kamer bij de jeugdbubbel-theorie, namelijk de toegang tot de (wereldwijde) arbeidsmarkt. Noah Bricker en Mark Foley werkten de *youth risk factor* uit, die de verhouding weergeeft van het aantal 17- tot 26-jarigen tegenover de totale voorraad aan werkkrachten. Die *youth risk factor* verschilt van de *youth bulge ratio* doordat bij die laatste indicator slechts de verhouding wordt uitgedrukt van het aantal 15- tot 24-jarigen tegenover de totale bevolking. De auteurs geven het voorbeeld van Syrië. De *youth bulge ratio* lag er slechts iets minder dan één standaard-variantie boven het gemiddelde, terwijl de *youth risk factor* er tussen 2008 en 2010 gemiddeld ruim drie standaardvarianties boven het gemiddelde zat. In 2010 vertegenwoordigde de populatie van 17- tot 26-jarigen 88 procent van de totale actieve bevolking!⁶

VRIJHEID, WERK EN ONTWIKKELING

De Afrikaanse Unie zag al gauw in dat de sterke vertegenwoordiging van jongeren in de gebeurtenissen in het Midden-Oosten ook de politieke systemen in Sub-Sahara-Afrika voor uitdagingen plaatste. Volgens de Unie heeft 65 procent van de Afrikaanse bevolking een leeftijd onder de 35 jaar, wat Afrika tot het meest jeugdige continent van deze planeet maakt. In de schoot van de Unie kwam op het einde van het eerste decennium van de 21ste eeuw reeds het *2009-2018 Decade of youth action plan* tot stand.⁷ Eén van de belangrijkste punten in het actieplan is het voornemen om de jeugdwerkloosheid in de loop van het decennium ieder jaar met twee procent te laten dalen. Tijdens de Afrikaanse top in de zomer van 2011, met als thema *Accelerating Youth Empowerment for Sustainable Development*, beslisten de lidstaten om het actieplan versneld uit te voeren.⁸ Het initiatief van de Afrikaanse Unie toont opmerkelijke overeenkomsten met het recente 'Jongerenwerkgelegenheidsinitiatief' waarover de Europese Raad in februari 2013 een akkoord bereikte. Tijdens de periode 2014-2020 wordt ruim zes miljard euro vrijgemaakt om de regio's te ondersteunen waar de jeugdwerkloosheid het hoogst is. De versterkte aandacht voor jeugdwerkloosheid gaat al terug tot het begin van de 21ste eeuw. Toenmalige VN secretaris-generaal Kofi Annan zette in 2001 samen met de Chileense directeur-generaal van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) Juan Somavía en Wereldbankvoorzitter James Wolfensohn het *Youth Employment Network (YEN)* op dat een onderdeel van de eerste Millenniumdoelstelling – "Het uitbannen van extreme armoede en honger" – diende te ondersteunen. Die eerste doelstelling hield immers in dat "in 2015 alle mensen aanvaardbaar werk hebben, inclusief vrouwen en jongeren." Het secretariaat van het netwerk vestigde zich in Genève, de hoofdzetel van de IAO, maar richtte zich ook specifiek op het Afrikaanse continent met twee regionale zetels in Dakar (Senegal) en Dar Es Salaam (Tanzania).

In 2014 was iets minder dan twee derde van de totale Indiase bevolking van ruim 1,2 miljard mensen jonger dan 35 jaar; de helft van de bevolking was zelfs jonger dan 25 jaar. In 2020 zal India met een mediane leeftijd van 29 jaar het land zijn met de jongste bevolking van de hele wereld. Er wordt eveneens van een jeugdbubbel gesproken. Ter vergelijking: de mediane leeftijd zal dan in China en de Verenigde Staten op 37 jaar liggen, in West-Europa op 45 jaar en in Japan op 48 jaar.⁹ Een kwart van de wereldwijde toename van de werkende bevolking tussen 2010 en 2040 zal worden geleverd door India. In 2005 voerde de Indiase regering reeds de *Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Act* in die per jaar 100 arbeidsdagen in de openbare sector voorziet voor elk huishouden op het platteland, mét een wettelijk bepaald minimumloon.¹⁰ Ook in Latijns-Amerika vormen jongeren het grootste aandeel binnen de actieve bevolking. In een rapport van de Latijns-Amerikaanse tak van de IAO uit 2008, met als titel *Decent work and youth*, werd aangegeven dat het werelddeel ongeveer 106 miljoen mensen tussen 15 en 24 jaar rijk is. Er waren nog nooit eerder zoveel jonge mensen in dat deel van de wereld. De ondertitel van het rapport luidt dan ook niet toevallig *100 million youth with productive employment and decent work foster progress*.¹¹ Die jeugdige rijkdom kan worden omgezet in een demografisch dividend, zoals de Aziatische Tijgers er op kleine schaal in slaagden dit te realiseren. Een belanghebbend fenomeen hierbij is de omvangrijke jeugdmigratie uit Latijns-Amerika, die zowel in positieve als negatieve zin kan uitwerken.¹² Eveneens buiten een Latijns-Amerikaanse context is de *global millennial* duidelijk *on the move*.

(ON)GELIJKHEID EN (HER)VERDELING

De bovenstaande cijfers zouden de neomalthusiaanse doemdenkerij kracht kunnen bijzetten. Het verschil tussen de *youth risk factor* en de *youth bulge ratio* toont echter het primaat aan van sociaalpolitieke en historische contextfactoren, zoals de klassiek-modernistische landbouwhervormingen in het Syrië van Bashar al-Asad en de daarmee gepaard gaande toename

van de stedelijke bevolking. De discussies over conflict, migratie, radicalisme en klimaat moeten worden gekoppeld aan de verdeling van de wereldproductie en de daarbij horende arbeid over de wereldbevolking, aan de problematiek van uitstootrechten en aan de ongelijke toegang van diverse regio's tot natuurlijke hulpbronnen. Illustratief hierbij is de wereldvoedsel economie die de voorbije jaren in het licht werd geplaatst door de 11.11.11-campagne over honger. Die actie gaf aan dat de productiecapaciteit op zich niet tekortschiet om de wereldbevolking te voeden die sinds de tweede helft van de 20ste eeuw explodeerde. Cruciaal zijn (on)gelijkheid en (her)verdeling. Hiermee wordt niet enkel de verdeling van de productieoutput bedoeld, maar vooral de verdeling van de productiecapaciteit en arbeid. Voormalig Speciale Rapporteur voor het Recht op Voedsel bij de Verenigde Naties, Olivier De Schutter, had het in die context over voedseldemocratie en -sovereiniteit. Hij trok hard van leer tegen het mercantilistische Europese systeem van landbouwsubsidies, dat hij bestempelde als een jaarlijks 50 miljard euro bedragende contradictie in het licht van de Europese inspanningen inzake ontwikkelingssamenwerking.

Ook de Europese unie kampt met een massale jeugdwerkloosheid, ondanks een veelbesproken vergrijzende demografische structuur. De commissie-Juncker, met Marianne Thyssen als commissaris voor Werkgelegenheid en sociale zaken, besteedde in haar recente investeringsplan dan ook ruime aandacht aan jongerenwerkgelegenheid. Dit is begrijpelijk in een context waarbij jeugdwerkloosheidspercentages de kaap van 50 procent overschrijden in lidstaten als Spanje en Griekenland. Ook in de hoofdstad van de Unie bedraagt het percentage een kleine 30 procent (cijfer voor het hele hoofdstedelijke gewest), ondanks het feit dat het cijfer in september 2015 voor de 28ste maand op rij daalde.¹³ Deze problematiek haakt onder meer in op een verstoorde intergenerationele solidariteit die gepaard gaat met een onzekerheid over de toekomst, tot zelfs een pijnlijk ongeloof in 'de eerste generatie die het slechter zal hebben dan hun ouders'. Of zoals Mark Elchardus recent opmerkte over het lot van onze 'Prometheusgeneratie': "van vooruitdenken is geen sprake meer, de toekomst wordt hulpeloze angst voor wat komen zal, geanticiperde pijn."¹⁴

Waarom zouden we geen betere toekomst kunnen hebben? Volgens de jaarlijkse pessimismebarometer van het peilingsbureau *Gallup* staat Europa al jarenlang aan de top van de lijst met zwartkijkers, dit in schril contrast met Sub-Sahara-Afrika waar het optimisme over wat het leven brengen zal hoogtij viert. Laat ons hopen dat het Afrikaans jeugdig optimisme ook het beroerde Avondland in vervoering kan brengen. De voorbije jaren werden de lezers onder ons al geïnspireerd door Dave Eggers' roman over de levenskracht van de Soedanese *lost boy* Valentino Achak Deng. Ook de romans van bijvoorbeeld de Nigeriaanse schrijfster Chimamanda Ngozi Adichie kunnen wereldwijd op een grote belangstelling rekenen. Een kentering in de zwartgallige tijdsgeest is broodnodig. Het Europese pessimisme blijft namelijk niet zonder gevolgen. Volgens een recent rapport van het Wereld Natuur Fonds, onder de titel *From crisis to opportunity: five steps to sustainable European economies*, kan de transitie naar een duurzame economie tot 20 miljoen jobs creëren en in stand houden in Eu-

Laat ons hopen dat het Afrikaans jeugdig optimisme ook het beroerde Avondland in vervoering kan brengen.

ropa.¹⁵ Waarom blijven de massale productieve investeringen binnen de onvermijdelijke transitie naar een koolstofarme economie dan uit? Waarom beslist de regering-Michel bijvoorbeeld om kerncentrales langer open te houden, en aldus de aftandse monopoliepositie van Electrabel op de energiemarkt te behouden?

PLEIDOOI VOOR DUURZAAMHEID

Tijdens de 21ste sessie van de *Conference of Parties* in Parijs zetten de Europese onderhandelaars terecht in op de noord-zuid-verhoudingen in het klimaatdebat. Ze werden daarbij echter geconfronteerd met de enorme pluriformiteit van wat tot voor kort genoegzaam de 'derde wereld' werd genoemd. Sinds de overeenkomsten van Tomé van midden jaren 1970 heeft de Europese diplomatiek sterk gefocust op de samenwerking met de (grondstofrijke) ACP-landen.¹⁶ De voorbije decennia konden die landen echter ook rekenen op steeds meer aandacht van de opkomende economieën, niet in het minst van China. Europese diplomaten moeten hun positie aanpassen, wat op termijn zou kunnen resulteren in een meer assertieve opstelling. Maar dan moeten de contradicties, zoals aangehaald door De Schutter, wel opgeheven worden. Sinds de tijd dat ik mijn eerste zinnetje met de wereld deelde komen de partijen al samen om een antwoord te bieden aan de klimaatproblematiek, en toch werd pas midden december 2015 een eerste wereldwijd klimaatakkoord gesloten. Het besef dat het zo niet verder kan wordt breed gedragen, maar ondertussen geloven wij volgens Elchardus niet langer in collectieve oplossingen – toch noodzakelijk om tot de implementatie van gemaakte akkoorden te komen.

In 1818 publiceerde Mary Shelley haar *Frankenstein; or, The Modern Prometheus*. Shelley was de enige dochter van de eerder vermelde William Godwin en Mary Wollstonecraft, één van de grondleggers van het feminisme. Shelley schreef haar *Frankenstein* als jonge twintiger. Het werk kan worden gezien als een voorloper op de reflexieve moderniteit zoals recenter beschreven door onder meer Ulrich Beck en Bruno Latour. Het verhaal wordt vaak verkeerd begrepen als een romantische afkeuring van technologische vernieuwingen. Shelley beschreef echter vooral de gevolgen van het feit dat dr. Frankenstein zijn eigen uitvindingen aan hun lot overliet, en zo de controle erover verloor waardoor het ‘monsters’ werden. We moeten niet enkel zorg dragen voor onze technologieën, maar ook voor de bredere culturen die ons als mensen karakteriseren – en dat liefst vanuit een dialogerende, essayistische opstelling eerder dan in navolging van Huntington tegenstellingen tussen ‘beschavingen’ te gaan essentialiseren.

Het wanbeheer van dr. Frankenstein symboliseert het failliet van de klassiek-modernistische ontwikkelingstrajecten. Hiervan was reeds sprake in de directe nadagen van de Tweede Wereldoorlog, toen Günther Anders zijn ideeën ontwikkelde over de geantiqueerdheid en de prometheïsche schaamte van de mensheid in het atoomtijdperk. En toch vierde tegelijkertijd ook het geloof in de klassiek-modernistische vooruitgang hoogtij. Tussen 1950 en 2015 veranderde de wereld spectaculair. De wereldbevolking nam toe van 2,5 miljard naar ruim 7 miljard mensen. Er voltrok zich een dekoloniseringproces waarvan de gevolgen nog lang niet zijn uitgewerkt. Hans Roslings *Joy of stats* uit 2010 toont cijfermatig aan dat de mensheid de voorbije 200 jaar een enorme ontwikkeling realiseerde,¹⁷ waarvan de evaluatie eerder in het voordeel van Condorcet en Godwin uitdraait dan in dat van Malthus. We beleven anno 2016 werkelijk historische tijden. Enkele jaren geleden maakte ik bij een lezing kennis met de Iraans-Amerikaanse cultuurfilosoof Hamid Dabashi. Danig onder de indruk van zijn pleidooi voor een toekomst voorbij het postkolonialisme werd ik steeds meer gegrepen door het denken over de ‘moderniteit’. Onze West-Europese Prometheusgeneratie kan zich vanuit diverse hoeken laten inspireren om de ‘moderniteit’ dialogisch te herconceptualiseren in duurzame zin. Het kan toch niet dat er voor iemand van ons geen mogelijkheden zouden zijn om een zinvol leven uit te bouwen? Hoe ver is het gekomen met onze zwartkijkerij wanneer de term gelukzoeker een pejoratieve bijklank heeft gekregen, en zelf als scheldwoord wordt gebruikt?

Ik weiger me over te geven aan angst, en al zeker niet aan het soort cynisch nihilisme dat steeds prominenter opduikt. Als jonge twintiger houd ik een pleidooi voor een progressief toekomstbeeld, en hoop ik dat onze globale generatie van mensen geboren tussen grofweg 1980 en 2000 de wereld definitief kan binnenloodsen in het derde millennium – nadat 9/11 en het daaropvolgende polariserende decennium ons reeds naar de 21ste eeuw katapulteerde. De getroffen jongeren in Suruç waren bijvoorbeeld samengekomen aan de Turks-Syrische grens met het vooruitzicht bij te dragen aan de heropbouw van de tussen oktober 2014 en januari 2015 door IS belegerde stad Kobani, gelegen binnen een regio waarin een ontluikend democratisch experiment zich sinds juli 2012 moeizaam poogt te consolideren.¹⁸ Ondanks de opmerkelijk ontwikkelingen die werden gerealiseerd, blijft het voorbije millennium een *ancien régime*. Onze generatie – *la génération Bataclan* en haar wereldwijde leeftijdsgenoten – wil niet sterven aan haar nalatenschap; aan de onstabiele politieke constellaties als erfenis van het (post)kolonialisme en het Koude Oorlog-imperialisme, aan het consumptief economisch model waarin ongelijkheid hoogtij viert, aan het cultureel essentialisme dat geen ruimte laat voor dialoog. Laat ons een vooruitgangsideaal nastreven dat niet enkel in ecologische zin duurzaam is, maar ook op politiek, economisch en cultureel vlak.

Together, the youth is starting to change.

Are you starting to change?

*Are you? Together (...)*¹⁹

Noten

1/ vrij naar de liedtekst van MGMT, "The Youth", in: *Oracular spectacular*, 2007.

2/ Colin P. KELLEY, Shahrzad MOHTADI, Mark A. CANE, Richard SEAGER en Yochanan KUSHNIR, "Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought", in: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)*, 112 (2015), 11, pp. 3241–3246.

3/ Alexander MATTELAER, Werner TRIO en Yves WILLEMOT, "De Sahel: eyes wide shut?", in: *Klara*, zaterdag 9 juni 2012.

4/ Michael STEINBERGER, "So, are civilizations at war? Interview with Samuel Huntington", in: *The Observer*, 21 oktober 2001.

5/ Zie bijvoorbeeld Juan COLE, *The new Arabs: how the millennial generation is changing the Middle East*, 2014.

6/ Noah Q. BRICKER en Mark C. FOLEY, "The Effect of Youth Demographics on Violence: The Importance of the Labor Market", in: *The international journal of conflict and violence*, 7 (2013), 1, pp. 179 – 194.

7/ Zie Youth Division of African Union Commission (<http://www.africa-youth.org/home>).

8/ Julius AGBOR, Olumide TAIWO en Jessica SMITH, "Sub-Saharan Africa's youth bulge: a demographic dividend or disaster," in: *Foresight Africa: top priorities for the continent in 2012*, Brookings Institution, 2012.

9/ Danielle RAJENDRAM, "The Promise and Peril of India's Youth Bulge", in: *The diplomat*, 10 maart 2013 (<http://thediplomat.com/2013/03/the-promise-and-peril-of-indias-youth-bulge/>).

10/ Ian MacAUSLAN, "India's National Rural Employment Guarantee Act: A Case Study for How Change Happens", in: *From Poverty to Power: How Active Citizens and Effective States Can Change the World*, Oxfam

International, 2008. (<http://oxfamlibrary.openrepository.com/oxfam/bitstream/10546/112481/1/fp2p-cs-india%27s-national-rural-employment-guarantee-act-140608-en.pdf>)

11/ International Labour Organisation, *Decent Work and Youth Latin America*, 2008 (http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_187890.pdf).

12/ United Nations Youth, *Regional overview: Latin America and the Caribbean* (<http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-regional-eclac.pdf>).

13/ *Belga*, 1 oktober 2015 (<http://www.brusselnieuws.be/nl/nieuws/jeugdwerkloosheid-daalt-voor-28ste-maand-op-rij>).

14/ Mark ELCHARDUS, *Voorbij het narratief van neergang*, Lannoo Campus, 2015, p. 17.

15/ WWF European Policy Office, *From crisis to opportunity: Five steps to sustainable European economies. Report EU 2015 executive summary* (http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/hr_green_report_summary_new.pdf).

16/ African, Caribbean and Pacific Group of States (vnl. Afrikaanse lidstaten).

17/ Hans ROSLING, "200 countries, 200 years, 4 minutes", in: *The Joy of Stats*, BBC, 2010. (<http://www.gapminder.org/videos/200-years-that-changed-the-world-bbc/>)

18/ David GRAEBER, "Why is the world ignoring the revolutionary Kurds in Syria?", *The Guardian*, 8 oktober 2014 (<http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/oct/08/why-world-ignoring-revolutionary-kurds-syria-isis>).

19/ vrij naar de liedtekst van MGMT, "The Youth", in: *Oracular spectacular*, 2007.

Het verleden en de ochtendstond van het avondland

Christoph De Spiegeleer

In het midden van het tweede decennium van de 21^e eeuw hebben allerhande opiniemakers in (inter)nationale media en in hun zog talloze op Facebook actief zijnde burgers de mond vol van de nakende ondergang van het Avondland Europa met de vluchtelingen crisis aan haar buitengrenzen, de crisis in de Eurozone met Griekenland en extremistische terreur in Brussel en Parijs. In kwaliteitskranten verschenen in de nasleep van de aanslagen in Parijs vergelijkingen met de ondergang van het Romeinse rijk door de inval van barbaren en oproepen om een ijzeren gordijn op te trekken rond de buitengrenzen van Europa.¹ Spengelriaans² cultuurpessimisme lijkt ook de Belgische jongeren de laatste jaren in haar greep te houden. Belgische jongvolwassenen zien de toekomst somber in. Een promotheusgeneratie verwacht steile neergang inzake werkzekerheid, veiligheid en sociale cohesie.³

Binnen een sfeer van wijdverbreid declinisme wijzen linkse en rechtse columnisten in de lage landen elkaar met de vinger in een zondebokdenken dat probeert de wereld bevattelijker en simpeler te maken dan die in werkelijkheid is via simpele vijandbeelden. Rechtse opiniemakers hanteren de karikatuur van linkse postmoderne elites die blind zijn voor de link tussen islam en terrorisme en weigeren op te komen voor de waarden van de Verlichting. Linkse opiniemakers viseren op hun beurt de rechtse neoliberale die het cynische en racistische wezen van de westerse cultuur en het bloed dat aan de liberale droom kleeft ontkent. Een karikaturaal zienercomplex domineert de pennenstrijd en de televisiedebatten. Het blijft zoeken naar stemmen die naar buiten treden met ideeën uit de wetenschap, de cultuur en geschiedenis om het denken over maatschappelijke conflicten verder te brengen binnen een verhaal van vooruitgang en optimisme.

Cultuurpessimistische reflecties over de neergang van Europa en het Westen na de Koude Oorlog zijn geen nieuw fenomeen. In 1996 verscheen in *The New York Review of Books* een polemisch essay van de veel te vroeg overleden Britse historicus Tony Judt met de onheilspellende titel *Europe: The Grand Illusion*. Judt waarschuwde in zijn essay dat de Europese Unie haar vredevolle intenties van integratie niet zou kunnen waarmaken na de val van de Muur. Hij wees op economische recessie, enorme werkloosheidscijfers bij jongeren, de nakende crisis van de welvaartsstaat wanneer de babyboomers rond 2010 de arbeidsmarkt zouden verlaten en de groei van extreemrechts in Frankrijk en elders als reactie op de stijgende migratie van moslims naar West-Europa. Ten slotte voorspelde Judt een groeiende kloof tussen zuidelijke lidstaten die volledig afhankelijk worden van kapitaalstromen uit Brussel en een welvarend Noorden dat meer en meer neerkijkt op haar schooiende mediterrane broeders.⁴ Judts artikel was gedrenkt in cultuurpessimisme aangewakkerd door de slachtpraktijken van de Balkanoorlog. Samuel Huntingtons in het zelfde jaar gepubliceerde bestseller *Clash of Civilizations* ging nog een stap verder en voorspelde onvermijdelijke religieuze en culturele conflicten.⁵ Vandaag aanzien velen de theses en waarschuwingen van Judt en Huntington als profetisch met de recente gebeurtenissen in het achterhoofd. Declinisme en sterk geloof in neergang getuigt anno 2015 niet enkel van intellectuele luiheid maar is ook gevaarlijk in tijden van enorm toegenomen informatiestromen waarin de grenzen tussen waarheid en onzin vaak zeer moeilijk te onderscheiden zijn.

Als jonge Europeaan die ongeveer een jaar voor de eerste betonblokken triomfantelijk uit de Muur van Berlijn werden gehakt het levenslicht zag, weiger ik mee te gaan met de onheilsprefeten die enkel in het sluiten van grenzen de oplossing zien. Een essaywedstrijd voor jongeren heeft vandaag geen nood aan een zoveelste vingerwijzing maar wel aan een pleidooi voor meer historisch besef en intellectuele eerlijkheid in de debatten rond de toekomst van Europa in tijden van massamigratie en religieuze pluriformiteit, niet in het minst bij de Europese leiders en nationale politici aan zowel de linker- als rechterzijde van het politieke spectrum. Ik geloof stellig in de toekomst van het Europese project om in de 21ste eeuw de rampen uit de eerste helft van de 20ste eeuw niet opnieuw te moeten doorstaan. Om die toekomst te verzekeren mogen we niet verglijden in wat Philipp Blom treffend omschrijft als een 'met hekken ommuurd, angstig, autoritair, blank, oud en krimpand Fort Europa'.⁶ Zowel ervaren politici als jongeren hebben er baat bij 'de wereld van het heden, in het licht van gisteren', naar de woorden van hoogleraar internationale betrekkingen Rik Coolsaet, beter te begrijpen om vandaag niet verlamd te worden door angst en declinisme.

MIGRATIEDYNAMIEK

Op 2 oktober werd met een groots licht- en klankspektakel de Duitse eenmaking van 25 jaar geleden gevierd in Brussel. Het evenement werd door de organisators en de voorzitter van het Europese parlement opgevat als een viering van de Europese eenmaking die door de Duitse hereniging in een stroomversnelling kwam. Terzelfdertijd vergrendelt Europa een ijzeren gordijn om haar buitengrenzen. Het migratieplan van de Europese Commissie kiest voor een politiek van afgrenzing om de vluchtelingen crisis het hoofd te bieden: strengere grenscontroles, meer bewaking en patrouilles, met menonwaardige drama's in de periferie van Europa tot gevolg en sinds kort zelfs een opmerkelijke toenadering tot Erdogans autoritaire regime. Politieke vluchtelingen op zoek naar bescherming hebben recht op opvang en een asielprocedure maar moeten hun leven riskeren om een Europa te bereiken dat moeilijker dan ooit bereikbaar is met gesloten grenzen op de Balkanroute en strengere grensbewaking op zee.⁷ De Europese politiek jaagt de schimmen na die constant worden opgevoerd door nationale politici en in nieuwsuitzendingen: fort Europa wordt overspoeld, we hebben geen plaats voor de migranten, er is nood aan haar restrictief beleid, de dijken staan op breken, we riskeren een aanzuigeffect. Deze verkrampde politiek voedt populistische uitlatingen van Bart De Wever, VVD'ers in Nederland en de nutteloze pogingen van David Cameron om de immigratie naar het Verenigd Koninkrijk vanuit zowel de Europese Unie als van buiten Europa een halt toe te roepen.⁸ Daarmee volgen deze politici de bunkermentaliteit die ook werd aangehangen door Huntington in zijn *Clash of Civilizations*-boek.

Europa dient tot een voldragen integratiebeleid te komen waarin de onontkoombaarheid van migratiebewegingen en vluchtelingenstromen erkend wordt en doeltreffend beheerd wordt. Europa is nu eenmaal geen eiland. Vasthouden aan een Europese afgrenzing schept enkel illusies en valse verwachtingen. Een cordon voor politieke migranten die op de vlucht zijn voor oorlog en geweld schuift enkel de last af op de crisisgebieden zelf, waardoor deze nog verder in de ellende zakken, met meer vluchtelingen tot gevolg. Er is behoefte aan een positief verhaal waarin niet louter in problematische zin over migratie wordt gesproken. De interactie tussen samenlevingen en beschavingen is de laatste decennia tot ongekende hoogte gestegen en de

Vasthouden aan een Europese afgrenzing schept enkel illusies en valse verwachtingen.

uitwisseling van menselijke vaardigheden en ideeën hebben reeds sinds eeuwen een cumulatief karakter. Eerder dan steeds te spreken over een falend Europa dient de Europese Unie aan zelfvertrouwen te winnen. Voor veel mensen is hier wonen door de bescherming van mensenrechten, ondanks de economische recessie, nog steeds een ideaal en daar mogen we best trots op zijn.

Naast vluchtelingen uit de grote conflictgebieden trekken heel wat migranten uit West- en Noordwest-Afrika naar Europa voor de zoektocht naar werk. De EU heeft er alle belang bij om bij te dragen aan de stabilisering van landen in Noord-Afrika. De Unie beschikt over een beproefd recept dat succesvol werd uitgevoerd in Oost-Europa: de aanleg van infrastructuur, het stellen van eisen aan de rechtsstatelijkheid en het voeren van een handelsbeleid. Peter van Lieshout, oud-lid van de Nederlandse Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid, pleit voor een ring rond Europa met landen die een vergelijkbaar type steun krijgen als ooit aan Spanje, Italië en Polen.⁹ Het voorbeeld van Oost-Europa toont ook aan dat economische migratie geen bedreiging voor de welvaart hier hoeft te zijn. Uit recente studies van de Europese Commissie blijkt dat burgers uit de nieuwe Oost-Europese lidstaten een hogere tewerkstellingsgraad hebben dan de burgers van hun gastland. Zij leveren daardoor een belangrijke bijdrage aan de economische ontwikkeling in de gastlanden. Zij maken ook gemiddeld minder gebruik van sociale uitkeringen dan de eigen burgers van deze gastlanden.¹⁰ Bijna alle Polen in Nederland werken bijvoorbeeld en hun beroep op de sociale zekerheid is zeker niet hoger dan dat van de Nederlanders.¹¹

West-Europese laaggeschoolden krijgen wel meer concurrentie voor slecht betaalde jobs met de aankomst van laaggeschoolde migranten maar een groot deel van de economische migranten komt een land zoals België met een behoorlijk strikt economisch migratiebeleid binnen om hier een knelpuntberoep uit te oefenen. Het Verenigd Koninkrijk heeft een veel meer gedereguleerde arbeidsmarkt en trekt meer economische migranten dan België aan. Toch blijkt uit een recent onderzoek van de London School of Economics dat er geen bewijs beschikbaar is voor een directe correlatie tussen een daling van de lonen van in het Verenigd Koninkrijk geboren arbeiders en verhoogde immigratie door toegenomen competitie in laagbetaalde sectoren, wat Cameron en zijn minister Theresa May ook moge beweren.¹²

EUROPA ALS MIDDEL EN DOEL

Judts vrees in de jaren 1990 voor een Europa geregeerd door zijn welvarende regio's met een arm Zuiden van werkloze

‘verliezers’ lijkt met de crisis in Griekenland volledig waarheid zijn geworden. Dit neemt echter niet weg dat het Europese project als een hefboom heeft gewerkt in de Zuid-Europese landen, en in het bijzonder Griekenland, om zich van hun dictaturen te ontdoen in het vooruitzicht deel uit te maken van het democratische Europa. De verdere opname van geheel Zuidoost-Europa in de EU is van groot belang gezien de enorm zware tol die burgeroorlogen hebben geëist in de 20ste eeuw in de Balkanregio. De transformatie van alle nog niet tot de EU-behorende landen uit Zuidoost-Europa tot volwaardige democratieën is één van de belangrijke uitdagingen voor de Unie in de toekomst. Zowel het Griekse als Roemeense voorbeeld geven het belang hiervan goed aan.

In Griekenland werden de jaren 1920-1950 gekenmerkt door een opeenvolging van oorlog, staatsgrepen, economische en politieke crises. Een gebrek aan consensus bij de politieke elite om het naoorlogse democratiseringsproces te beheersen, leidde uiteindelijk tot een militaire coup in 1967. Na de val van de militaire dictatuur in 1974 was Konstantinos Karamanlis de architect van de toenadering van Griekenland tot de Europese Economische Gemeenschap. Karamanlis zag lidmaatschap van de EEC als belangrijk voor de stabiliteit en democratische consolidatie van het nieuwe regime. Ook de EEC zag het strategische belang in van de stabilisering van de nieuwe jonge Griekse democratie. Zowel de EEC als Griekenland waren zich bewust van het enorme symbolische en praktische belang van de snelle toetreding van het land tot de Europese gemeenschap in 1981, vijf jaar voor Spanje en Portugal. De toetreding van Griekenland tot de Europese Monetaire Unie met veel meer ontwikkelde en stabiele economieën in 2001 was ongetwijfeld een klassiek geval van ‘overreach’, overigens geen uitzonderlijk gegeven in de woelige geschiedenis van het land, maar dat was haar toetreding tot de EEC in 1981 ook. Ondanks alle recente economische problemen was deze toetreding op de lange termijn zeer gunstig voor zowel Griekenland als de Unie. Het was een beslissende stap in de creatie van een pan-Europese politieke unie en de Griekse democratie kwam in rustige wateren terecht.¹³

Ook de democratische hervormingen en transformaties in Roemenië werden voortgedreven door de wil om deel uit te maken van de Unie. Vooral de politiek rond etnische minderheden in dit land is daar een voorbeeld van. In 1990 kwam het tot ernstige spanningen tussen Roemenen en de Hongaarse minderheid in de stad Tirgu Mures en Transsylvanië dreigde een onstabiele regio met etnische conflicten te worden. De Kopenhagen-criteria waaraan landen moeten voldoen om voor lidmaatschap in aanmerking te komen leggen duidelijk ‘respect voor en bescherming van minderheden’ en het respecteren van grenzen met buurlanden vast. Roemenië ging onder invloed van deze criteria in 1996 over tot het tekenen van een verdrag met Hongarije waarbij de Roemeense minderheid in Hongarije en de Hongaarse minderheid in Roemenië belangrijke politieke, sociale en culturele rechten verwierven. Vanaf 2001 werden ook maatregelen getroffen om de discriminatie van Roma’s tegen te gaan en hun levenscondities te verbeteren. Ook de aanpassingen aan de Roemeense grondwet in 2003 waren aanzienlijk in het vooruitzicht van een toetreding. Het idee om Erdogan, onder wiens regime de relatie met de Koerden allesbehalve is gepacificeerd, voor het opvangen van vluchtelingen een toegangsticket tot de EU te bezorgen zonder een toenadering tot de Kopenhagen-criteria gaat in tegen deze hele traditie van tolerantie en dialoog en zou bijzonder schadelijk zijn voor de Unie.¹⁴

EEN OPEN BLIK OP DE GESCHIEDENIS IN HET OOSTEN EN WESTEN

De postcommunistische stabilisering en democratische vooruitgang in een land zoals Roemenië neemt niet weg dat de demonen uit het verleden in de debatten rond prille nationale identiteiten in het Oostblok nog steeds een aanzienlijke rol spelen. De collectieve ideeën rond het verleden van bepaalde naties bepalen en kleuren vaak de politiek die in deze landen wordt gevoerd rond migratie. Een collectieve erkenning van het duistere verleden van vele landen en naties binnen Europa is nodig om te komen tot een homogeen humaan integratie- en immigratiebeleid. De hardvochtige manier waarop het migratiedebat gevoerd wordt door Oost-Europese politieke leiders en de manier waarop de vele migranten in Oost-Europa en de Balkanlanden worden behandeld/mishandeld door een gebrekkige infrastructuur herinnert ons meer dan ooit aan het belang van een collectief bewustzijn van de donkere geschiedenis van rassenhaat en religieuze xenofobie in zowel Oost- als West-Europa.

Antisemitisme en xenofobie ten aanzien van etnische en religieuze minderheden is geen spook uit een ver verleden maar een actuele kanker waarmee in de hoogste politieke kringen nog niet in het reine is gekomen ten Oosten van Duitsland. Zo blijkt de recent aangetreden Poolse minister van defensie Antoni Macierewicz in een interview uit 2002 niet overtuigd van de overduidelijke valsheid van de joodse complottheorie in de fictieve Protocollen van de Wijzen van Sion.¹⁵ Duitsland heeft daarentegen het moeizame proces van erkenning van haar donkere verleden in de coulissen van de macht wel

duidelijk doorlopen. Hierdoor staat de 'Wir schaffen das'-reactie van Merkel als belichaming van een humaan politiek antwoord op de vluchtelingen crisis in schril contrast met de populistische en xenofobische reactie van Oost-Europese politici. De regeringen van Polen en Slowakije lijken enkel christelijke vluchtelingen te wensen en Orban verklaarde openlijk dat het christelijke Europa bedreigd wordt door moslimimmigranten. Volgens de Poolse historicus Jan Gross zijn dergelijke beleidsdaden en -uitspraken een gevolg van een collectieve miskennis van misdaden in het verleden tegenover joden en andere etnische minderheden in Oost-Europa.¹⁶ Gross wil met zijn stelling provoceren maar het valt niet te ontkennen dat de herinnering aan de oorlogsmisdaden tijdens de Tweede Wereldoorlog tegen joden door Hongaren, Oekraïners, Polen, Roemenen en Kroaten in de tweede helft van de 20^e eeuw werd verdrongen. Ook na decennia communistische onderwerping werd het antisemitisme uit het verleden doodgewogen of althans niet publiekelijk onder de aandacht gebracht in deze landen.¹⁷

In het Westen werd de Shoah daarentegen een vast onderdeel van het officiële collectieve geheugen vanaf de jaren 1970. Hiermee is echter ook hier niet alle gevaar geweken. Met de huidige complete identificatie van het 'kwaad' met de Shoah en de focus in het Westen van de 21ste eeuw op het kwaad van extremistisch religieus terrorisme dreigt het gevaar dat we blind blijven voor andere (niet totalitaire en genocidaire en niet aan terrorisme gelieerde) soorten en vormen van kwaad, iets waar Hannah Arendt reeds voor waarschuwde. In een tijdperk waar antisemitisme en terrorisme door fundamentalistische moslims gezien worden als de grootste bedreigingen voor de westerse beschaving schuilt een ander minder zichtbaar kwaad: de stijging van xenofobie ten aanzien van en stigmatisering van alle in Europa en de Verenigde Staten wonende moslims. Uit een onderzoek uit 2009 over attitudes van burgers ten aanzien van het samenleven van verschillende godsdiensten en culturen werd duidelijk dat in Oost-Europa antisemitisme nog steeds sterk aanwezig is, terwijl de West-Europeanen eerder vijandig tegenover moslims staan. Negenentwintig procent van de Polen en Hongaren bleek negatief over joden te oordelen. Zevenentwintig procent van de Britten en 69 procent van de Italianen had een negatief beeld van moslims, terwijl 30 procent van de Duitsers een hekel aan Turken had.¹⁸ We riskeren in West-Europa de meest belangrijke en universele les van de Shoah, het gemak waarmee hele bevolkingsgroepen kunnen worden gedehumaniseerd, te vergeten. De wijze waarop politici reageren op de huidige vluchtelingen crisis en terreuraanslagen door een absolute minderheid van religieuze fanatici geeft hen de uitgelezen kans om een boodschap van hoop en dialoog mee te geven als antwoord op angst onder de bevolking.

ONDERWIJS EN RELIGIE

De overheid is verantwoordelijk om jongeren via onderwijs een goed begrip van het verleden mee te geven in functie van het samenleven in de immigratiesamenleving van vandaag. Daarom is het godsdienstonderwijs handhaven zoals vandaag in België geen optie meer. Het godsdienstonderwijs moet volledig hervormd worden onder controle van de Staat met de inrichting van één neutraal levensbeschouwelijk-overstijgend vak. Levensbeschouwelijke ongeletterdheid is vandaag hier

Het godsdienstonderwijs moet volledig hervormd worden onder controle van de Staat met de inrichting van één neutraal levensbeschouwelijk-overstijgend vak.

en elders een gevaarlijke realiteit. De principiële scheiding tussen Kerk en Staat in combinatie met een onevenwichtig financieringssysteem zorgt ervoor dat in België de eindtermen van de islamitische godsdienstlessen bijzonder vaag zijn gedefinieerd, en dat op een moment dat de koran meer dan ooit gebruikt wordt als motivatie voor geweld en genderongelijkheid. Ook de scholieren die rooms-katholieke godsdienst volgen worden in de leerplannen niet gewezen op het feit dat de nauwe band tussen monotheïsme en geweld niet enkel een historisch feit van de islam is maar ook in het oude testament bijvoorbeeld staat dat diegenen die de tien geboden overtreden met de dood bestraft worden.¹⁹

We kunnen evenwel niet ontkennen dat de koran vandaag een heel wat groter samenlevingsprobleem oplevert dan de heilige boeken van de andere twee monotheïstische religies; dat het islamitisch terrorisme vandaag een belangrijker probleem is dan het christelijke en joodse. Na de Verlichting werd in het christendom de tekstkritiek steeds belangrijker en in de joodse geschiedenis werd de bestudering van de thora een doel op zichzelf waarbij passages die opriepen tot geweld onschadelijk werden gemaakt door rabbijnen. De islam is van meet af aan een godsdienst van overwinnaars geweest. Mohammed was zowel profeet als legeraanvoerder als staatsman. De geschiedenis van koraninterpretatie werd vrij snel een halt toegeroepen en in de koran hebben we te maken met het directe woord van Allah dat Mohammed rechtstreeks doorgeeft waardoor het in vraag stellen van de koran snel in verband wordt gebracht met blasfemie.²⁰

In een context waarin uit steekproeven blijkt dat heel wat Belgische moslims denken dat de enige interpretatie van de islam er één is van het jaar 700²¹ dienen moslimjongeren onderwijs te krijgen over hoe godsdienstbeleving vandaag enkel kan bestaan wanneer het de grondbeginselen van de liberale democratie erkent. Jongeren dienen onderwezen te worden dat vrijheid van religie in het Westen gebaseerd is op drie vrijheden en rechten die niet in de heilige teksten staan of er in bestraft worden: vrijheid in keuze van religie, het recht om van religie te veranderen en het recht om één of alle religies (en haar goden en profeten) te bekritisieren (of in het geval van cartoonisten te ridiculiseren). Vooral deze laatste poot van vrijheid van religie staat vandaag onder druk en het is essentieel deze met alle mogelijke middelen te verdedigen in en buiten de schoolgebouwen.²²

In België volgt ongeveer de helft van de leerlingen met een moslimachtergrond islamitisch onderwijs in officiële scholen, maar de inhoud van het vak is volledig afhankelijk van de inzet en goodwill van de leerkrachten die in principe vrij zijn om te onderwijzen wat ze willen.²³ Jongeren van alle geloofsovertuigingen dienen in één levensbeschouwing-overschrijdend vak samen in klaslokalen meer te weten komen op de manier waarop het machtstreven en een overwinnaarsmentaliteit de gewelddadige kanten van de joodse, katholieke en islamreligie vele keren hebben ontketend in de geschiedenis. Daar hoort ook het voorbeeld van de kolonisten op de Westelijke Jordaanoever bij. Inzicht in de geschiedenis en de verschillende vormen van de islam (met inbegrip van de conflicten tussen sjiieten en soennieten), jodendom en christendom is onontbeerlijk in een religieus pluriforme maatschappij.²⁴ Dit onderwijs mag niet meer uitbesteed worden aan erkende levensbeschouwelijke instanties maar moet door de overheid neutraal worden ingericht/gecontroleerd met zeer duidelijke eindtermen rond dialoog en inzichten in de totstandkoming van heilige teksten.

Het herkauwen van de cyclische geschiedenis-syntheses van Spengler en Huntington over de ondergang van het Westen door beleidsmakers en columnisten brengt ons geen stap verder in het omgaan met de uitdagingen van vandaag en morgen. Een humaan migratiebeleid waarbij Europa zich niet afgrendelt van toenemende migratiestromen, een open blik op de geschiedenis van het continent en goed onderwijs zijn onze sterkste wapens om de toekomst van Europa te verzekeren en bij te dragen tot een globaal kosmopolitisme op een vreedevolle manier.

Noten

- 1/ Niall Ferguson, 'Paris and the Fall of Rome', *The Boston Globe*, 16 november 2015; Ayaan Hirsi Ali, 'Waarom Europa een nieuw ijzeren gordijn moet opwerpen in het oosten', *De Morgen*, 19 november 2015.
- 2/ Naar de cultuurpessimist Oswald Spengler die met zijn *Der Untergang des Abendlandes* in 1922 een gevoelige snaar raakte bij een groot publiek.
- 3/ Mark Elchardus, *Voorbij het narratief van de neergang* (Tielt: Lannoo Campus, 2015).
- 4/ Tony Judt, 'Europe : The Grand Illusion', *The New York Review Of Books*, 11 juli 1996.
- 5/ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996).
- 6/ Philipp Blomm, 'Tweestromenstrijd zonder winnaar', *De Standaard*, 27 november 2015.
- 7/ 'Europa, doe open de poort!', *De Groene Amsterdammer*, 19 mei 2015.
- 8/ 'Cameron: óf strengere Europees immigratiebeleid, óf wij verlaten EU', *De Morgen*, 28 november 2014; 'Immigration policy 'hasn't worked so far', says David Cameron', *BBC news*, 6 oktober 2015; 'Is Theresa May right about immigration?', *The Guardian*, 6 oktober 2015.
- 9/ 'Europa kan het hebben', *De Groene Amsterdammer*, 24 september 2015.
- 10/ 'Daar zijn de Roemenen', *De Standaard*, 2 januari 2014.
- 11/ 'Europa, doe open de poort!', *De Groene Amsterdammer*, 19 mei 2015.
- 12/ 'Is Theresa May right about immigration?', *The Guardian*, 6 oktober 2015; 'Misverstanden over migratie', *Knack*, 1 september 2015.
- 13/ Stathis N. Kalyvas, *Modern Greece. What everybody needs to know* (Oxford: Oxford University Press, 2015).
- 14/ 'Ethnic Majorities and Minorities in Central Europe', *Tolerance and Intolerance in Historical Perspective* (Pisa : Edizioni Plus, 2003), 1-13.
- 15/ 'Polish defence minister condemned over Jewish conspiracy theory', *The Guardian*, 10 november 2015.
- 16/ Jan Gross, 'Die Osteuropäer haben kein Schamgefühl', *Die Welt*, 13 september 2015.
- 17/ Tony Judt, 'The problem of evil in postwar Europe', *The New York Review of Books*, 14 februari 2008.
- 18/ Kenan Malik, 'Is Oost-Europa echt racistischer dan het Westen?', *De Morgen*, 5 november 2015; 'Is Eastern Europe Any More Xenophobic Than Western Europe?', *The Atlantic*, 16 oktober 2015.
- 19/ Patrick Loobuyck, 'Jongeren worden in het onderwijs op levensbeschouwelijk vlak misleid', *Knack*, 8 november 2015.
- 20/ 'Houwt in op hun nekken', *De Groene Amsterdammer*, 19 november 2015.
- 21/ 'Helpt Belgische moslims 'fundamentalistisch': wil geen homoseksuele vrienden of vertrouwt joden niet', *Knack*, 11 februari 2015.
- 22/ Paul Cliteur, 'L'Etat laïque face au terrorisme religieux' in *Laïcité et sécularisation dans l'Union Européenne* (Brussel : Editions de l'ULB, 2006).
- 23/ Leni Francken, 'Islamonderwijs na Parijs', *De Redactie*, 24 november 2015.
- 24/ Patrick Loobuyck, 'Jongeren worden in het onderwijs op levensbeschouwelijk vlak misleid', *Knack*, 8 november 2015.